

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
HÜQUQ FAKÜLTƏSİ
CİNAYƏT HÜQUQU VƏ KRİMİNOLOGİYA KAFEDRASİ

CİNAYƏT HÜQUQU

(dövlət imtahan suallarının şərhı)

DƏRS VƏSAİTİ

*Dərs vəsaiti Bakı Dövlət Universitetinin
Hüquq fakültəsinin Elmi Şurasının
05 fevral 2021-ci il tarixli iclasında çapa
məsləhət bilinib (protokol № 3).*

Bakı – 2022

“Cinayət hüququ (dövlət imtahan suallarının şərhı)” adlı dərs vəsaiti
Bakı Dövlət Universitetinin Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasında hazırlanıb

Elmi redaktor:

Şəhla Səmədova

Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrasının müdiri,
hüquq elmləri doktoru, professor

Ş.T.Səmədova, M.N.Bayramova, S.N.Rzayeva, A.T.Musayeva, K.O.Nəzərova.

Cinayət hüququ (dövlət imtahan suallarının şərhı). Dərs vəsaiti.

– Bakı: Mütərcim, 2022. – 176 səh.

Dərs vəsaiti Bakı Dövlət Universitetinin Ali təhsilin bakalavriat səviyyəsində
“Hüquqşünaslıq” ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrə cinayət hüququ üzrə Buraxılış Dövlət
İmtahanına hazırlıq üçün nəzərdə tutulub.

İSBN: 978-9952-28-588-8

© Ş.T.Səmədova, M.N.Bayramova, S.N.Rzayeva,
A.T.Musayeva, K.O.Nəzərova, 2022

MÜNDƏRİCAT

QISADILMIŞ SÖZLƏRİN SİYAHISI	5
ÖN SÖZ	6
CİNAYƏT HÜQUQU-1 (ÜMUMİ HİSSƏ).....	7
1. Cinayət hüququnun prinsiplərinin sistemi.....	7
2. Cinayət hüquq normasının anlayışı və quruluşu	10
3. Cinayət qanunun zamana görə qüvvəsi.....	13
4. Cinayətin anlayışı və əlamətləri	16
5. Cinayətlərin təsnifatı	18
6. Cinayətin obyektı.....	20
7. Cinayətin obyektiv cəhəti	23
8. Cinayətin subyektı.....	26
9. Cinayətin subyektiv cəhəti	28
10. Zəruri müdafiə	32
11. Cinayətdə iştirakçılığın anlayışı və əlamətləri	35
12. Cinayətdə iştirakçıların növləri	37
13. Cəzanın anlayışı və məqsədi.....	41
14. Cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsasları.....	43
15. Azadlığın məhdudlaşdırılması cəzanın növü kimi	46
CİNAYƏT HÜQUQU-2 (XÜSUSİ HİSSƏ)	48
16. Soyqırım.....	48
17. Adam öldürmənin anlayışı və növləri.....	50
18. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma	52
19. Adam oğurluğu.....	54
20. Təhqir və böhtan.....	56

21. Zorlama	59
22. Oğurluq	61
23. Dələduzluq	64
24. Quldurluq	66
25. Qaçqmalçılıq	68
26. Terrorçuluq.....	72
27. Kütləvi iğtişaş.....	75
28. Xuliqanlıq.....	77
29. Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma	80
30. Dövlətə xəyanət	82
ƏDƏBİYYAT	173

QISADILMIŞ SÖZLƏRİN SİYAHISI

AR	– Azərbaycan Respublikası
BMT	– Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
MM	– Milli Məclis
NK	– Nazirlər Kabineti
KMP	– Konstitusiya Məhkəməsi Plenumu
AMP	– Ali Məhkəmə Plenumu
CM	– Cinayət Məcəlləsi
CİM	– Cəzaların İcrası Məcəlləsi
İXM	– İnzibati Xətalər Məcəlləsi
AM	– Ailə Məcəlləsi
GM	– Gömrük Məcəlləsi
KİV	– kütləvi informasiya vasitələri
YNH	– yol-nəqliyyat hadisəsi
mad.	– maddə

ÖN SÖZ

Bakı Dövlət Universitetinin “Hüquqşünaslıq” ixtisası üzrə Buraxılış dövlət imtahan proqramına “Hüquq nəzəriyyəsi”, “Konstitusiya hüququ”, “Mülki hüquq”, “Beynəlxalq ümumi hüquq” fənləri ilə yanaşı “Cinayət hüququ” fənnindən də suallar daxildir.

“Hüquqşünaslıq” ixtisası üzrə tədris olunan fənlər içərisində cinayət hüququ fundamental əsas tədris fənləri sırasına aid edilir. Bu onunla əlaqədardır ki, cinayət hüququ cinayət qanunvericiliyinin hazırlanmasında, onun praktikada tətbiq olunmasında, dövlətin cinayətkarlığa qarşı mübarizə siyasətinin həyata keçirilməsində böyük əhəmiyyətə malikdir.

Dövlət imtahanına hazırlaşarkən bu dərs vəsaiti ilə birlikdə tövsiyyə olunan tədris, metodiki və elmi ədəbiyyatlardan, qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyindən, beynəlxalq cinayət hüququnun müvafiq normalarından, habelə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə və Konstitusiya Məhkəməsi Plenumlarının Qərarlarından istifadə edilməsi məsləhət görünür.

Dövlət imtahan sualları “Cinayət hüququ-1 (Ümumi hissə)” və “Cinayət hüququ-2 (Xüsusi hissə)” fənləri üzrə müəyyən olunub. Bu dərs vəsaitində cinayət hüququ üzrə konkret sualların şərhli verilir və dövlət imtahanında iştirak edən tələbələrə məsləhət görülür ki, hər sualı dolğun və hərtərəfli izah etsinlər.

Dərs vəsaiti cinayət hüququ üzrə Buraxılış dövlət imtahanına düşən 30 sualı əhatə edir: 15 sual – “Cinayət hüququ-1 (Ümumi hissə)” fənnindən (şərhlər kafedranının əməkdaşları: h.ü.f.d., dosent Məleykə Bayramova, h.ü.f.d., dosent Səkinəxanım Rzayeva), 15 sual isə – “Cinayət hüququ-2 (Xüsusi hissə)” fənnindən (şərhlər kafedranının müəllimi, h.ü.f.d. Aynurə Musayeva tərəfindən) hazırlanıb.

Dərs vəsaitində tələbələrə sualları cavablandırma prosesində mövzunun necə izah edilməsi, hansı məsələlərə diqqət yetirilməsi ilə bağlı konkret istiqamətlər müəyyənləşdirilmişdir.

Dərs vəsaitinin sonunda tələbələrə tövsiyyə edilən normativ mənbələrin və ədəbiyyatın siyahısı verilir.

Cinayət hüququ və kriminologiya kafedrası tələbələrə Buraxılış dövlət imtahanında uğurlar arzulayır. Ümid edirik ki, kafedranın əməkdaşları tərəfindən hazırlanan dərs vəsaiti tələbələrə cinayət hüququ üzrə imtahanı müvəffəqiyyətlə verməkdə yardımçı olacaqdır.

CİNAYƏT HÜQUQU-1

(ÜMUMİ HİSSƏ)

1. Cinayət hüququnun prinsiplərinin sistemi

Cinayət hüququnun vəzifələri onun prinsipləri əsasında həyata keçirilir. Cinayət hüququnun prinsipləri hüquq normalarında təsbit olunan, cinayət hüququnun və onun institutlarının təbiətini müəyyən edən, cinayətkarlıqla mübarizədə hüquq yaradıcılığının və hüququn tətbiqi ilə bağlı fəaliyyətin əsas istiqamətləridir.

Cinayət hüququnun xeyli prinsipləri Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuşdur. Konstitusiyanın 25-ci maddəsində vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyi prinsipi, 63-cü maddədə təqsirsizlik prezumpsiyası, məsuliyyətin fərdi xarakter daşması, 71-ci maddədə qanunçuluq və s. bu kimi prinsiplər təsbit olunmuşdur.

Cinayət hüquq prinsiplərinin cinayət hüquq siyasətinin həyata keçirilməsi üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Qanunverici orqan qanun yaradıcılığında onları rəhbər tutur, hüquq-mühafizə orqanlarının qanunların tətbiqi praktikası üzrə fəaliyyəti isə həmin prinsiplərə əsaslanır.

Hüquq ədəbiyyatında cinayət hüquq prinsiplərinin ümumi və xüsusi prinsiplərə, habelə ayrı-ayrı institutların prinsiplərinə görə bölgüsü aparılır.

Cinayət hüququnun ümumi prinsiplərinə qanunçuluq, qanun qarşısında bərabərlik, ədalətlik, humanizm prinsipləri; xüsusi prinsiplərinə isə təqsirə görə məsuliyyət, məsuliyyətin labüdlüyü, məsuliyyətin şəxsi xarakter daşması, məsuliyyətin və cəzanın fərdiləşdirilməsi, dövlət məcburiyyət tədbirlərinə qənaət prinsipləri aid edilə bilər.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 4-cü maddəsində cinayət hüququnun beş prinsipi qeyd edilib:

- 1) qanunçuluq,
- 2) qanun qarşısında bərabərlik,
- 3) təqsirə görə məsuliyyət,
- 4) ədalət,
- 5) humanizm.

CM-nin 5-ci maddəsində qanunçuluq prinsipi təsbit edilmişdir:

“5.1. Əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir.

5.2. Cinayət qanunun analogiya üzrə tətbiqinə yol verilmir”.

Hələ XVIII əsrdə İtalyan hüquqşünası Çezare Bekkariya “Cinayətlər və cəzalar” əsərində qeyd edirdi ki, qanun yoxdursa, cinayət və cəza da yoxdur. Bu prinsipə əsasən törədilən ictimai təhlükəli əməlin cinayət olması qüvvədə olan cinayət qanununda birbaşa nəzərdə tutulmursa, belə əməl cinayət sayıla bilməz. Cinayət törətmiş şəxsə təyin edilən cəza və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız CM-nə əsasən tətbiq olunmalıdır. Qanunçuluq prinsipi ilk dəfə Fransada 1789-cu ildə “İnsanın və vətəndaşın hüquq bəyannaməsi” adı ilə qəbul edilən aktın prinsiplərindən biri olmuşdur.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının ilk iki CM-də (1922 və 1927) qanunçuluq prinsipi təsbit edilməmişdi. Cinayət qanunun analogiya üzrə tətbiqinə 1958-ci il SSRİ və müttəfiq respublikaların cinayət qanunvericiliyi Əsaslarının qəbuluna qədər yol verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan 1999-cu il CM-nin 3-cü maddəsində deyilir: “Yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır”.

Vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyi prinsipi CM-nin 6-cı maddəsində nəzərdə tutulur:

“6.1. Cinayət törətmiş bütün şəxslər qanun qarşısında bərabərdirlər və irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən və digər hallardan asılı olmayaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb olunurlar.

6.2. Bu Məcəllənin 6.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş əsaslara görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və ya cəzalandırıla bilməz, yaxud cəzadan və ya cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilməz”.

Nəzəriyyədə vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyinin formal (hüquqi) və faktiki (sosial) növləri fərqləndirilir. Vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyinin cinayət hüququ prinsipi vətəndaşların ancaq formal hüquqi bərabərliyini nəzərdə tutur. Eyni cinayəti törədən bütün şəxslər üçün qanunun eyni norması ilə məsuliyyət yaranır. Qeyd etmək lazımdır ki, bərabərlik yalnız şəxsin məsuliyyət məsələsinə aiddir, cəza təyininə aid edilmir, cəza həmişə fərdi xarakter daşıyır.

Təqsirə görə məsuliyyət prinsipi qüvvədə olan CM-nin 7-ci maddəsində təsbit olunmuşdur:

“7.1. Yalnız törətdiyi ictimai təhlükəli əmələ və onun nəticələrinə görə təqsiri müəyyən olunmuş şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cəzalandırıla bilər.

7.2. Şəxs təqsirsiz olaraq vurduğu zərərə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz”.

Təqsirə görə məsuliyyət prinsipinə görə şəxs yol verdiyi hərəkətə (hərəkətsizliyə) və baş verən nəticəyə görə təqsirli olduqda, onun barəsində cinayət məsuliyyəti yaranır. Buna bəzən subyektiv təqsirləndirmə də deyirlər. Cinayət hüququ obyektiv təqsirləndirməni, başqa sözlə, şüurla əhatə olunmayan, təqsirlə bağlı olmayan ziyan yetirən əmələ görə cinayət məsuliyyətini rədd edir. CM-nin 24-cü maddəsində təqsirli olmanın anlayışı verilir: əməli yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törətmiş şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır.

Yəni cinayəti yalnız ehtiyatsızlıqdan və qəsdən törətmiş şəxs cinayət məsuliyyəti daşıyır. Təqsiri olmayan vətəndaşların məsuliyyətə alınmasına yol verməmək üçün Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 63-cü maddəsində təqsirsizlik prezumpsiyası prinsipini təsbit etmişdir.

Konstitusiyanın 63-cü maddəsində deyilir: “Hər kəsin təqsirsizlik prezumpsiyası hüququ var. Cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən hər bir şəxs, onun təqsiri qanunla nəzərdə tutulan qaydada sübuta yetirilməyibsə, bu barədə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü yoxdursa, təqsirsiz sayılır, cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir”.

Cinayət hüququnun ümumi prinsiplərindən biri olan ədalətlik prinsipi CM-nin 8-ci maddəsində təsbit edilmişdir:

“8.1. Cinayət törətmiş şəxs haqqında tətbiq edilən cəza və ya digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlər ədalətli olmalıdır, yəni cinayətin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə, onun törədilməsi hallarına və cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsin şəxsiyyətinə uyğun olmalıdır.

8.2. Heç kəs eyni bir cinayətə görə iki dəfə cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna bilməz”.

Ədalətlik prinsipi qanunçuluq, vətəndaşların qanun qarşısında bərabərliyi və humanizm prinsipləri ilə sıx əlaqədədir”.

Ədalət baxımından cəza törədilən əmələ uyğun olmalıdır. Sanksiyaya daxil edilən cəza növləri və onların həddi cinayətlərin kateqoriyasına görə həll edilməlidir. Bu prinsipin mahiyyəti əsasən özünü cəza təyin etmənin CM-nin 58-ci maddəsindəki əsas müddəalarında tapır.

Ədalət prinsipi iki aspekti nəzərdə tutur:

- 1) tənlaşdirici ədalət (bütün şəxslərin qanun qarşısında bərabərliyini),
- 2) differensiasiyaedici, bölüşdürücü ədalət (cəzanın fərdiləşdirilməsini nəzərdə tutur).

CM-nin 9-cu maddəsinə əsasən humanizm prinsipi belə müəyyən edilir:

“9.1. Cinayət Məcəlləsi insanların təhlükəsizliyini təmin edir.

9.2. Cinayət törətmiş şəxsə tətbiq edilən cəza və digər cinayət hüquqi tədbirlər işgəncə və ya digər qəddar, qeyri-insani, yaxud ləyaqəti alçaldan xarakter və ya məqsəd daşıya bilməz”.

Cinayət qanunlarının tətbiqində başlıca məqsədlərdən biri cəmiyyəti kriminal qəsdlərdən qorumaq olsa da, qanun elə hədlə və elə metodlarla tətbiq edilməlidir ki, burada cinayət hüququnun humanizm prinsipinin tələblərinə riayət edilmiş olsun. Hələ vaxtilə cinayət hüququnun klassik məktəbinin görkəmli nümayəndələrindən olan C.Bekkariya bu münasibətlə yazırdı ki, cinayətlə mübarizədə elə cəzalar tətbiq edilməlidir ki, belə cəzalar məhkuma maksimum az əzab verməklə, kənar şəxslərdə güclü təəssürat yaratsın.

Humanizm prinsipi iki tərəfə – həm zərərçəkənə, həm də cinayət törədən şəxsə aid edilir. Humanizm prinsipinin həyata keçirilməsi azadlıqdan məhrum etmə qismində daha sərt cəzaların tətbiqinin azaldılmasını, daha yüngül cəzaların tətbiqini nəzərdə tutur. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının CM-nin 62, 72–75, 76–80-1, 81, 82, 85 və s. maddələrdə əksini tapmışdır.

Cinayət hüququnun prinsipi kimi məsuliyyətin labüdlüyü prinsipinə görə cinayət törətməkdə təqsiri olan hər bir şəxs məsuliyyətə alınmalı və cəzalandırılmalıdır. Məsuliyyətin labüdlüyü prinsipi birbaşa CM-də təsbit edilməmişdir. Cinayət törədən şəxslərin cəmiyyətdəki mövqeyi, tutduqları vəzifələri, xidmətləri və s. heç bir üstünlük yaratmamalı, törətdikləri əmələ görə onların cinayət məsuliyyəti məsələsi qanun əsasında həll edilməlidir.

2. Cinayət hüquq normasının anlayışı və quruluşu

Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunu qüvvədə olan CM-dən ibarətdir (mad.1) və bu Qanun özü ayrı-ayrı cinayət hüquq normalarından ibarət olub Ümumi və Xüsusi hissələrə bölünür.

Cinayət hüquq norması məlum ictimai münasibətlərin iştirakçılarına hüquq verən və vəzifə həvalə edən davranış qaydasıdır. Belə normaların pozulması, yaxud da onlara riayət edilməməsi dövlət məcburiyyət tədbirlərinin – cəzaların tətbiqinə səbəb olur.

Cinayət hüquq norması CM-nin maddəsində əks olunur. CM-nin maddəsi cinayət hüquq normasının yazılı formada ifadəsidir. Qeyd etməliyik ki, öz məzmununa görə cinayət qanununun iki növünü fərqləndirmək olar.

Birinci növə cinayət hüququnun vəzifələrini və prinsiplərini, məsuliyyətin əsaslarını, cəzanın sistemini və növlərini, tətbiqi şərtlərini və digər ümumi müddəaları müəyyən edən normalar daxildir. Bunlar cinayət hüququnun Ümumi hissəsinin normalarıdır.

İkinci növ normalar hansı ictimai təhlükəli əməllərin cinayət sayıldığını və belə əməlləri törətməkdə təqsiri olan şəxslərə tətbiq ediləcək cəzaları nəzərdə tutur. Belə normalar cinayət qanunvericiliyinin Xüsusi hissəsinin normalarını təşkil

edir. Cinayət hüquq normaları – qarşılıqlı əlaqədə olan normaların məcmusu kimi cinayət hüququnun tərkib hissəsidir. Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayət hüquq normalarının qadağnedici, öhdəlikmüəyyenedici, səlahiyyətverici, stimullaşdırıcı növləri fərqləndirilir.

Azərbaycan Respublikasının CM-si Ümumi və Xüsusi hissədən ibarətdir. CM-nin Xüsusi hissəsinin quruluşu onun Ümumi hissəsinin quruluşundan fərqlənir. Belə ki, Ümumi hissənin normalarının dizpozisiya və sanksiya kimi bölgüsü aparılmır. Belə bölgü yalnız Xüsusi hissənin normaları üçün xarakterikdir.

Dispozisiya – müəyyən növ cinayətin əlamətlərini nəzərdə tutan normanın hissəsinə deyilir. Dispozisiyanın sadə, təsviri, göndərici və blanket növləri fərqləndirilir.

Sadə dispozisiya – maddələrdə müəyyən növ cinayətin adı çəkilir, lakin bu növ cinayət üçün xarakterik olan əlamətlər göstərilir. Məsələn, ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə (mad.124.1), narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin istehlakını təhrik etmə (mad.236.1), adam oğurluğu (mad.144.1).

Təsviri dispozisiyada isə həm müəyyən növ cinayətin adı çəkilir, həm də həmin cinayət üçün xarakterik olan əlamətlər göstərilir. Başqa sözlə, belə quruluşa malik olan normaların dispozisiyasında müəyyən növ cinayətlərin tərifi verilir. Məsələn, CM-nin 122, 125, 126, 147, 178 və s. maddələr. CM-də əksər dispozisiyalar təsviri xarakterdədir.

Göndərici dispozisiya – təsviri dispozisiyadan fərqli olaraq müəyyən növ cinayəti xarakterizə edən əlamətləri nəzərdə tutmur, lakin əməl ətrafında aydınlıq yaratmaq üçün cinayət qanununun özündə başqa normanın dispozisiyasına “göndərir”. Məsələn, CM-nin 127-ci maddəsinin dispozisiyası “göndərici” quruluşa malikdir. Orada deyilir: “... bu Məcəllənin 126-cı maddəsində nəzərdə tutulan nəticələrə səbəb olmayan, lakin sağlamlığın uzun müddətə pozulmasına səbəb olmuş və ya ümumi əmək qabiliyyətinin üçdə bir hissəsindən az olmaqla əhəmiyyətli dərəcədə itirilməsilə nəticələnən qəsdən sağlamlığa az ağır zərər vurma”.

Blanket dispozisiya. Belə növ dispozisiyada müəyyən növ cinayətin əlamətləri ya qismən göstərilir, yaxud da göstərilən əlamətlərin məzmunu açılmır. Belə dispozisiya cinayətin əlamətlərini aydınlaşdırmaq, yaxud da onun məzmununu açmaq üçün başqa qanunlara, yaxud da başqa hüquq sahəsinin normativ aktlarına göndərir. Məsələn, CM-nin 263, 274, 276-cı maddələri. CM-in 263-cü maddəsində “hərəkət qaydaları” və ya “nəqliyyatın istismar qaydaları”nın adı çəkilir. Bu zaman AR-nın 03 iyul 1998-ci il tarixli “Yol hərəkəti haqqında” qanuna müraciət etmək lazım gəlir.

Göstərilənlərdən əlavə bəzən qarışıq dispozisiya deyilən dispozisiya da fərqləndirilir: yəni həm sadə, həm də göndərici, yaxud başqa bir dispozisiyanın əlamətləri olur. Məs, 123.1-ci maddədə zəruri müdafiə həddini aşmaqla (göndərici, 36.3-cü maddəyə göndərir.), qəsdən adam öldürmə (sadə).

Sanksiya – müəyyən növ cinayətə görə cəzanın növünü və həddini nəzərdə tutan normanın hissəsinə deyilir.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində sanksiyanın mütləq-müəyyən, nisbi-müəyyən, alternativ və göndərici növləri fərqləndirilir. Lakin qüvvədə olan 1999-cu il CM-də yalnız nisbi-müəyyən (müasir hüquq ədəbiyyatında daha dəqiq olaraq “vahid”, yəni yalnız bir əsas cəza növü nəzərdə tutan sanksiya kimi də adlandırılır, çünki quruluşuna görə bütün sanksiyalar, həmçinin alternativ olanlar da nisbi-müəyyəndir) və alternativ sanksiya növləri nəzərdə tutulur.

Mütləq-müəyyən sanksiya elə sanksiya növüdür ki, belə sanksiyalarda müəyyən növ cinayətə görə cəzanın növü və həddi qəti müəyyən edilir. Belə sanksiya məhkəmələrə işin hallarını və təqsirkarın şəxsiyyətini nəzərə almaqla cəzanı fərdiləşdirməyə imkan vermir.

Nisbi-müəyyən sanksiya – müəyyən növ cinayətə görə cəzanın aşağı, aşağı və yuxarı, yaxud da yalnız yuxarı həddini nəzərdə tutan sanksiya növüdür. Göründüyü kimi, nisbi-müəyyən sanksiyaların üç növü fərqləndirilir:

1. Cəzanın yüksək həddini müəyyən edən nisbi-müəyyən sanksiya. Belə sanksiyaya misal olaraq CM-nin 121-ci, 123-cü və 124.1-ci, 214-2-ci maddələrinin sanksiyalarını göstərmək olar. Bu sanksiyalarda cəzanın yalnız yuxarı həddi göstərilir. Bu qisim sanksiyalar üçün CM-nin 55-ci maddəsində göstərilən azadlıqdan məhrum etmənin aşağı həddi olan 3 ay müddət, eyni zamanda, bu maddələr üzrə azadlıqdan məhrum etmənin aşağı həddi olacaqdır.
2. Cəzanın aşağı həddini müəyyən edən nisbi-müəyyən sanksiya. Belə sanksiyalar qurularkən cəzanın sanksiyada ancaq aşağı həddi müəyyən edilir. Qüvvədə olan cinayət məəcəlləsində nisbi-müəyyən sanksiyanın bu növü zəruri hallarda daha yüngül cəza tətbiq etməyə imkan vermədiyindən nəzərdə tutulmur.
3. Cəzanın aşağı və yuxarı həddini nəzərdə tutan nisbi-müəyyən sanksiya. Qüvvədə olan CM-nin Xüsusi hissəsinin əksər maddələrində sanksiyaların bu növü müəyyən edilmişdir. Məsələn, CM-120.1-ci maddəsində göstəriləyi kimi – 9 ildən 14 ilədək azadlıqdan məhrum etmə.
4. Alternativ sanksiya. Alternativ sanksiya əlavə cəza müəyyən edib-etməməsindən asılı olmayaraq, bərabər “hüquqlu” iki və ya daha artıq əsas cəzanı nəzərdə tutur ki, məhkəmə cəza təyin edərkən bunlardan birini seçir. Məsələn, CM-nin 120.2, 122, 123,177 və s. maddələr.

Qanunda nəzərdə tutulan alternativ cəzaların əksəriyyəti nisbi-müəyyən və kumulyativ (həm əsas, həm də əlavə cəza nəzərdə tutan sanksiya) xarakterlidir. Məsələn, 263.1, 263.1-1, 263.2, 263.3, 263-1, 264-cü maddələrdə nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququndan məhrum etmə əlavə cəza kimi nəzərdə tutulmuşdur.

3. Cinayət qanununun zamana görə qüvvəsi

Cinayət qanununun zamana görə qüvvəsi Azərbaycan Respublikası CM-nin 10-cu maddəsi ilə tənzim edilir. CM-nin 10.1-ci maddəsinin göstərişinə əsasən “Əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyini) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza, bu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədildiyi zaman qüvvədə olan cinayət qanunu ilə müəyyən edilir. Törədildiyi zaman cinayət sayılmayan əmələ görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilməz”.

Qanunun bu göstərişinə görə əgər cinayət köhnə qanun qüvvədə olan dövrdə törədilmişdirsə, iş üzrə istintaqın getdiyi dövrdə cinayət qanunu öz qüvvəsini itirmiş olsa da belə, köhnə qanun tətbiq edilir. Bu şərtlə ki, köhnə cinayət qanunu ilə müqayisədə yeni cinayət qanunu məlum növdən olan əmələ görə məsuliyyəti yüngülləşdirməmiş olsun. Törədildiyi zaman cinayət sayılmayan əmələ görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilməz.

Törədilən əməlin cinayət olmasına görə məsuliyyət müəyyən edən qanun yoxdursa, şəxsin belə əməli törətməyə görə cinayət məsuliyyəti yaranmır. Cinayətin qeyri-hüquqilik əlamətinə görə, əməl törədiləndən öncə onun cinayət olması qanunda göstərməli və cəmiyyət üzvlərinə çatdırılmalıdır.

Cinayət qanununu düzgün tətbiq etmək üçün əməlin nə vaxt törədildiyi və məlum cinayət qanununun nə vaxt güvvəyə mindiyi dəqiq müəyyən edilməlidir. CM-nin 10.2-ci maddəsində qeyd edildiyi kimi, ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilmə vaxtı, onun nəticələrinin baş verdiyi andan asılı olmayaraq, cinayətin törədildiyi vaxt sayılır.

Əgər ictimai təhlükəli hərəkət (hərəkətsizlik) onun nəticəsinin baş verməsindən asılı olmayaraq qanunla cinayət sayılırsa, belə əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədildiyi vaxt onun nəticələrinin baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq cinayətin törədildiyi vaxt sayılır. Eləcə də konkret cinayətin anlayışına müəyyən ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsi daxil edilən hallarda da (məsələn, qəsdən adam öldürmə, oğurluq, ehtiyatsızlıq üzündən edilən cinayətlər və s.) hərəkətin edilmə vaxtı ilə nəticənin baş vermə vaxtı arasında faktiki fərq olsa da, hüquqi cəhətdən belə nəticə öncə başlanan hərəkətdən doğduğu üçün bütövlükdə cinayətin edilmə vaxtı hərəkətin edildiyi vaxt sayılır.

Bu zaman uzanan və davam edən cinayətlərdə cinayətin törədilmə vaxtını müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Uzanan cinayətlər yeni qanunla o zaman tənzimlənilir ki, yeni qanun qəbul olunan zaman həmin cinayət davam etsin. Uzanan cinayətlər şəxsin hərəkəti, yaxud da hərəkətsizliyi ilə başlayan və az-çox müəyyən müddətə fasiləsiz olaraq davam etdirilən konkret cinayətə deyilir. Məsələn, qanunsuz silah saxlama (CM-nin 228.1-ci mad.), azadlıqdan məhrum etmə yerindən,

həbsdən və ya mühafizə altından qaçma (CM-nin 304-cü mad.), fərarilik (CM-nin 334-cü mad.) və s. Bu qisim cinayətlər törədildiyi andan başa çatmış sayılır.

Davam edən cinayətlərin törədildiyi vaxt ümumi kriminal məqsədlə bağlı bir sıra eyni cinsli hərəkətlərin yaratdığı əməlin son elementi olan hərəkət aktının törədildiyi vaxt sayılır. Davam edən cinayətlər vahid niyyətlə ümumi kriminal məqsədə doğru yönələn bir sıra eyni ictimai-təhlükəli hərəkətlərin birlikdə yaratdığı vahid cinayət əməlləridir.

Cinayət qanununun qüvvəyə minməsi qüvvədə olması, qüvvəsini itirməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının müvafiq maddələri ilə (81, 93, 97, 98, 110), o cümlədən, “Normativ hüquqi aktlar haqqında” 21 dekabr 2010-cu il tarixli Qanunun maddələri ilə tənzim edilir. Azərbaycan Respublikasında qanunları qəbul etmək (o cümlədən cinayət qanunlarını) Milli Məclisin səlahiyyətindədir. Cinayət qanunu qanunun özündə başqa qayda nəzərdə tutulmayıbsa, dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində zamana görə qüvvədə olan qanunların üç növü fərqləndirilir:

- 1) dərhal “işləməyə” yönəldilən cinayət qanunları,
- 2) ultraaktiv cinayət qanunları (qanunun yenidən yaşaması),
- 3) retroaktiv cinayət qanunları yaxud geriyyə şamil edilən qanunlar.

Dərhal “işləməyə” yönəldilən cinayət qanunları – elə qanunlardır ki, bunlar yalnız qüvvəyə mindikdən sonra törədilmiş kriminal əməllərə şamil edilir.

Ultraaktiv cinayət qanunları – faktiki qüvvədə olmayan qanunlardır. Bəzən belə qanunların keçmişdə baş verən, yəni keçmişdə bu qanunun qüvvədə olduğu dövrdə baş verən cinayətlərə görə yenidən tətbiq edilməsinə zərurət yaranır. Qanunun göstərişinə görə əgər cinayət köhnə qanun qüvvədə olan dövrdə törədilmişdirsə, iş üzrə istintaqın getdiyi dövrdə cinayət qanunu öz qüvvəsini itirmiş olsa da belə köhnə qanun tətbiq edilir. Bu şərtlə ki, köhnə cinayət qanunu ilə müqayisədə yeni cinayət qanunu məlum növdən olan əmələ görə məsuliyyəti yüngülləşdirməmiş olsun.

Retroaktiv cinayət qanunları, yaxud da geriyyə şamil edilən cinayət qanunları elə qanunlardır ki, onlar qüvvəyə minəndən sonra törədilən cinayətlərə görə tətbiq edilir.

Beləliklə, cinayət qanunun zamana görə qüvvəsindən bəhs edən CM-nin 10-cu maddəsinin göstərişi belədir:

“10.1. Əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza, bu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədildiyi zaman qüvvədə olan cinayət qanunu ilə müəyyən edilir. Törədildiyi zaman cinayət sayılmayan əmələ görə heç kəs cinayət məsuliyyətinə cəlb oluna və cəzalandırıla bilməz.

10.2. İctimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilmə vaxtı, onun nəticələrinin baş verdiyi andan asılı olmayaraq, cinayətin törədildiyi vaxt sayılır”.

CM-nin 10.3-cü maddəsində isə deyilir ki, əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılmasını və bu əmələ görə cəzanı aradan qaldıran, cəzanı yüngülləşdirən, yaxud cinayət etmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür yaxşılaşdıran cinayət qanununun geriyə qüvvəsi vardır, yəni həmin qanunun qüvvəyə minməsindən əvvəl müvafiq əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) törətmiş şəxslərə, habelə cəza çəkən, yaxud cəzasını çəkmiş, lakin məhkumluğu üstündən götürülməmiş və ya ödənilməmiş şəxslərə şamil edilir. Belə qanunlara aşağıdakılar aiddir:

1. Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran qanunlar;
2. Cəzanı yüngülləşdirən qanunlar – əsas cəzanın yuxarı, yaxud da aşağı həddini azaldan, əlavə cəzanı yumşaldan, əlavə cəzanı ləğv edən, sanksiyadakı alternativ cəzalardan birini daha da yumşaldan və s.;
3. Cinayət etmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür yaxşılaşdıran qanunlara cəzanın çəkilmə recimini yumşaldan, cinayət məsuliyyətindən və cəzadan azad etmənin dairəsini genişləndirən, məhkumluğun ödənilmə və ya götürülmə müddətlərini azaldan cinayətlərin və ya hökmlərin cəminə görə daha yumşaq cəza təyin etməyə imkan verən və s. qanunlar aid edilə bilər.

Beləliklə, əgər yeni qanun öncə qüvvədə olan qanunla müqayisədə məsuliyyəti yumşaldırsa, belə qanunla ittiham elan edilir, hökm çıxarılır, həm də cəza təyin edilir. Məsuliyyəti yüngülləşdirən yeni təftişedici qanunlar o cinayətlər barəsində tətbiq edilir ki, belə cinayətlərə görə çıxarılan hökmlər artıq qanuni qüvvəyə minmiş olur. Çıxarılan hökm icraya yönəldilə bilər, məhkuma təyin edilən cəza tam, yaxud da qismən çəkilə bilər, lakin məhkumluq hələ şəxsin üzərindən götürülməmişdirsə – belə hallarda cinayət işinə yenidən baxılmalı, çıxarılan hökm isə yenidən “təftiş” edilməlidir.

Əgər əvvəllər qüvvədə olan qanun əsasında məhkuma təyin edilən cəza çəkilməmişdirsə, həm də hökmlə təyin edilən cəzanın yüksək həddi qəbul edilən yeni qanunda bu növ əmələ görə müəyyən edilən sanksiyanın yüksək həddindən sərtdirsə, belə hallarda yeni qanun geriyə şamil edilir və şəxsə təyin edilən cəza yeni qanunun müəyyən etdiyi sanksiyanın yüksək həddinə qədər azaldılır.

Əməlin cinayət olmasını və cəzalanmalı olmasını aradan qaldıran yeni qanun qüvvəyə minənə qədər törədilən cinayətə görə çıxarılan hökm icraya yönəldilməmişdirsə, belə şəxs cəzanı çəkməkdən azad edilir və göstərilən qanun qüvvəyə minən andan şəxs artıq məhkum olunmayan şəxs sayılır.

CM-nin 10.4.-ci maddəsinə əsasən isə əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılmasını və həmin əmələ görə cəza müəyyən edən, cəzanı ağırlaşdıran, yaxud cinayət törətmiş şəxsin vəziyyətini başqa cür ağırlaşdıran cinayət qanununun geriyə qüvvəsi yoxdur.

Bununla belə nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 12 may 2006-cı il tarixli Konstitusiyaya Qanununa görə, beynəlxalq cinayətlərə, terrorçuluq və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə görə məsuliyyət müəyyən edən qanunun qüvvəsi geriyə şamil olunur.

4. Cinayətin anlayışı və əlamətləri

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin 14.1-ci maddəsinin göstəricisinə görə “Bu Məcəllə ilə cəza təhdidi altında qadağan olunmuş ictimai-təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) təqsirli olaraq törədilməsi cinayət sayılır”.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 1922 və 1927-ci illərdə qüvvədə olmuş CM-də cinayətə yalnız maddi tərif verilirdi və bu da analogiya institutunun tətbiqinə şərait yaradırdı, eyni zamanda cinayətə verilən tərif tam siyasi məzmununa malik idi.

Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il CM-də isə cinayətin iki əlaməti göstərilirdi: ictimai təhlükəlilik və qeyri-hüquqilik. Burada da əməlin ictimai təhlükəliliyi onun qəsd etdiyi obyektlərə görə müəyyən edilirdi.

Qüvvədə olan 1999-cu il CM-nin cinayətin anlayışını müəyyən edən 14.1-ci maddəsində cinayətin ictimai təhlükəli olan, təqsirli törədilən, CM-də nəzərdə tutulan, cəza hədəsi ilə qadağan edilən dörd əlaməti təsbit edilmişdir. CM-də həm də qorunan ictimai münasibətlərin dairəsi bir daha konkretləşdirilmiş və qanunla qorunan obyektlər Azərbaycan Respublikasının CM-nin vəzifələri kimi daxil edilmişdir (mad.2).

Cinayətin oxşar hüquq pozuntularından fərqləndirilməsində CM-nin 14.2-ci maddəsinin göstəricisinin mühüm əhəmiyyəti vardır: “Cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş hər hansı əməlin əlamətləri formal cəhətdən mövcud olsa da, lakin az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai-təhlükəli sayılmayan, yəni şəxsiyyətə, cəmiyyətə və yaxud dövlətə zərər yetirməyən və ya zərər yetirmək təhlükəsi yaratmayan əməl, hərəkət və hərəkətsizlik cinayət hesab edilmir”.

Beləliklə, cinayət qanununa əsasən cinayət ictimai-təhlükəli, qeyri-hüquqi, təqsirli, cəzalanmalı olan və qeyri-əxlaqi olan əməldir.

İctimai təhlükəlilik – cinayətin maddi əlamətidir və bu əlamət cinayətin sosial mahiyyətini ifadə edir, bu və ya başqa əməlin nə üçün cinayət hesab edilməsi sualına cavab verir. İctimai-təhlükəlilik obyektiv xüsusiyyətdir, qanunvericinin şüurundan və iradəsindən asılı olmayaraq cəmiyyətin həyatına ziyan yetirir.

Cinayətin ictimai-təhlükəliliyini ilk növbədə əməlin qəsd etdiyi obyektə görə araşdırmaq olar. Obyekt nə qədər mühümdürsə, cinayət bir o qədər ictimai təhlükə-

lidir. Lakin qəsd edilən obyektləri göstərməklə cinayətin ictimai təhlükəliliyini müəyyən etmək, xarakterizə etmək kifayət deyildir. İctimai-təhlükəlilik, ilk növbədə edilən cinayətin yetirdiyi ziyanla müəyyən edilir. Vurulan ziyan və yaxud zərər, nəticə nə qədər ağırdırsa, çoxdursa, cinayət də bir o qədər ictimai təhlükəlidir.

İctimai təhlükəlilik dərəcəsi bəzən əməlin baş verdiyi zamandan, məkandan, əməlin üsulundan, şəraitdən də asılı ola bilər. Məsələn, sülh dövründə əmri icra etməmə (mad.328.1) böyük ictimai-təhlükə törətməyən əməl sayılır. Lakin müharibə vaxtı və ya döyüş şəraitində törədilən belə əməl ağır cinayət (mad.328.4) hesab edilir.

Cinayətin ictimai-təhlükəliliyi həm də motiv və məqsəd kimi əlamətlərdən də asılıdır.

Cinayət qanunvericiliyi ictimai-təhlükəliliyin keyfiyyət və kəmiyyət tərəfini fərqləndirir. Cinayətin xarakteri əməlin təhlükəliliyinin keyfiyyət, təhlükəlilik dərəcəsi isə onun kəmiyyət göstəricisi hesab edilir.

Cinayətin ictimai-təhlükəlilik dərəcəsi yetirilən ziyanın dərəcəsindən, qəsdin xüsusiyyətindən (cinayətə hazırlıq, cinayətə cəhd, cinayətin təkbaşına, yaxud da iştirakçılıqla törədilməsi, cinayətin subyektinin xüsusiyyəti) və s. asılıdır. İctimai təhlükəlilik dərəcəsi öz əksini cinayətə görə müəyyən edilmiş sanksiyada tapır. Məsələn, eyni xarakterli, lakin müxtəlif növdən olan, məsələn, oğurluq (mad.177) və soyğunçuluq (mad.180) kimi cinayətlərin təhlükəlilik dərəcəsini, bu cinayətlərə görə məsuliyyət müəyyən edən normaların sanksiyalarını müqayisə etməklə fərqləndirmək olar.

Cinayətin qeyri-hüquqilik əlaməti əməlin qanununda nəzərdə tutulmasını, yaxud qanunvericilik tərəfindən əməlin kriminallaşdırılmasını nəzərdə tutur, formal əlamət adlanır. Qeyri-hüquqilik yalnız cinayət qanununda göstərilən əməlin cinayət sayıldığını müəyyən edir. Bu müddəə ilk dəfə 25 dekabr 1958-ci il SSRİ və müttəfiq respublikaların cinayət qanunvericiliyi Əsaslarında “qanunda göstərilməyən əməl cinayət deyildir” prinsipi təsbit edilmişdir. Qeyri-hüquqilik ictimai-təhlükəliliyin qanunda ifadə olunan hüquqi formasıdır.

Cinayətin təqsirlilik əlaməti – şəxsin törətdiyi ictimai-təhlükəli əmələ və onun nəticəsinə qəsd və ehtiyatsızlıq formasında olan psixi münasibətdir. Əməl ictimai-təhlükəli ola bilər, lakin təqsir yoxdursa, həmin əməl cinayət sayıla bilməz.

CM-nin 24-cü maddəsində deyilir ki, əməli yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqla törədən şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır. Şəxsin törətdiyi ictimai təhlükəli hərəkətə (və ya hərəkətsizliyə) və ya baş verən ictimai təhlükəli nəticəyə görə təqsiri müəyyən edildikdə onun barəsində cinayət məsuliyyəti yaranır. Təqsir cinayətin subyektiv cəhətinin zəruri ünsürüdür. Təqsirsiz cinayət yoxdur.

Cinayət cəzalanmalı olan əməldir. Bu əlamət qanunla cinayət sayılan hər bir əmələ görə cəza müəyyən edildiyini nəzərdə tutur. Hər törədilən cinayətə görə qa-

nunun uyğun normasında cəza nəzərdə tutan sanksiya vardır və əməl cəza tətbiq etmək hədəsilə müşayiət olunur.

Müəyyən hallarda törədilən cinayətə görə cəza tətbiq edilməyə də bilər. Belə vəziyyət aşağıdakı hallarda yarana bilər:

- cinayət baş versə də, onu açmaq, təqsirkarı aşkar etmək mümkün olmadıqda;
- törədilən cinayət açılsa da, təqsirkar bəlli olsa da, məhkəmə şəxsə cəza təyin etməyi lazım bilmədikdə. Məsələn, CM-nin 88.1-ci maddəsində göstərilir ki, on səkkiz yaşınadək olan şəxs ilk dəfə böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət əməli törətdikdə məhkəmə şəxsin cinayət cəzası tətbiq edilmədən tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirləri tətbiq etməklə onun islah olunacağını mümkün sayırsa, belə şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilə bilər.

Hər bir halda törədilən cinayət cəzanın tətbiqi ilə müşayiət edilmirsə, bu əməlin cinayət olmaması anlamına gəlmir.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayətin həm də qeyri-əxlaqi əməl kimi əlaməti də göstərilir. Prof.F.Y.Səməndərovun fikrincə, cinayət sayılan əməl geniş kütlə tərəfindən mənəvi baxımdan pislənilməlidir. Cinayət əməli nə qədər ictimai əxlaqla rədd edilirsə, bir o qədər də cinayət hüquq norması mənəvi məzmun kəsb edir və mənəvi amil cinayət hüquqi təsirin ünsürünə çevrilir. Başqa sözlə, qeyri-əxlaqi, kütlə tərəfindən pislənilən əməl həm də ictimai təhlükəlidir.

5. Cinayətlərin təsnifatı

CM-nin 14.1-ci maddəsinə əsasən cinayət ictimai təhlükəli, qeyri-hüquqi, təqsirli və cəzalanmalı olan əməldir.

İctimai təhlükəlilik cinayətin məzmununu açan, mahiyyətini əks edən əsas əlamətdir. Xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə görə cinayətlər bir-birindən fərqlənirlər. Cinayət əməllərinin xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə asılı olaraq müxtəlif kateqoriyalara bölgüsü (cinayətlərin təsnifatı) ilk dəfə məhz 1999-cu il CM-də (mad.15) tam olaraq verilmişdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il CM-də cinayətlərin təsnifini təsbit edən müstəqil norma nəzərdə tutulmurdu. Yalnız 7-1-ci maddədə ağır cinayətlərin dairəsi konkret göstərilirdi.

Lakin cinayət qanunvericiliyində istifadə edilən terminlərə əsasən cinayətlərin dörd kateqoriyasını da müəyyən etmək olardı:

- 1) CM-nin 7-1 daxil edilən cinayətlərin sırasından xüsusilə ağır cinayətlər (1960 il CM-nin 22 və 23-cü maddələri);
- 2) ağır cinayətlər (1960 il CM-nin 7-1 maddəsi);
- 3) az ağır cinayətlər (1960 il CM-nin 23-cü maddəsi);

4) böyük ictimai təhlükəli hesab edilməyən cinayətlər (1960 il CM-nin 10, 46-49-cu maddələri).

1960-cı il CM-nin mövqeyinə görə xüsusilə ağır cinayətlər elə cinayətlər qrupu idi ki, cinayət qanunu ilə belə əməllərə görə on ildən artıq müddətə azadlıqdan məhrum etmə, yaxud da ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası tətbiq edilirdi.

Ağır cinayətlər siyahısına daxil edilən cinayətlər təqsirin yalnız qəsd formasında törədilirdi. Lakin qəsdən törədilən cinayətlərin heç də hamısı ağır cinayətlər sayılmırdı. Ehtiyatsızlıqdan edilən cinayətlər, onlar üçün nəzərdə tutulan cəzanın ağırlığından asılı olmayaraq ağır cinayətlər kateqoriyasına daxil edilmirdi.

Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il CM-nin 15.1-ci maddəsinə əsasən cinayət əməlləri (hərəkət və ya hərəkətsizliklər) xarakterindən və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə asılı olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır kateqoriyalara bölünür.

- 1) Böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər (mad.15.2). Qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə CM ilə azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəza nəzərdə tutulmuş əməllər, yaxud qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə CM ilə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi iki ildən artıq olmayan əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur. Məsələn, 123.1-ci maddədə iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur;
- 2) Az ağır cinayətlər (mad.15.3). CM ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi yeddi ildən artıq olmayan əməllər az ağır cinayətlər hesab olunur. Məsələn, 186.2-ci maddədə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur;
- 3) Ağır cinayətlər (mad.15.4). CM ilə qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan törədilməsinə görə nəzərdə tutulmuş azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yuxarı həddi on iki ildən artıq olmayan əməllər ağır cinayətlər hesab olunur. Məsələn, 181.2-ci maddədə səkkiz ildən on iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur;
- 4) Xüsusilə ağır cinayətlər (mad.15.5). CM ilə qəsdən törədilməsinə görə on iki ildən artıq azadlıqdan məhrum etmə cəzası və ya daha ağır cəza nəzərdə tutulmuş əməllər xüsusilə ağır cinayətlər hesab olunur. Məsələn, 120.1-ci maddədə doqquz ildən on dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulur.

CM-nin 15-ci maddəsinin məzmunundan görüldüyü kimi, böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır və ağır cinayətlər təqsirin həm qəsd, həm də ehtiyatsızlıq formasında törədilən cinayətlərdir. Xüsusilə ağır cinayətlərə isə yalnız təqsirin

qəsd formasında törədilən cinayətlər aid edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il CM-nin 7-1, həmçinin postsovet məkanında Rusiya Federasiyası, Qazaxıstan və digər ölkələrin CM-də ağır cinayətin anlayışına yalnız qəsdən törədilən əməllər aid edilirdi. Azərbaycan Respublikasının 02 iyul 2001-ci il tarixli Qanunu ilə az ağır, ağır, xüsusilə ağır cinayət kateqoriyalarının sanksiyalarındakı hədlərin dəyişdirilməsinə baxmayaraq, ehtiyatsızlıqdan törədilən əməllər ağır cinayətin anlayışından təəssüf ki, çıxarılmadı.

Onu da qeyd edək ki, ictimai təhlükəlilik cinayətlərin təsnifatında maddi meyar, cinayət-hüquqi sanksiya isə formal meyar kimi çıxış edir.

Qanunvericilikdə cinayətlərin təsnifatının praktiki əhəmiyyəti aşağıdakı hallarda müəyyən olunur:

1. təhlükəli, xüsusi təhlükəli residivin müəyyən edilməsində (mad.18);
2. cinayətə hazırlığın tövsifində – yalnız ağır və xüsusilə ağır cinayətlərin hazırlığına görə məsuliyyət yaranır (mad.28);
3. cinayətkar birliyin anlayışının müəyyən edilməsində (mad.34);
4. cəza çəkmə müəssisəsinin növünün müəyyən edilməsində (mad.56);
5. ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzasının yalnız xüsusilə ağır cinayətlərə görə təyin edilməsində (mad.57);
6. cinayət məsuliyyətindən azad etmə şərtlərinin tətbiqində (mad.72–75);
7. cinayətlərin məcmusu üzrə cəza təyin edərkən (mad.66);
8. cəzadan azad etmə şərtlərinin tətbiqində (mad. 76–80);
9. məhkumluğun ödənilməsi və götürülməsi zamanı (mad.83);
10. yetkinlik yaşına çatmayanlara tərbiyəvi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq etmə zamanı (mad.88), onları cəzadan azad etmə zamanı (mad.89).

6. Cinayətin obyektı

Cinayət tərkibinin əsas əlamətlərindən biri cinayətin obyektidir. Cinayətin obyektı – ictimai təhlükəli əməllə ziyan yetirilən, yaxud da ziyan yetirmək təhlükəsi yaradan cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərdir.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 2-ci maddəsinə əsasən sülh və insanlığın təhlükəsizliyini təmin etmək, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarını, mülkiyyəti, iqtisadi fəaliyyəti, ictimai qaydanı və ictimai təhlükəsizliyi, ətraf mühiti, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunu qorumaq zəruri obyektlər sırasına daxil edilmişdir.

Cinayətin obyektı olan ictimai münasibətlərin aşağıdakı tərkib ünsürləri (elementləri) fərqləndirilir:

- a) ictimai münasibətlərin predmeti. İctimai münasibətlərin predmeti-elə dəyərlərdir ki, (əmlak, maddi aləmin müxtəlif sərvətləri, mənəvi sərvətlər və s.) bununla bağlı subyektlər arasında əlaqə və münasibətlər yaranır;
- b) münasibətlərin subyektləri – predmetlə bağlı münasibətə girən tərəflərdir (hüquqi və fiziki şəxslər);
- c) ictimai münasibətin məzmunu. Predmetlə bağlı subyektlərin qarşılıqlı əlaqələri (hüquq və vəzifələr) ictimai münasibətin məzmununu müəyyən edir.

İctimai münasibətin ünsürünə təsir göstərməklə, onun vəziyyətini dəyişməklə ictimai münasibətə qəsd edilir. Əməldən obyektin ünsürləri (elementləri) ziyan çəkə də, yaxud çəkməyə də bilər. Lakin ictimai münasibət həmişə ziyan çəkir.

Cinayətin obyektinin əhəmiyyəti aşağıdakılardır:

- 1) cinayətin tövsifi üçün başqa sözlə, cinayət törətmiş şəxsin CM-nin məhz hansı maddəsi ilə məsuliyyətə alınması üçün;
- 2) cinayət məsuliyyətinin əsaslarından biridir;
- 3) cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakterini müəyyən edir;
- 4) cinayətlərin digər hüquq pozuntularından fərqləndiril-məsinin əsaslarından sayılır.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində cinayətlərin obyektini iki əsasa görə təsnifatı aparılır:

- 1) cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərin ümumilik dərəcəsinə görə;
- 2) cinayətlərin tövsifi üçün obyektin kəsb etdiyi əhəmiyyətinə görə.

İctimai münasibətlərin ümumilik dərəcəsinə görə obyektin dörd növü fərqləndirilir: ümumi obyekt, cinsi obyekt, növ obyekt və bilavasitə obyekt. Belə bölgü qüvvədə olan cinayət qanununun Xüsusi hissəsinin quruluşuna uyğun gəlir. Cinayət qanununun Xüsusi hissəsi bölmələrə, bölmələr fəsilərə, fəsillər isə maddələrə bölünür.

Cinayətin ümumi obyektini cinayət qanunu ilə qorunan bütün ictimai münasibətlərin məcmusudur. Ümumi obyektin fərqləndirilməsi göstərir ki, cinayət hüququ cəmiyyətdə mövcud olan bütün ictimai münasibətləri deyil, yalnız ictimai təhlükəli əməllə ziyan yetirən ən dəyərli ictimai münasibətləri mühafizə edir. CM-nin 2-ci maddəsində bu obyektlərin dairəsi qeyd edilmişdir.

Cinsi obyekt – iqtisadi və sosial-siyasi məzmununa görə bircinsli ictimai münasibətlər olub, bir-biri ilə qarşılıqlı rabitədə kompleks cinayət hüquq normaları ilə müdafiə altına alınır. Şəxsiyyət, iqtisadi dəyərlər, ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda və s. dəyərləri qoruyan ictimai münasibətlər cinsi obyektə bağlıdır. Cinsi obyekt zəminində CM-nin Xüsusi hissəsi bölmələrə ayrılmışdır.

Növ obyekt – bu cinsi obyekt daxilində ictimai münasibətlərin məcmuyu olmaqla bu tip münasibətlərlə iştirakçıların mənafeyi və maraqları müdafiə altına

alınır. Qüvvədə olan CM-nin Xüsusi hissəsi növ obyektı zəminində fəsillərə bölgüsü müəyyən edilmişdir.

Cinayətin bilavasitə obyektı – konkret cinayətin qəsd etdiyi və cinayət hüquq norması ilə mühafizə edilən konkret ictimai münasibətlərdir.

Cinayət hüquq ədəbiyyatında bilavasitə obyektlə bağlı onun digər növləri də fərqləndirilir.

Əsas bilavasitə obyekt növ obyektin hissəsi olan ictimai münasibətdir. Cinayətdən ictimai münasibətin əsasən bu hissəsi ziyan çəkir. Məsələn, quldurluq cinayətində mülkiyyətlə yanaşı şəxsiyyət də ziyan çəksə də, lakin əsas bilavasitə obyekt (növ obyektin hissəsi kimi) mülkiyyət münasibətləri olduğundan məlum norma şəxsiyyət əleyhinə olan cinayətlər fəslinə deyil, mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər fəslinə daxil edilmişdir.

Əlavə bilavasitə obyekt – əsas bilavasitə obyektlə yanaşı cinayətdən ziyan çəkən ictimai münasibətdir. Əlavə obyekt əsas bilavasitə obyektlə birlikdə ziyan çəkir, əsas obyektlə birlikdə cinayətin mahiyyətini müəyyən edir.

Əlavə obyekt zəruri və fakultativ xarakterdə ola bilər. Zəruri əlavə obyekt əsas bilavasitə obyektlə yanaşı həmişə mövcud olur. Məsuliyyətin həllində əsas bilavasitə obyektlə yanaşı əlavə zəruri obyekt də müəyyən edilməlidir. Zəruri əlavə obyektə fərqli olaraq cinayət məsuliyyətinin həllində əlavə fakultativ obyektin müəyyən edilməsi tələb olunmur. Məsələn, CM-nin 250-ci maddəsi suyun çirkləndirilməsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Burada suyun çirkləndirilməsilə yanaşı digər alternativ hallar da baş verə bilər. Belə ki, suyun çirklənməsindən bitki və heyvanlar aləmi də ziyan çəkə bilər. Burada sudan istifadə qaydaları əsas bilavasitə obyekt, bitki örtüyünün və ya heyvanlar aləminin təhlükəsizliyi isə əlavə fakultativ obyekt olacaqdır.

Cinayətin predmeti qəsdin yönəldiyi obyektin elementidir. Obyektin elementlərindən birinə, yaxud da bir neçəsinə təsir göstərməklə şəxs qanunla qorunan ictimai münasibətləri pozur. Cinayətin predmeti ilə cinayətin obyektini eyniləşdirmək olmaz. Cinayətdən ictimai münasibət həmişə ziyan çəkir. Lakin cinayətin predmeti ziyan çəkməyə də bilər. Məsələn, talama cinayətlərində mülkiyyət münasibətləri həmişə ziyan çəkir, predmet, yəni əmlak isə ziyan çəkməyə də bilər.

Şəxsiyyət əleyhinə törədilən cinayətlərdə insan maddi aləmin predmeti hesab edilmədiyindən predmet fərqləndirilmir. İctimai münasibətin elementi kimi şəxsə cinayətlə fiziki, əmlak və mənəvi xarakterli zərər yetirildikdə cinayətin predmeti ifadəsi işlədilmir, sadəcə olaraq şəxs cinayətdən zərərçəkən kimi tanınır.

7. Cinayətin obyektiv cəhəti

Cinayət tərkibinin dörd əsas əlamətindən biri də cinayətin obyektiv cəhəti-dir. Cinayətin obyektiv cəhəti-müəyyən zamanda və məkanda, müəyyən şəraitdə baş verən, cinayət qanunu ilə mühafizə edilən ictimai münasibətlərə ziyan vuran ictimai-təhlükəli qəsdin zahiri tərəfidir.

Cinayətin obyektiv cəhətinin əlamətləri aşağıdakılardır:

- hərəkət və ya hərəkətsizlik;
- ictimai təhlükəli nəticə;
- hərəkətlə (hərəkətsizliklə) nəticə arasında səbəbli əlaqə;
- əməlin törədildiyi üsul;
- əməlin törədildiyi zaman, məkan;
- əməlin törədildiyi şərait;
- əməlin törədilməsində istifadə edilən alət və vasitələr.

İctimai təhlükəli “hərəkət” və ya “hərəkətsizlik” cinayət qanununda nəzərdə tutulan bütün tərkiblərə daxil edildiyindən, belə əlamətlər cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin zəruri əlamətləri sayılır. Cinayətin obyektiv cəhətinin digər ünsürləri bütün cinayət tərkiblərinə deyil, ayrı-ayrı tərkiblərə daxil edildiyindən onlar cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin fakultativ əlamətləri hesab edilir.

Cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinin əlamətləri CM-nin Xüsusi hissəsinin dispoziyasında üç formada göstərilir. Bir qrup dispoziyalarda yalnız ictimai-təhlükəli hərəkət və ya hərəkətsizlik nəzərdə tutulur. Məsələn, banditizm (mad.217), həqiqi hərbi qulluğa növbəti çağırışdan boyun qaçırmaq (mad.321), böhtan (mad.147) və s.

İkinci qrup dispoziyalarda yalnız ictimai-təhlükəli nəticəyə dair göstəriş olur. Məsələn, qəsdən adam öldürmə (mad.120), qəsdən bədənə ağır xəsarət yetirmə (mad.126).

Üçüncü qrup dispoziyalarda hərəkət və hərəkətsizliklə yanaşı, həm də ictimai-təhlükəli nəticə də göstərilir. Məsələn, vəzifə səlahiyyətlərini aşma (mad.309), səhlənkarlıq (mad.314).

Cinayətin obyektiv cəhətinin əsas əlaməti – ictimai təhlükəli əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) hesab olunur.

Maddi tərkiblərdə ictimai təhlükəli əməl, nəticə və bunlar arasındakı səbəbli əlaqə də zəruri əlamətlər sayılır. Formal tərkiblərdə isə yalnız ictimai-təhlükəli əməl zəruri ünsür kimi qiymətləndirilir.

Cinayətin obyektiv cəhətinin fakultativ əlamətlərinə isə cinayətin edilmə üsulu, cinayətin törədildiyi zaman, cinayətin törədildiyi məkan, cinayətin törədildiyi şərait, cinayətin alət və vasitələri aid edilir. Fakultativ əlamətlər CM-nin Xüsusi hissəsinin maddəsində cinayət tərkibinin əlaməti kimi nəzərdə tutulduqda onlar əsas (zəruri) əlamət kimi qiymətləndirilir və cinayətin tövsifinə təsir göstərir.

Cinayət əməli xarici aləmdə təzahür edən, mövcud ictimai münasibətlərə ziyan vuran, ictimai-təhlükəli, qeyri-hüquqi, şüurlu, iradəvi, fəal (hərəkət) və ya passiv (hərəkətsizlik) formada insanın davranışdır. Əməl zahiri cəhətdən iki formada – hərəkət və hərəkətsizlik formasında təzahür edir. Cinayət hüquqi mənada hərəkət bir hərəkətdən, yaxud da bir sıra hərəkətlərdən ibarət ola bilər. Yazı ilə, sözlə, mimika ilə göstərilən təsirlər də hərəkət növü sayılır. Hərəkətsizlik – davranışın passiv formasıdır, şəxsin edə bilməli və etməli olduğu hərəkəti etməməsində ifadə olunur. Hərəkətsizlik cinayət qanununda nəzərdə tutulduqda (qadağan edildikdə) cinayət hüquqi əhəmiyyət kəsb edir. Kriminal hərəkətsizlik cinayət hüquq normalarında iki formada müəyyən edilir: ya müəyyən hərəkətsizliyin göstərilməsi birbaşa kriminal əməl kimi elan edilir (məsələn, cinayət haqqında xəbər verməmək (mad.307.1), hərbi xidmət keçməkdən boyun qaçırma (mad.321.1), təhlükədə qoyma (mad.143) və s.), ya da hərəkət sizliyin kriminallığı ictimai-təhlükəli nəticənin baş verməsindən asılı edilir. Məsələn, xəstəyə kömək göstərməmə (mad.142.1), səhlənkarlıq (mad.314.1). Cinayət hüquq ədəbiyyatında hərəkətsizliyin birinci formasına onun “təmiz”, ikinci formasına isə hərəkətsizliyin “qarışq” forması adı verilmişdir.

İctimai-təhlükəli nəticə – törədilən əməlin qanunla qorunan obyektə yaratdığı təhlükəli dəyişiklikdir. Kriminal nəticə cinayət törətmiş şəxsin cinayət qanunu ilə mühafizə edilən ictimai münasibətlərə – obyektə vurduğu mühüm ziyandır. Nəticəsiz cinayət yoxdur. Lakin nəticəni nəzərdə tutmayan cinayət tərkibləri vardır. Tərkiblərə daxil edilən əksər nəticələrin hər hansı bir izahı verilmişdir. Məsələn, CM-nin 177, 190, 200, 206, 208, 213, 234, 256 və s. maddələrində nəzərdə tutulan, lakin müxtəlif məzmunu malik olan, eyni adda nəticəni ifadə edən “xeyli miqdar”, “külli miqdar” kimi əlamətlərə qanun maddələrin qeydində uyğun şərtlər vermişdir.

Kriminal nəticə sadə və mürəkkəb, maddi və qeyri-maddi ola bilər. Maddi nəticələrinə aiddir: a) idarə və təşkilatlara və vətəndaşlara yetirilən əmlak ziyanı (talama, əmlakı məhv etmə və ya zədələmə və s.); b) şəxslərə yetirilən fiziki ziyan (sağlamlığa zərər vurma);

Qeyri-maddi ziyan mənəvi, siyasi, təşkilati və s. qeyri-əmlak xarakterli ziyandır. Bir sıra cinayət hüquq normalarına daxil edilən əlamətlər həm maddi, həm də qeyri-maddi xarakterli nəticələri nəzərdə tutur. Belə normalara CM-nin 284.2-ci, 308.1, 308.2-ci, 322-ci maddəsi və s. aid edilə bilər. Məsələn, vəzifə səlahiyyətlərindən sui-istifadə fiziki və ya hüquqi şəxslərin hüquqlarına və qanuni mənafeələrinə, yaxud cəmiyyətin və ya dövlətin qanunla qorunan mənafeələrinə mühüm zərər vurduqda cinayətə çevrilir. Burada göstərilən “mühüm zərər” anlayışı həm maddi, həm də qeyri-maddi ola bilər.

Cinayətin nəticəsi cinayət tərkiblərinə əsas tərkib əlaməti kimi, habelə məsuliyyəti ağırlaşdıran halı olan tərkiblərə məsuliyyəti ağırlaşdıran əlamət kimi daxil

edilir. Nəticə cinayət tərkibinə zəruri əlamət kimi daxil olan hallarda məhkəmə cəza təyin edərkən, ona yenidən məsuliyyəti ağırlaşdıran hal kimi qiymət verə bilməz.

Qanuna əsas tərkib əlaməti kimi daxil edilmiş nəticənin köməyi ilə bir sıra hallarda kriminal əməl başqa hüquq pozuntularından fərqləndirilir. Belə ki, cinayət qanununun 223, 224, 225, 230, 231, 308-ci maddələri ilə məsuliyyətin həlli üçün bu maddələrdə göstərilən nəticələrin baş verməsi tələb olunur. Bu normalarda göstərilən nəticələrin baş verməməsi, yaxud da normada göstərilən nəticədən az ağır nəticənin baş verməsi əməlin kriminallığını və cəzalanmalı olmasını aradan qaldırır.

Səbəbli əlaqə hərəkətlə (hərəkətsizliklə) nəticə arasında nəticənin baş verməsini şərtləndirən zəruri əlaqədir. Aydınadır ki, səbəbli əlaqə məsələsi maddi tərkibli cinayətlərdə, əməllə nəticə arasında əlaqəni aydınlaşdırır. Səbəbli əlaqə bərdə ekvivalent və adekvat nəzəriyyələr fərqləndirilir. Səbəb “*Conditio sine quo non*” elə şəraitdir ki, bunsuz nəticə baş verə bilməz. Müəyyən hallarda səbəbiyyət prosesinə müxtəlif hallar müdaxilə edir. Bunların içərisindən yalnız nəticəni real doğurmaq imkanına malik olan, onu imkandan gerçəkliyə çevirə bilən hal, yaxud hallar, nəticənin səbəbi hesab edilə bilər.

CM-nin bəzi normalarında cinayətin törədilmə zamanı cinayətin obyektiv cəhətinin zəruri əlaməti kimi xüsusi olaraq qeyd edilmişdir. Xüsusən CM-nin 328, 333, 334-cü maddələrində müharibə vaxtı müstəqil əlamət kimi cinayət tərkibinə daxil edilmişdir. Həmçinin CM-nin 121-ci maddəsində ananın yeni doğduğu uşağı məhz doğuş vaxtı və ya doğuşdan dərhal sonra qəsdən öldürməsi kimi nəzərdə tutulur.

Cinayətin törədildiyi məkan, qanunda cinayət tərkibinin zəruri və ya tövsifedici əlaməti kimi bilavasitə göstəriləndiyi hallarda cinayət tərkibinin zəruri əlaməti qisminə çıxış edir. Qanun göstərilən hallarda əməlin ictimai təhlükəliliyini ilk növbədə əməlin baş verdiyi məkanla əlaqələndirir. Məsələn, CM-nin 141-ci maddəsi məhz tibb müəssisələrindən kənarında abortun edilməsini cinayət hesab edir.

Cinayətin edilmə üsulu. Cinayətin edilmə üsulu onun təzahür formasıdır. Cinayətin edilmə üsulunu çox halda cinayətin törədilməsində istifadə edilən alət və vasitələrə görə müəyyən etmək mümkün olur. Məsələn, əməlin edilməsində odlu, yaxud da soyuq silahdan istifadə edilməsi cinayətin zor işlətməklə törədilməsinə dəlalət edir. Əməl törədilərkən istifadə edilən üsul bəzən cinayətin ictimai təhlükəliliyinə təsir göstərir. Məsələn, əmlakın gizli talanması ilə müqayisədə (mad.177) onun açıq talanması (mad.180), habelə açıq talanla müqayisədə həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə törədilən talama (mad.181) daha təhlükəlidir. Cinayət qanununun 120.2.4, 126.2.3, 127.2.2, 137.2, 144.2.4, 145.2.5-ci maddələrində və digər fəsilərin xeyli normalarında cinayətin edilmə üsulu məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulur.

Cinayətin obyektiv cəhətinin daha bir fakultativ əlaməti cinayətin törədildiyi şəraitdir. Cinayətin törədildiyi şərait, qəsdin həyata keçirildiyi, əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini artırma, yaxud azalda bilən amillərin məcmusudur. “Hərbi cinayətlər” fəslindəki xeyli normalarda “müharibə vaxtı və ya döyüş şəraiti” məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulur (Məsələn, CM-nin 328.4, 330.5, 333.6 və s. maddələri).

Cinayətin obyektiv cəhətinin fakultativ əlamətləri arasında mühüm yeri cinayətin törədilməsində istifadə olunan alət və vasitələr tutur. Təqsirkar tərəfindən bu və ya digər alət və ya vasitələrdən istifadə edilməsi cinayətkar qəsdin törədilməsini asanlaşdırır və bu səbəbdən də həmin alət və vasitələrin mövcudluğu törədilən əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə də təsir göstərir. Məsələn, CM-nin 144.2.5, 181.2.5-ci maddələrdə müvafiq olaraq adam oğurluğu və quldurluq cinayətlərində silahdan yaxud silah qismində istifadə edilən əşyalardan istifadə etməklə törədildikdə alətlər məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkibin zəruri ünsürü kimi çıxış edir.

8. Cinayətin subyekti

Cinayətin subyekti cinayətin dörd tərkib ünsüründən biridir. Buna görə də cinayətin subyekti cinayət tərkibinə zəruri əlamət kimi daxil olur. Əməldə cinayət qanunu ilə müəyyən edilən subyekt əlaməti olmadıqda cinayət tərkibi mövcud olmur. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 19-cu maddəsinə əsasən cinayətin subyekti, qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmış, fiziki, anlaqlı şəxslər ola bilər.

Cinayətin subyekti ümumi mənada cinayəti törədən şəxsdir. Daha məhdud mənada isə cinayət qanununda göstərilən əməli həyatda qəsdən, yaxud da ehtiyatsızlıqla törədən hallarda cinayət məsuliyyəti daşımaq qabiliyyəti olan şəxsdir.

Hüquqi şəxslər cinayətin subyekti ola bilməz. İdarə və müəssisələr, təşkilatlar cinayət hüquqi mənada təqsirli sayıla bilməzlər və bunlar barəsində cəza tətbiq edilə bilməz. Çünki hüquqi şəxs barəsində cəzanın tətbiqi cəzanın izlədiyi sosial məqsədə nail olmağa imkan vermir. Cinayət qanunu cinayət məsuliyyətini yalnız öz hərəkətlərini dərk etmək və onu idarə etmək qabiliyyəti ilə əlaqələndirir. Belə qabiliyyətə isə yalnız fiziki şəxslər malikdir: CM-nin 11-13, 19-cu maddələrinin göstərişinə əsasən Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, vətəndaşlığı olmayan şəxslər, əcnəbilər. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının 07 mart 2012-ci il tarixli Qanunu ilə qüvvədə olan CM-sinə “Hüquqi şəxslər barəsində tətbiq olunan cinayət-hüquqi tədbirlər” adı altında və 99-4, 99-5, 99-6, 99-7, 99-8 və 99-9-cu maddələri əhatə edən yeni XV-II fəsil əlavə edilmişdir. Göründüyü kimi, fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyətindən fərqli olaraq, hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyətinin özünəməxsus əlaməti onlar barəsində cəzanın deyil, cinayət-hüquqi xa-

rakterli tədbirlərin (cərimə, xüsusi müsadirə, hüquqi şəxsi müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə, hüquqi şəxsi ləğv etmə) tətbiq edilməsidir. Cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər cəza sayılmadığından məhkumluq da yaratmır.

CM-nin 20.1-ci maddəsinə əsasən cinayətin subyekti üçün müəyyən edilən yaş həddi 16-dır. Lakin CM-nin 20.2-ci maddəsində 14 yaşdan məsuliyyət yaranan əməllərin dairəsi də təsbit edilmişdir: on dörd yaşı tamam olmuş şəxs yalnız qəsdən adam öldürməyə, qəsdən sağlamlığa az ağır və ya ağır zərər vurmağa, adam oğurlamağa, zorlamağa, seksual xarakterli zorakılıq hərəkətlərinə, oğurluğa, soyğunçuluğa, quldurluğa, hədə-qorxu ilə tələb etməyə, talama məqsədi olmadan qanunsuz olaraq avtomobil və ya başqa nəqliyyat vasitəsi ələ keçirməyə, ağırlaşdırıcı hallarda əmlakı qəsdən məhv etməyə və ya zədələməyə, terrorçuluğa, adamları girov götürməyə ağırlaşdırıcı hallarda xuliqanlığa, odlu silahı, döyüş sursatını, partlayıcı maddələri və qurğuları talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, narkotik vasitələri və ya psixotrop maddələri talamağa və ya hədə-qorxu ilə tələb etməyə, nəqliyyat vasitələrini və ya yolları yararsız vəziyyətə salmağa görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir.

Azyaşlı şəxs (14 yaşadək), yaşına görə öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək, habelə ona rəhbərlik etmək iqtidarında olmadığı üçün cinayətin subyekti ola bilməz. Qanunvericilik 14 yaşdan məsuliyyət yaradan əməllərin dirəsini müəyyən edərkən bu cinayətlərin ağırlığını deyil, onların daha çox məişət xarakterli olmalarını, habelə 14 yaşa çatmış şəxslərin belə əməllərin kriminal xarakterini dərk etmək qabiliyyətlərinə malik olmalarını nəzərə almışdır.

Törədilən ictimai-təhlükəli əmələ görə yalnız anlaqlı şəxslər cinayət məsuliyyəti daşıya bilər. Azərbaycan Respublikası CM-nin 21-ci maddəsində anlaqsızlıq haqqında məsələ həll edilmişdir. Orada deyilir: "İctimai-təhlükəli əməl törətdiyi zaman anlaqsız vəziyyətdə olmuş, yəni xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllıq və ya sair psixi xəstəlik nəticəsində öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai-təhlükəliliyini dərk etməyən və ya onu idarə edə bilməyən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmir". Belə şəxsə məhkəmənin təyinatı ilə CM-nin 93 və 95-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər.

Anlaqsızlığın əsasında iki meyar durur: tibbi (bioloji) və hüquqi (psixoloji).

İctimai təhlükəli əməli törədən şəxsə qiymət verərkən məhkəmə hüquqi meyarı müəyyən edir. Başqa sözlə, məhkəmə şəxsin öz hərəkətlərini ölçüb-biçmək (əqli cəhət) və ya ona rəhbərlik etmək (iradəvi cəhət) imkanının olub-olmamasını aydınlaşdırır. Tibbi meyar isə CM-nin 21.1-ci maddəsində qeyd olunmuş xroniki psixi xəstəlik, psixi fəaliyyətin müvəqqəti pozulması, kəmağıllıq və ya sair psixi xəstəlik psixi xəstəliyin olması faktına əsaslanır. Anlaqlı vəziyyətdə cinayət törətmiş, lakin məhkəmə tərəfindən hökm çıxarılanadək psixi xəstəliyə tutulmuş və

bunun nəticəsində öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini dərk etmək və ya həmin əməli idarə etmək imkanından məhrum olmuş şəxs barəsində məhkəmə tərəfindən CM ilə nəzərdə tutulmuş tibbi xarakterli məcburi tədbirlər tətbiq edilə bilər (mad.21.3).

Anlaqlılıq heç də tam psixi sağlamlıq demək deyil. CM-nin 22-ci maddəsinə görə “Anlaqlı vəziyyətdə olan, lakin cinayət törətdiyi zaman psixikanın pozulması nəticəsində öz əməlinin faktiki xarakterini və ictimai təhlükəliliyini tam dərk etməyən və ya həmin əməli idarə edə bilməyən şəxs cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir. Anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntu məhkəmə tərəfindən cəza təyin edilərkən nəzərə alınır və bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulan tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üçün əsas ola bilər”.

Cinayətin subyektindən danışarkən xüsusi subyekt anlayışına da diqqət yetirmək lazımdır. Xüsusi subyekt – ümumi əlamətlərlə yanaşı cinayətin spesifik xüsusiyyətlərini əks etdirən, cinayət hüquq normasının dispozisiyasında göstərilən əlavə əlamətlərə malik olan subyektə deyilir. Xüsusi subyekt əlaməti cinayətkarın şəxsiyyətini müxtəlif cəhətdən, işdəki və ya xidmətdəki qulluq mövqeyini, vəzifəni, peşəni, hərbi vəzifələri, ailə vəziyyətini və s. xarakterizə edir. CM-nin 262-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektini yalnız dəmiryolu, su və ya hava nəqliyyatı işçisi ola bilər. CM-nin 269-cu maddəsində nəzərdə tutulan cinayətin subyektini isə yalnız gəmi kapitanı ola bilər, xəstəyə kömək göstərməmə cinayətin subyektini yalnız tibb işçisi ola bilər və s.

9. Cinayətin subyektini cəhəti

Cinayətin subyektiv cəhəti bilavasitə cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar şəxsin psixi fəaliyyətidir. Təqsir, motiv və məqsəd, habelə bunları müşayiət edən emosional vəziyyət cinayətin subyektiv cəhətini yaradan elementlərdir. Bunlar müstəqil psixoloji hadisələrdir və adətən biri digərini tərkib hissəsi kimi əhatə etmir.

Cinayətin subyektiv cəhətinin zəruri əlaməti təqsirdir. Törədilən əməldə şəxsin təqsirinin olub-olmaması hər bir halda müəyyən edilməlidir. Təqsiri xarakterizə edən əlamətlər bütün cinayət tərkiblərinə daxil edildiyi üçün o, cinayət tərkibinin zəruri əlamətlərindən sayılır. Motiv və məqsəd, emosional vəziyyət fakultativ əlamətlər sayılır. Lakin cinayət hüquq normasında nəzərdə tutulduqları hallarda isə zəruri əlamətə çevrilə bilər. Məsələn, CM-nin 120.2.2-ci maddəsində “xuliqanlıq niyyəti”, 120.2.5-ci maddəsində isə “tamah məqsədi” bilavasitə tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulduğu üçün motiv zəruri əlamət hesab edilir.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin 24.1-ci maddəsində deyilir: “Əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) yalnız qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan tö-

rətmış şəxs cinayət törətməkdə təqsirli sayılır". 24.2-ci maddəyə əsasən ehtiyatsızlıqdan törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) yalnız CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət sayılır.

Təqsirin məzmunu, forması və mahiyyəti fərqləndirilir. Təqsirin məzmununa əqli, iradi və emosional moment aiddir. İradə şüurun praktiki tərəfi olub, şəxsin praktiki fəaliyyətini, yəni davranışını tənzim edir: cəmiyyət üçün təhlükəli olmayan davranış növünü seçmək imkanı olduğu halda, şəxs cəmiyyət üçün təhlükəli olan davranışı seçdiyi üçün məsuliyyət daşımali olur. Emosional moment cinayət əməlinin zəruri elementlərindən biridir. Cinayətin törədilməsində emosianın rolu müxtəlif olur. Emosiya törədilən cinayətdə motiv səviyyəsində rol oynaya bilər. Məsələn, əməl nifrət, yaxud da qorxu hissənin təsiri altında baş verə bilər.

Təqsirin forması isə qanunverici tərəfindən cinayətlərin tövsifində bilavasitə nəzərə alınır. CM-nin 24.1-ci maddəsində təqsirin iki forması təsbit edilmişdir: qəsd və ehtiyatsızlıq. Qəsd təqsirin daha geniş yayılmış formasıdır. CM-nin 25.1-ci maddəsində qəsdin iki növü fərqləndirilir: birbaşa qəsd və dolaylı qəsd. Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş və bunları arzu etmişdirsə, bu halda cinayət birbaşa qəsdlə törədilmiş hesab olunur (mad.25.2).

Başqa sözlə, birbaşa qəsdə şəxs əməlinin ictimai təhlükəliliyini dərk edir, ictimai təhlükəli nəticənin baş verməsini görür və belə nəticənin baş verməsini arzu edir.

25.3-ci maddəyə əsasən şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli olduğunu dərk etmiş, onun ictimai təhlükəli nəticələrini qabaqcadan görmüş, lakin bunları arzu etməmiş və belə nəticələrin baş verməsinə şüurlu surətdə yol vermişdirsə, bu halda cinayət dolaylı qəsdlə törədilmiş hesab olunur.

Birbaşa qəsdlə dolaylı qəsdin əqli elementləri eynilik təşkil edir, hər ikisində şəxs əməlinin ictimai təhlükəli xarakterini dərk edir, nəticənin də baş verəcəyini qabaqcadan görür, lakin iradəvi momentləri fərqlidir. Belə ki, birbaşa qəsdə təqsirkar belə nəticənin baş verməsini arzu edirsə, dolaylı qəsdə təqsirkar belə nəticənin baş verməsini arzu etmir, lakin şüurlu surətdə bu nəticənin baş verməsinə yol verir və yaxud da etinasız yanaşır.

Birbaşa və dolaylı qəsdlə yanaşı cinayət hüquq nəzəriyyəsi və məhkəmə təcürbəsi qəsdin aşağıdakı növlərini də fərqləndirir: 1) əvvəlcədən düşünülmüş qəsd; 2) qəflətən baş verən qəsd; 3) affektə bağlı olan qəsd; 3) alternativ qəsd; 5) qeyri-müəyyən qəsd; 6) konkret qəsd (müəyyən qəsd) və s.

Əvvəlcədən düşünülmüş qəsd cinayət törədilməzdən əvvəl yaranır. Buna o xarakterikdir ki, cinayət törətmək niyyəti bir müddət keçdikdən sonra törədilir və bu müddət ərzində şəxs cinayətin detallarını düşünür, özünə iştirakçılar seçir, plan qurur, cinayətin edilmə üsulunu seçir və s. Əvvəlcədən düşünülmüş qəsd tövsifə

təsir göstərmir. Lakin belə qəsd təqsirlilik dərəcəsini və şəxsin ictimai təhlükəliliyini göstərir. Əvvəlcədən düşünülmüş qəsddən fərqli olaraq, ani yaranmış qəsd onunla xarakterizə olunur ki, cinayət törətmək niyyəti ani yaranır və dərhal qısa zaman fasiləsində həyata keçirilir. Ani yaranmış qəsdin növü kimi affektləşdirilmiş qəsd çıxış edir.

Qəsd həmçinin konkretləşmiş və konkretləşdirilməmiş qəşdlərə bölünür. Konkretləşdirilmiş qəsd o halda mövcud olur ki, təqsirkar arzuolunan nəticəni dəqiq müəyyən edir və baş verəcək nəticəni qabaqcadan görür. Konkretləşdirilməmiş qəsd, yəni, qeyri-müəyyən qəşdlə edilən əməllərdə təqsirkar əməlinin doğura biləcəyi nəticələri ümumi formada görür, lakin konkret hansı nəticənin baş verməsini əvvəlcədən müəyyən edə bilmir. Məsələn, təqsirkar dalaşma zamanı zərər çəkmiş şəxsin döyülməsi zamanı onun sağlamlığına hansı zərər yetirəcəyini bilmir. Bu halda məsuliyyət baş vermiş nəticəyə görə müəyyən edilir.

Təqsirin ikinci forması ehtiyatsızlıqdır. CM-nin 26.1-ci maddəsinə əsasən cinayətkarcasına özünəgüvənmə və ya cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) ehtiyatsızlıqdan törədilmiş cinayət sayılır. Başqa sözlə, ehtiyatsızlığın iki forması göstərilir:

- 1) cinayətkarcasına özünəgüvənmə;
- 2) cinayətkarcasına etinasızlıq.

CM-nin 26.2-ci maddəsində cinayətkarcasına özünəgüvənməyə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir: “Şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını qabaqcadan görmüş, lakin kifayət qədər əsas olmadan onların qarşısını alacağını güman etmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına özünəgüvənmə nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur”.

Cinayətkarcasına özünəgüvənmədə şəxs öz əməlinin ictimai-təhlükəli nəticələr doğuracağı imkanını görür, lakin təcrübəsinə, bacarığına, çevikliyinə, biliyinə, habelə obyektiv amillərə – əməlin baş verdiyi şəraitə, başqa adamların köməyinə, avtomobil və başqa avadanlığın sazlığına, təbiət qüvvələrinə – küləyə, yağışa, selə və s. ümid bağlayaraq bu nəticənin qarşısını alacağını güman edir.

CM-nin 26.3-cü maddəsinə əsasən şəxs öz əməlinin (hərəkət və ya hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr verə biləcəyi imkanını lazımı diqqət və ehtiyatlılıq göstərərək qabaqcadan görməli olduğu və görə biləcəyi halda, onları görməmişdirsə, bu əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) cinayətkarcasına etinasızlıq nəticəsində törədilmiş cinayət hesab olunur.

Cinayətkarcasına etinasızlıqda şəxs öz hərəkətinin (hərəkətsizliyinin) ictimai təhlükəli nəticələr doğuracağı imkanını görmür. Lakin lazımınca diqqətli və kifayət qədər ehtiyatlı olduqda belə nəticənin baş verəcəyi imkanını görməli idi və görə bilərdi.

CM-də təqsirin qarışıq formasını nəzərdə tutan bir sıra mürəkkəb cinayət tərkibləri də mövcuddur. Belə tərkiblərdə əmələ qəsd və eyni vaxtda ondan doğan nəticəyə ehtiyatsızlıq formasında psixi münasibət yaranır. Məsələn, CM-nin 126.3-cü maddəsində sağlamlığa ağır zərər vurmaya qəsd, həmin əməlin nəticəsi olaraq ölümə səbəb olmasına münasibət isə ehtiyatsızlıq formasındadır. Həmçinin CM-nin 263-cü maddəsi misal ola bilər. Bir qrup kriminalistlər belə mövqe ilə razılaşırlar. Təqsirin qarışıq formasını rədd edən müəlliflər qeyd edirlər ki, psixoloji baxımdan təqsirin qarışıq formasının fərqləndirilməsi mümkün deyildir. Belə ki, eyni vaxtda əməlin ictimai-təhlükəli xarakterini dərk etmək və dərk etməmək, nəticəni əvvəlcədən görmək və görməmək – bu mümkün olan şey deyildir. Lakin təcrübə göstərir ki, şəxs bir halda əməlinin faktiki tərəflərinin bəzi cəhətlərini dərk edə bilər, başqa halda isə əksinə, bir nəticəni əvvəlcədən görə bilər, başqasını isə dərk etməyə də bilər. Başqa sözlə, müxtəlif obyektiv əlamətlərə psixi münasibət eyni olmaya da bilər. Belə psixi münasibətin bir elementi qəsdlə, başqa elementi isə ehtiyatsızlıqla bağlı ola bilər.

Motiv və məqsəd cinayətin subyektiv cəhətinin fakültativ əlamətləridir. Lakin tərkibdə nəzərdə tutulduğu hallarda zəruri əlamət olaraq çıxış edirlər. Cinayətin motiv və məqsədi cinayət törədilənə qədər yaranır. Cinayətin motivi ictimai-təhlükəli əməli törətməyə qətiyyət yaradan, konkret əməldə maddiləşən dərk olunmuş daxili tələbatdır. Hüquq ədəbiyyatında qəsdən törədilən cinayətlərin motivlərinin aşağıdakı səpgidə təsnifinə rast olunur: 1) siyasi motivlər; 2) tamah motivləri; 3) alçaq hisslərlə bağlı olan motivlər; 4) şəxsi məzmununda olan motivlər və s.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Qəsdən adamöldürmə işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 12 dekabr 2002-ci il tarixli Qərarında cinayət qanununun tətbiqində cinayətin motiv və məqsədinin aydınlaşdırılması tövsiyə edilir. Bir çox hallarda motiv cinayət tərkibinin zəruri elementi kimi nəzərdə tutulur: CM-nin 120.2.5, 144.2.6-cı maddələrində tamah motivi məsuliyyəti ağırlaşdıran tərkib əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Motivdən fərqli olaraq, məqsəd törədiləcək cinayətin xarici aləmdə yaradaçağı arzu olunan dəyişiklik barəsində şəxsin təsəvvürüdür. Cinayətin məqsədi cinayətin nəticəsi anlayışlarına yaxındır, lakin bunlar eyni mənalı anlayışlar deyildir. Cinayətin nəticəsi obyektiv amil olduğu halda cinayətin məqsədi subyektiv amillər sırasına daxildir. Məqsədin həyata keçirilməsi nəticəyə gətirib çıxarır.

Cinayətin subyektiv cəhətinin ünsürlərindən birini də emosiyaya təşkil edir. Müəyyən hallarda emosional hisslər elə güclü cərəyan edə bilər ki, belə hisslərin təsiri altında şəxsdə fizioloji, yaxud da patoloji affekt halı yarana bilər.

Qüvvədə olan qanunvericilikdə şəxsin emosional vəziyyəti üç halda nəzərə alınır:

- 1) ananın yeni doğulmuş uşağı öldürməsi (mad.121);

- 2) qəflətən baş verən güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə (mad.122);
- 3) qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurma (mad.129).

10. Zəruri müdafiə

Əməlin kriminallığını aradan qaldıran hallar elə hallardır ki, bu halların mövcud olması ilə zahirən cinayətə bənzəyən əməllər qanunauyğun davranışa çevrilmiş olur. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-də əməlin kriminallığını aradan qaldıran beş hal nəzərdə tutulmuşdur: 1) zəruri müdafiə (mad.36), 2) cinayət törətmiş şəxs tutularkən ona zərər vurulması (mad.37), 3) son zərurət (mad.38), 4) əsaslı risq (mad.39), 5) əmrin və ya sərəncamın yerinə yetirilməsi (mad.40).

Azərbaycan Respublikasının 1960-cı il CM ilə müqayisədə qüvvədə olan CM-si sadalanan halların dairəsini iki dəfə çoxaltmışdır.

Əməlin kriminallığını aradan qaldıran hallar içində ən mühümü və ən qədim tarixə malik olanı zəruri müdafiədir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 26-cı maddəsinə əsasən, hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.

Qüvvədə olan CM-nin 36.1-cı maddəsində zəruri müdafiəyə aşağıdakı məzmununda anlayış verilir: “Zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafelərini qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai təhlükəli qəsddən qoruyarkən törədilmiş hərəkət, zəruri müdafiə həddini aşmamışdırsa, cinayət sayılmır”.

36.2-ci maddə isə zəruri müdafiənin mahiyyətini açır: “Peşə və ya digər xüsusi hazırlığından və qulluq vəziyyətindən asılı olmayaraq bütün şəxslər zəruri müdafiə hüququna malikdirlər. Bu hüquq, dövlət orqanlarına və ya başqa şəxslərə kömək məqsədi ilə müraciət etmək, habelə ictimai təhlükəli qəsddən yayınmaq imkanından asılı olmayaraq bütün şəxslərə şamil olunur”.

Zəruri müdafiə hər bir vətəndaşın subyektiv hüququdur. Nəzəriyyə və təcrübə zəruri müdafiəni yalnız o halda hüquqi hesab edir ki, o, bir sıra obyektiv və subyektiv şərtlərə cavab vermiş olsun.

Cinayət hüquq ədəbiyyatında zəruri müdafiənin hüquqilik şərtləri iki əsas qrupa bölünür:

- 1) qəsdlə bağlı şərtlər,
- 2) müdafiə ilə bağlı şərtlər.

Qəsdlə bağlı hüquqilik şərtləri bunlardır:

1) Qəsd ictimai-təhlükəli olmalıdır, yəni şəxsiyyətin, dövlətin, cəmiyyətin qanunla qorunan maraqlarına qarşı yönəlməlidir. Belə ki, qəsd həyata, sağlamlığa, cinsi azadlığa, mülkiyyətə, ictimai qaydalara ziyan vuran, dərhal həyata keçirilən hərəkətlərlə bağlı olmalıdır. Əgər qəsd dərhal həyata keçirilən, ictimai münasibətlərə ziyan yetirən xüsusiyyətlərə malik olan hərəkətlərlə bağlı deyildirsə, başqa yolla belə qəsdlərin qarşısı alma bilindiği üçün ona qarşı zəruri müdafiəyə yol verilmir. Məsələn, şəxsin dələduzluq (mad.178), hədə-qorxu ilə tələb etmə (mad.182), və s. bu kimi cinayətlərdən müdafiə olunmaq üçün dövlət hakimiyyəti orqanlarına müraciət imkanı olur. Buna görə onlara qarşı zəruri müdafiə tətbiq edilmir.

Hüquqi hərəkətlərə qarşı zəruri müdafiəyə yol verilmir. Buna görə polis işçilərinin cinayətkarın tutulmasına yönələn hərəkətlərinə qarşı, zəruri müdafiə vəziyyətində qəsdin qarşısını almaq üçün yol verilən hərəkətlərə qarşı zəruri müdafiə hərəkətinə yol verilmir. Anlaqsız şəxslərin, yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin qanunsuz əməllərinə qarşı zəruri müdafiəyə yol verilir.

2) Zəruri müdafiənin qəsdlə bağlı ikinci şərti qəsdin mövcud olmasıdır. Mövcud qəsd başlanmış, davam edən və hələ başa çatmayan ictimai təhlükəli qəsd nəzərdə tutur. Keçmiş SSRİ Ali Məhkəmə Plenumunun “İctimai təhlükəli qəsdlərdən zəruri müdafiə hüququnu təmin edən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi haqqında” 16 avqust 1984-cü il tarixli Qərarında göstərilir ki, ictimai təhlükəli qəsd faktiki başlamasa da, lakin qəsdin başlayacağına real təhlükə vardırırsa, belə hallarda da qəsd başlanan qəsd kimi qiymətləndirilir və zəruri müdafiə vəziyyəti yaranır. İctimai təhlükəli qəsd başa çatmışdırsa və ya onu davam etdirməkdən şəxs imtina etmişdirsə, ya da qəsdin qarşısı alınmışdırsa, zəruri müdafiə vəziyyəti aradan qalxır və müdafiə hərəkətlərinə yol verilməz. Qeyd edilən Qərara əsasən əgər qəsd başa çatmışdırsa, lakin qəsdin başa çatması özünü müdafiə edən şəxsə faktiki hallara əsasən bəlli ola bilməzdisə, belə halda da zəruri müdafiəyə yol verilir.

3) Zəruri müdafiənin qəsdlə bağlı üçüncü hüquqlilik şərti qəsdin həqiqi olmasıdır. Qəsdin həqiqi olması – onun obyektiv olaraq varlıqda yaşamasını və ictimai münasibətlərə real ziyan yetirməsini nəzərdə tutur. Təxəyyüldə yaşayan, əslində mövcud olmayan qəsd ictimai münasibətlərə ziyan yetirə bilməz. Təxəyyüldə yaradılan belə qəsdədən müdafiə xəyali müdafiə hesab edilir.

Müdafiə hərəkətlərinin hüquqlilik şərtləri:

1. Müdafiə hərəkətlərinə yalnız zəruri müdafiə vəziyyəti yaradan ictimai təhlükəli qəsdlərə qarşı yol verilir;
2. Zəruri müdafiə qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə həyata keçirilir. Müdafiə zahiri cəhətdən hərəkətlərlə ifadə olunur. Zəruri müdafiədə qəsd zərər vurmaq yolu ilə aradan qaldırıldığından müdafiə hərəkətsizliklə ifadə oluna bil-

məz. Fiziki zərər əsasən sağlamlığa müxtəlif dərəcədə zərər yetirmədə, həyatdan məhrum etmədə ifadə oluna bilər;

3. Müdafiə hərəkəti qəsdin xarakterinə və təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun olmalıdır. SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun 16 avqust 1984-cü il tarixli Qərarında qeyd edilir ki, müdafiə hərəkətlərinin vurduğu zərər qarşısı alınan zərərdən artıq olsa da, lakin hücumun qarşısının alınması üçün zəruri hesab edilmişdirsə və bununla müdafiənin xarakterinin qəsdin xarakterinə açıq-aşkar uyğunsuzluğu müəyyən edilməmişdirsə, müdafiə edənin hərəkətlərinə zəruri müdafiə həddini aşan hərəkət kimi qiymət verilə bilməz.

CM-nin 36.3-cü maddəsinə əsasən qəsdin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə açıq-aşkar uyğun gəlməyən qəsdən törədilən hərəkətlər zəruri müdafiə həddini aşma hesab edilir. Zəruri müdafiə həddini aşmaqla qəsdən adam öldürmə və zəruri müdafiə həddini aşmaqla qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma əməlləri müvafiq olaraq CM-nin 123.1 və 130.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuşdur. SSRİ Ali Məhkəmənin Plenumunun “İctimai-təhlükəli qəsdlərdən zəruri müdafiə hüququnu təmin edən qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi haqqında” 16 avqust 1983-cü il tarixli qərarında göstərilmişdir ki, zəruri müdafiə həddinin aşılıb-aşılmaması məsələsini həll edərkən məhkəmələr müdafiə vasitələrinin qəsd zamanı istifadə edilən vasitələrə uyğun olması, eləcə də müdafiənin və hücumun intensivliyinin uyğun olması tələblərinə mexaniki yanaşmamalı, müdafiə edənə qarşı yönələn qəsdin xarakterini və təhlükəlilik dərəcəsinə, belə qəsdin qarşısının alınmasında onun gücünü və imkanlarını (hücum edənlərin və müdafiə olunanların sayı, onların yaşı, fiziki vəziyyətləri, silahın olub-olmaması, qəsdin baş verdiyi yer və vaxt, habelə hücum edənlərin və müdafiə olunanların qüvvələr nisbətini real aydınlaşdırmağa imkan verən sair halları) nəzərə almalıdır.

Zəruri müdafiə və son zərurət aşağıdakı cəhətlərə görə bir-birindən fərqlənir:

- 1) Zəruri müdafiə vəziyyətini yaradan təhlükə həmişə insanın ictimai təhlükəli əməli ilə bağlıdır. Son zərurət vəziyyəti yaradan təhlükənin dairəsi genişdir;
- 2) Zəruri müdafiədə hücum edənə zərər vurmaqla təhlükə aradan qaldırılır. Son zərurətdə isə zərər, adətən dövlət mənafeyi, ictimai mənafe, habelə vətəndaşların şəxsi mənafeyi üçün yaranan təhlükə ilə əlaqədar olmayan şəxsə yetirilir;
- 3) Zəruri müdafiə vəziyyətində yol verilən müdafiə hərəkətinin vurduğu zərər, qəsdin vuracağı zərərdən yüngül, ona bərabər, hətta ondan artıq da ola bilər. Son zərurətdə isə vurulan zərər qarşısı alınan zərərdən həmişə az olmalıdır;
- 4) Zəruri müdafiədə başqa vasitələrlə qəsdin aradan qaldırılması mümkün olan hallarda da zəruri müdafiə hüququna yol verilir. Son zərurətdə isə əgər təhlükəni başqa vasitələrlə aradan qaldırmaq mümkünə, son zərurət hüququndan istifadə istisna edilir;

- 5) Zəruri müdafiə zamanı qəsd edənə yetirilən zərərə görə mülki-hüquqi məsuliyyət yaranmır. Son zərurət vəziyyətində üçüncü şəxsə yetirilən ziyan ödənilir.

11. Cinayətdə iştirakçılığın anlayışı və əlamətləri

Cinayətin törədilməsində iki və daha artıq şəxsin iştirakı, belə əməlin edilməsinə mütəşəkkillik verir, onun sosial təhlükəliliyini yüksəldir.

Azərbaycan Respublikasının 1922-ci il CM-nin 15 və 16-cı maddələrində, eləcə də 1927-ci il CM-nin 18-ci maddəsində cinayətin iştirakçılarının (cinayətin icraçısı, cinayətin təhrikçisi və cinayətin köməkçisi) sadəcə adı çəkilibdi, lakin iştirakçılığa anlayış verilmirdi.

Cinayətdə iştirakçılığın anlayışı ilk dəfə 1958-ci il SSRİ və müttəfiq respublikaların cinayət qanunvericiliyi Əsaslarının 17-ci maddəsində verilmişdir. Orada deyilir: “İki və ya daha çox şəxsin cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakı iştirakçılıq hesab olunur”. Əsaslarda verilən anlayışda iştirakçılığın subyektiv tərəfi tam açılmadığı üçün bu anlayış tam mükəmməl deyildi.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan CM-nin cinayətdə iştirakçılığın anlayışını nəzərdə tutan 31-ci maddəsində deyilir: “İki və ya daha çox şəxsin qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakı iştirakçılıq sayılır”. Yeni mətnə “qəsd” əlaməti iki dəfə – həm “cinayət”, həm də “birgə” əlamətinin önündə işlədilməklə təkrar edilir.

Beləliklə də, CM-nin 31-ci maddəsində cinayətdə iştirakçılığa verilən anlayış üç əlaməti nəzərdə tutur: 1) iki və ya daha çox şəxsin cinayət törətmədə iştirakı; 2) iki və ya daha çox şəxsin cinayət törətmədə birgə iştirakı; 3) iki və ya daha çox şəxsin cinayətdə qəsdən iştirakı.

Burada 1-ci və 2-ci əlamətlər cinayətdə iştirakçılığın obyektiv, 3-cü əlamət isə iştirakçılığın subyektiv əlaməti sayılır.

- 1) İki və ya daha çox şəxsin cinayət törətməkdə iştirakı. Cinayətdə iştirakçılıq ən azı iki nəfərin iştirakı ilə mümkündür. Cinayət hüququnda cinayətin subyektinə qoyulan tələblər baxımından cinayətdə iştirakçı olan şəxs də qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmalı, habelə anlaqlı olmalıdır. Əgər cinayətin subyektinə ola bilən şəxs, yaşı cinayət məsuliyyətinə cəlb etmək üçün müəyyən edilən yaş həddinə çatmayan şəxslərlə birlikdə, yaxud da anlaqsız olan şəxslərlə birlikdə cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edirsə, burada cinayətdə iştirakçılığa xarakterik olan obyektiv əlamət mövcud olmayacaqdır. Belə vəziyyətdə şəxs həm törədilən cinayətin icraçısı kimi, həm də yetkinlik yaşına çatmayanı cinayət fəaliyyətinə cəlb etmək üstündə (CM-nin 170-ci maddəsi), cinayətlərin cəminə görə məsuliyyətə ali-

nır. Beləliklə, cinayət etməkdə ən azı iki nəfər anlaqlı və cinayətin subyektivi olmaq üçün müəyyən edilən yaş həddinə çatmış şəxsin fəaliyyəti iştirakçılıq yarada bilər.

- 2) İki və ya daha çox şəxsin cinayət törətməkdə birgə iştirakı. Cinayətdə iştirakçılığın digər obyektiv əlaməti iki və ya daha çox şəxsin cinayətdə birgə iştirakıdır.

Cinayətdə birgə iştirakçılıq hər bir iştirakçının hərəkətinin başqasının hərəkəti üçün şərt olmasını və bir-birini tamamlamasını; kriminal əməlin, yaxud da ictimai-təhlükəli nəticənin bütün iştirakçılar üçün ümumi olmasını; habelə hər bir iştirakçının əməli ilə kriminal nəticə arasında səbəbli əlaqənin olmasını nəzərdə tutur.

Birgə cinayətkar fəaliyyətdə hər bir iştirakçı konkret cinayətdə öz payına düşəni icra edir, bununla da cinayətin başqa iştirakçılarının həyata keçirəcəkləri niyyətə az-çox kömək etmiş olur. Lakin burada iştirakçıların hər birinin hərəkəti heç də başqasının hərəkətini labüd olaraq doğuran amilə çevrilmişdir. Belə ki, cinayətin iştirakçısının birinin şərait yaradan davranışı digər iştirakçının azad davranmaq imkanını istisna etmir. Cinayətin iştirakçısı nəticə etibarlı ilə ictimai-təhlükəli əməli edib-etməməyi öz iradəsilə həll edir. Məhkəmə təcrübəsində cinayətdə iştirakçılıq üçün şəxslərin hərəkətləri arasında obyektiv asılılıq o halda müəyyən edilmiş sayılır ki, iştirakçının hərəkəti başqa iştirakçının hərəkətinə şərait yaratdığı sübut edilmiş olsun.

Cinayətin edilməsində birgə iştirakçılıq əlaməti ictimai-təhlükəli nəticənin cinayətin iştirakçılarının hamısı üçün ümumi olmasını nəzərdə tutur.

Birgə fəaliyyət adətən iştirakçılıqda vahid obyektə ehtiva edir. Cinayətin birgə edilməsi üçün xarakterik olan göstəricilərdən biri də hər bir iştirakçının hərəkəti ilə iştirakçıların hamısı üçün ümumi olan nəticə arasında səbəbli əlaqənin olmasıdır. İştirakçılıqla törədilən ictimai-təhlükəli nəticə bütün birgə hərəkət edən şəxslərin səylərinin birliyi ilə əlaqədar olur. Lakin ictimai-təhlükəli nəticənin birgə törədilməsi və bütün iştirakçılar üçün onun ümumi olması heç də cinayətdə iştirak edənlərin ümumi olan nəticəyə çatmaq üçün səylərinin bərabərliyi demək deyildir.

- 3) İki və ya daha çox şəxsin cinayətdə qəsdən iştirakı. İştirakçılığın tərifindən görüldüyü kimi, iştirakçılıq yalnız qəsdən törədilən cinayətlərdə mümkündür.

İştirakçılıqla törədilən cinayətdə qəsdin intellektual cəhəti aşağıdakı ünsürləri nəzərdə tutur:

- a. hər bir iştirakçı özünün yol verdiyi və digər iştirakçının fəaliyyətinə kömək edən əməlinin ictimai-təhlükəli olduğunu dərk edir;
- b. digər iştirakçıların da (heç olmazsa birinin) fəaliyyətinin kriminal xarakterdə olduğunu dərk edir;
- c. özünün və başqalarının birgə fəaliyyəti ilə baş verəcək, hamı üçün ümumi olan nəticənin ictimai-təhlükəli olduğunu dərk edir.

Belə qəsdin iradəvi cəhəti isə aşağıdakı ünsürlərdən ibarətdir:

- şəxs özünün ictimai-təhlükəli olan əməlini həyata keçirməyi arzu edir;
- ictimai-təhlükəli fəaliyyətilə digərinin əməlinin baş verməsinə kömək edən şərait yaratmaqla, belə əməlin törədilməsini arzu edir;
- birgə səylə baş verən ictimai-təhlükəli nəticə əvvəlcədən arzu edilir, yaxud da birgə səylə törədilən belə nəticəyə şüurlu olaraq yol verilir.

Cinayətin iştirakçıları arasında birgə fəaliyyətə dair razılığa danışıq yolu ilə nail olunur. Belə razılıq şifahi, yaxud da yazılı formada ola bilər. Müəyyən hallarda susmaq da razılığı ifadə edə bilər. Məsələn, əgər şəxs başqasının qətlə yetirilməsi üçün hazırlıq işlərinin getdiyini bilir və cinayətin edilməsinə yardım göstərmək məqsədilə, dinməzəcə odlu silahı cinayətin icraçısına verirsə, icraçı da öz növbəsində bunu başqasının cinayətin edilməsinə köməyi kimi qiymətləndirirsə, burada iştirakçılıq yaranmış olur.

İştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə kriminal niyyətin ümumi olmasına baxmayaraq, iştirakçılar müxtəlif motivlərlə hərəkət edə bilərlər. Cinayətdə iştirakçılıq həm bitmiş cinayətlərdə, həm də cinayətə hazırlıq və cinayətə cəhdə mümkündür.

12. Cinayətdə iştirakçıların növləri

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 31-ci maddəsinə əsasən iki və ya daha çox şəxsin qəsdən cinayət törətməkdə qəsdən birgə iştirakı iştirakçılıq sayılır. Cinayətdə iştirakçılıq ən azı iki nəfərin iştirakı ilə mümkündür. Cinayət hüququnda cinayətin subyektinə qoyulan tələblər baxımından cinayətdə iştirakçı olan şəxs də qanunla müəyyən edilən yaş həddinə çatmalı, habelə anlaqlı olmalıdır.

Cinayətin iki və ya daha çox şəxs tərəfindən törədilməsi əməlin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini daha da artırır və cəmiyyətin həyatına daha çox ziyan vurulması ilə, mütəşəkkil cinayətkarlığın artması ilə xarakterizə olunur.

CM-nin 32.1-ci maddəsində cinayətdə iştirakın xarakterindən asılı olaraq iştirakçıların dörd növü fərqləndirilir: 1) cinayətin icraçıları, 2) təşkilatçıları, 3) təhrikçiləri və 4) köməkçiləri.

Müəyyən hallarda cinayətin təşkilatçısı, cinayətin təhrikçisi və köməkçisi öz funksiyalarından qismən kənara çıxan hərəkətlər edə bilərlər. Məsələn, təşkilatçı cinayətin qismən icrasına yönələn hərəkətlər edə bilər, yaxud da təhrikçi, həm də qismən köməkçilik funksiyasına daxil olan hərəkətlər də edə bilər. Bütün belə hallar onların əsas funksiyalarını dəyişdirmir. Göstərilən əlavə fəallıq cəza təyininə CM-nin 33-cü maddəsinə əsasən “iştirak dərəcəsi” əlaməti altında nəzərə alınır.

CM-nin 32.2 maddəsində cinayətin icraçısının anlayışı verilir. Orada deyilir: “Cinayəti bilavasitə törətmiş və ya başqa şəxslərlə birlikdə onun törədilməsində bi-

lavasitə iştirak etmiş şəxs (birgə icraçılıq), eləcə də bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən şəxslərdən istifadə etməklə cinayəti törətmiş şəxs icraçı sayılır”. Cinayətin bilavasitə törədilməsi o deməkdir ki, icraçı tək özü cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini tam yerinə yetirir və ya konkret cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti ilə əhatə olunan əməllərin bir hissəsini törədir. Başqa sözlə, məhz icraçı başa çatmış cinayəti və ya cinayət etməyə cəhdi törədir.

Cinayətin törədilməsində başqa şəxslərlə bilavasitə iştirak etmə (birgə icraçılıq) zamanı icraçı cinayət tərkibinin obyektiv cəhətini başqa şəxslə və ya başqa şəxslərlə birlikdə yerinə yetirir. Qeyd etmək lazımdır ki, cinayətin obyektiv cəhəti iki və ya artıq şəxs tərəfindən törədildikdə məsuliyyət birgə icraçılığa görə yaranır. Eləcə də, başqa icraçılarla bir yerdə olub, cinayətin törədilməsi prosesində onlara bilavasitə kömək göstərən şəxslər də cinayətin icraçıları hesab edilir və bu hallarda birgə icraçılıq mövcud olur. Məsələn, qəsdən adam öldürmə zamanı, icraçılardan biri şəxsin müqavimət göstərməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə onun əl-qolunu bağlaya bilər, digəri isə ölümcül zərbə yetirə bilər.

Cinayətin qanunla nəzərdə tutulan hallarda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməyən başqa şəxslərdən istifadə etməklə törədilməsi o deməkdir ki, şəxs cinayətin törədilməsində cinayətin subyektivi ola bilməyən azyaşlılardan, anlaqsız şəxslərdən istifadə edərək cinayəti törədir. İcraçının hərəkətlərində qanunda nəzərdə tutulan bitmiş cinayət tərkibi mövcud olur. Başa çatmayan cinayətlərdə də cinayətə hazırlıq hərəkətləri törədən və ya cinayətə cəhd edən şəxs icraçı olur. Cinayətin icraçılarının əməli CM-nin 33.2-ci maddəsinin göstərişinə görə 32-ci maddəyə istinad etmədən, birbaşa Xüsusi hissənin norması ilə təsvif edilir.

Birgə cinayətkar fəaliyyətdə ən təhlükəli iştirakçı təşkilatçıdır. CM-nin 32.3 maddəsinə görə cinayətin törədilməsini təşkil etmiş və ya həmin cinayətin törədilməsinə rəhbərlik etmiş, eləcə də mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) yaratmış və ya bunlara rəhbərlik etmiş şəxs təşkilatçı hesab olunur.

Cinayəti təşkil etmə – cinayətin edilməsi üçün iştirakçıların tapılması, onların təlimatlandırılması, qəsd obyektinin müəyyən edilməsi, cinayətin törədilməsi planının müəyyən edilməsi, ilk dövr üçün iştirakçılar arasında rolların müəyyən edilməsi və s. bu kimi hərəkətləri əhatə edir. Cinayətin edilməsinə rəhbərlik etmə – bilavasitə cinayətin törədilməsi prosesində iştirakçıların fəaliyyətinə rəhbərlik etmə, cinayətin edilməsinə başçılıq etmə, zəruri olduqda iştirakçılar arasında yəni-dən vəzifə bölgüsü aparmaq, cinayətin edilməsi prosesində meydana çıxan məsələlərin həlli ilə əlaqədar göstərişlər vermək və s. hərəkətlərdə ifadə olunur.

Təşkilatçı cinayətin edilməsinə rəhbərlik funksiyasını başqa yerdən (hadisə yerindən xeyli uzaqda, hətta başqa şəhərdən) əlaqəçilər vasitəsilə, telefon rabitəsinin köməyindən istifadə etməklə də həyata keçirə bilər.

Mütəşəkkil cinayətkar dəstə yaratma – bir, yaxud bir neçə cinayəti törətmək üçün qabaqcadan əlbir olan iki və ya daha çox şəxsdən ibarət sabit dəstənin təşkil edilməsidir.

Cinayətkar birlik yaratma – ağır və ya xüsusilə ağır cinayətləri törətmək üçün mütəşəkkil dəstənin təşkil edilməsinə, yaxud da mütəşəkkil dəstələri təmsil edən nümayəndələrdən ibarət cinayətkar qrupun sabit birliyinin təşkil edilməsinə yönələn fəaliyyətdir. Mütəşəkkil dəstənin və cinayətkar birliyin şərhli iştirakçılığın formalarını nəzərdə tutan CM-nin 34-cü maddəsində verilmişdir.

Məcəllənin 32.4-cü maddəsində cinayətdə təhrikçinin anlayışı verilir: “Ələ alma, sövdələşmə, hədə-qorxu gəlmə və ya digər üsullarla başqa şəxsi cinayət törətməyə sövq edən şəxs təhrikçi sayılır”. Təhrikçi öz fəaliyyəti ilə başqasında cinayət etmək qətiyyəti yaradan şəxsdir.

Qüvvədə olan qanunvericiliyə görə təhrikçilik üçün:

- 1) başqa şəxsə cinayət törətmək qətiyyəti yaratmağa yönəldilmiş hərəkətlərin edilməsi;
- 2) bunun nəticəsində həmin şəxsə cinayət etmək qətiyyəti yaranması;
- 3) təhrik olunan şəxsin cinayət törətmək qətiyyətini tam və ya qismən həyata keçirməsi (heç olmazsa, cinayətə hazırlıq hərəkətlərini etməsi) tələb olunur. Hərəkətsizlik yolu ilə cinayətə sövq etmə mümkün deyildir.

Təhrikçilik müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər. Təhrikçilik, ən çoxu hədə-qorxu gəlməklə, inandırmaqla, xahiş etməklə, pulla və ya başqa üsullarla ələ almaqla, vəd etməklə, aldatmaqla, ədavət və düşmənçilik hisslərini, habelə qısqanclıq hisslərini gücləndirməklə və s. üsullarla edilir. Təhrikçilik şifahi və ya yazılı formada, teleqramla, məktubla və s. hərəkətlərlə həyata keçirilə bilər.

Təhrikçi cinayətin törədilməsində bilavasitə iştirak etmir. Həm də təhrikçilik hərəkətləri cinayət başlayana qədər mümkündür.

Anlaqsız şəxsi və ya azyaşlı şəxsi cinayət törətməyə sövq edən şəxs təhrikçiliyə görə deyil, həmin cinayətin icraçısı kimi məsuliyyət daşımalıdır.

Təhrikçilik:

- 1) qəsdən törədilən cinayətlərdə mümkündür;
- 2) təhrikçilik cinayətin icrasına qədər mümkündür. Təhrikçidən asılı olmayaraq başlamış cinayətin icrası zamanı təhrikçilik mümkün deyildir;
- 3) təhrikçilik həmişə konkret cinayəti törətməyə sövq etməklə bağlı olur. Ümumiyyətlə cinayət etməyə təhrikçilik cinayətdə iştirakçılıq yarada bilməz;
- 4) təhrikçilik həmişə müəyyən şəxsi və ya müəyyən qrup şəxsi cinayət etməyə sövq etmək şəklində ola bilər. Konkret şəxsi, yaxud da şəxsləri nəzərdə tutmadan müəyyən cinayəti etməyə çağırış, yalnız qanunda müəyyən edilən hallarda müstəqil cinayət tərkibi yaradır;
- 5) təhrikçilik yalnız cinayətin subyektivi ola bilən şəxslər barəsində mümkündür.

Cinayətin köməkçiləri. CM-nin 32.5-ci maddəsinə görə cinayətin törədilməsinə məsləhətləri, göstərişləri və məlumatları ilə, cinayət törətmək üçün alət və vasitələr verməklə və ya maneələri aradan qaldırmaqla yardım etmiş şəxs, habelə cinayət törətmiş şəxsi cinayət alətlərini və vasitələrini, cinayətin izlərini, yaxud cinayətkarlıq yolu ilə əldə edilmiş predmetləri gizlətməyi, belə predmetləri almağı və ya satmağı qabaqcadan vəd etmiş şəxs köməkçi sayılır. Köməkçi cinayəti təşkil etmir, cinayətin obyektiv cəhətini törətmir.

Üsulundan asılı olaraq köməkçiliyin fiziki və intellektual (əqli) növləri fərqləndirilir. Fiziki köməkçilik cinayətin törədilməsinə fiziki, yaxud da maddi köməyin edilməsini nəzərdə tutur. Belə kömək alət və vasitələri verməyə, maneələri aradan qaldırmağa, cinayətin edilməsini asanlaşdıran digər əlverişli şərait yaratmağa yönələn hərəkətlərin edilməsini və s. nəzərdə tutur. Məsələn, adam öldürmək üçün odlu silah vermək, oğurluqda seyfi açmaq üçün elektron nəzarət sisteminin kodunu vermək, hadisə yerinə getmək üçün nəqliyyat vasitəsini digər iştirakçıların sərəncamına vermək və s.

İntellektual (əqli) köməkçilik – cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar məsləhətlər, göstərişlər verməkdə, cinayətkarı, cinayətin alət və vasitələrini, cinayətin izlərini, cinayətkarlıq yolu ilə əldə ediləcək predmetlərin gizlədilməsini əvvəlcədən vəd etməklə ifadə olunur.

Köməkçiliyi təhrikçilikdən fərqləndirmək lazımdır. Köməkçilik fəaliyyəti, xüsusən əqli köməkçilik təhrikçilik fəaliyyətinə bənzəyir. Lakin başqasında cinayət etmək qətiyyətinin yaradılmasında bunların rolu müxtəlifdir. Təhrikçilik başqasını cinayətə sövq etməklə onda cinayət törətmək qətiyyəti yaradır. Köməkçilikdə isə verilən məsləhət və göstəriş artıq yaranmış qətiyyəti möhkəmləndirir və onun icrasına yardım edir.

Köməkçiliyə görə məsuliyyətin həllində aşağıdakı cəhətlər nəzərə alınmalıdır:

- 1) qəsdən törədilən bütün cinayətlərdə köməkçilik mümkündür;
- 2) köməkçilik mücərrəd xarakterdə olmamalı, “qabaqcadan vəd etmə” əlaməti hər bir halda konkret cinayətlə bağlı olmalıdır;
- 3) mürəkkəb iştirakçılıqla törədilən cinayətlərdə köməkçilik həmişə icraçıya deyil, müəyyən hallarda cinayətin təşkilatçısına, habelə təhrikçisinə də göstərilə bilər.

Köməkçinin cinayət yolu ilə əldə ediləcək predmetləri alma və ya satma əməlini qabaqcadan vəd etmədən gizlətmədən (mad.307) və cinayət yolu ilə əldə edildiyini bilib-bilə pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı əldə etmə, onlara sahiblik və ya onlardan istifadə etmə, yaxud sərəncam vermə əməlindən (mad.194) fərqləndirmək lazımdır.

13. Cəzanın anlayışı və məqsədi

Qüvvədə olan CM-nin 41.1-ci maddəsində cəzanın anlayışı verilmişdir: cəza məhkəmə hökmü ilə təyin edilən cinayət-hüquqi xarakterli tədbirdir. Cəza cinayət törətməkdə təqsirli hesab edilən şəxsə tətbiq olunur və həmin şəxs barəsində CM ilə müəyyən edilən məhrumiyyətlər yaradılmasından və ya onun hüquq və azadlıqlarının məhdudlaşdırılmasından ibarətdir.

Verilən tərifdən görünür ki, cəza cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs barəsində tətbiq edilir. Bu cəzanın birinci əlamətidir. Şəxs belə əməli qəsdən, yaxud da ehtiyatsızlıqla törədir. Törədilən cinayətə görə cəzanın tətbiqi cinayətin hüquqi nəticəsi kimi çıxış edir. Cinayətə görə tətbiq edilən cəza hüququn başqa sahələrində tətbiq edilən tənbehdən həm xarakterinə, həm də hüquqi nəticəsinə görə özünün sərtliyi ilə fərqlənir.

Cəzanın ikinci əlaməti, onun dövlət adından məhkəmənin hökmü ilə tətbiq edilməsidir. Digər hüquq pozuntusuna görə tətbiq edilən tənbeh tədbirləri (inzibati, intizam və s.) dövlət adından tətbiq edilmir. Həm də cinayətə görə tətbiq edilən cəza hökm formasında prosessual aktla tətbiq edilir. Cəzanın dövlət adından tətbiq edilməsi o deməkdir ki, əməli törədən şəxsin cinayət əməli, habelə əməli törədənin şəxsiyyəti dövlət tərəfindən mənfi qiymətləndirilir, pislənir.

Cəzanın digər əlaməti cəzanın cinayəti törədən şəxs üçün tənbeh olması ilə xarakterizə olunur. Tənbeh, yəni məhrumiyyət, cəzanın mahiyyətini ifadə edir. Tənbehsiz, yəni məhrumiyyətsiz cəza yoxdur. Cinayətə görə məhkuma tətbiq edilən cəza ilk növbədə məhkum üçün mənəvi, iqtisadi, hüquqi məhrumiyyət yaradır. Əvvəlki tarixi dövrlərdə cəzanın məhrumiyyət tərəfi insanlara ən çox fiziki məhrumiyyət gətirirdi. Cinayətə görə insanlar edam edilirdi, bədən orqanları kəsilirdi, kor edilirdi, döyülürdü, damğa vurulurdu və s. CM-də cəzanın sistemində heç bir fiziki xarakterli cəza nəzərdə tutulmur.

Cəzanın digər bir əlaməti cinayət törətmiş şəxs barəsində məhkumluq yaratmasıdır. CM-nin 83-cü maddəsinə əsasən cəza çəkilib qurtarandan sonra da cinayətin kateqoriyasına uyğun olaraq şəxsin üzərində qalan məhkumluq hüquqi nəticədir. Məhkumluq müddəti dövründə şəxs potensial təhlükəsi olan şəxs sayılır. Məhkumluq şəxsin şəxsiyyətinin təhlükəli olmasının başlıca göstəricisi sayılır və məhkumluq ödənilməmiş və ya götürülməmiş yenidən qəsdən cinayət törədilsə, bu residivin tanınmasına əsas olacaq və cəza təyininə şəxsin vəziyyətini ağırlaşdıran bir hal sayılacaqdır.

Şərh edilənlərə əsasən cəza üçün xarakterik olan aşağıdakı əlamətləri qeyd edirik:

- cəza cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxs barəsində tətbiq edilir;

- cəza dövlət adından məhkəmənin hökmü ilə tətbiq edilir;
- cəza törədilən cinayətə görə tətbiq edilən maddi, və mənəvi xarakterli, habelə hüquqların məhdudlaşdırılmasına yönələn tənbehdır;
- cəza məhkumluq yaradır;
- cəza dövlət məcburiyyət tədbiridir.

CM-nin 41.2-ci maddəsində cəzanın məqsədinə belə anlayış verilir: “Cəza sosial ədalətin bərpası, məhkumun islah edilməsi və həm məhkumlar, həm də başqa şəxslər tərəfindən yeni cinayətlər törədilməsinin qarşısını almaq məqsədi ilə tətbiq edilir”.

Cəzanın məqsədi ətrafında müxtəlif nəzəriyyələr mövcuddur. Məsələn: a) mütləq nəzəriyyə, b) nisbi nəzəriyyə.

Nisbi cəza nəzəriyyəsi də 3 qrupa ayrılır:

- a) ümumi xəbərdarlıq nəzəriyyəsi;
- b) xüsusi xəbərdarlıq nəzəriyyəsi;
- c) v) qarışıq nəzəriyyə.

Mütləq nəzəriyyənin tərəfdarlarının fikrincə, cəzanın məqsədi cinayətə görə əvəz çıxmaqdan kənar heç bir utilitar məqsəd izləmir. Cəza guya cinayət törədən barəsində tətbiq edilən qisasdır. Maddi əvəz nəzəriyyəsinin banisi İ.Kanta görə cəza cinayətin doğurduğu yamanlığa bərabər yamanlıq gətirir. Əgər sən həmvətənlərinə layiq olmayan yamanlıq edirsənsə, eyni vaxtda belə yamanlığı özün barəsində etmiş olursan. Dialektik əvəz nəzəriyyəsinə təmsil edən F.Hegelə görə cəza əvəz olmaqla baş verən cinayətin digər tərəfidir və onu zərurət kimi nəzərdə tutur.

Cəzaya dair qarışıq nəzəriyyə, cəzanın məqsədinə vahimə yaratmaq və əvəz yetirmək, ümumi və xüsusi çəkindirici xüsusiyyətə malik olmasını, habelə təqsirkarın islah edilməsini nəzərdə tutur.

CM-nin 41.2-ci maddəsinə əsasən cəzanın aşağıdakı məqsədləri vardır:

- 1) Sosial ədalətin bərpası. Yəni tətbiq edilən cəza zərər çəkənə yetirilən ziyanı aradan qaldırmalıdır;

Həmçinin tətbiq edilən cəza cinayətin ağırlığına, cinayətkarın şəxsiyyətinin təhlükəliliyinə adekvat olmalıdır.

- 2) Cəza xüsusi xəbərdarlıq məqsədə xidmət etməlidir. Yəni cəza məhkumu islah etməli, onun yeni cinayət törətməsinin qarşısını almalıdır.
- 3) Cəza ümumxəbərdarlıq məqsədi izləyir. Yəni cəmiyyətin qeyri sabit üzvlərini cinayət törətməkdən çəkindirməlidir.

Sosial ədalətin bərpa edilməsi cinayətlə şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin pozulmuş mənafeyinin bərpa edilməsini nəzərdə tutur. Cinayətlə yetirilən maddi ziyan ödənilməli, fiziki zərər kompensasiya edilməlidir. CM-nin 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan ədalətlik prinsipinin tələblərinə görə cəza təkcə cinayətin ağırlı-

ğına deyil, həm də cəzanın cinayəti törədənin şəxsiyyətinin təhlükəliliyinə, cəzanı ağırlaşdıran, yüngülləşdirən hallara uyğun olmalıdır;

Cəzanın ikinci məqsədi məhkumu islah etməkdən ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 8-ci maddəsində deyilir: məhkumların islah edilməsi dedikdə – onlarda qanuna itaətin həvəsləndirilməsi, insana, cəmiyyətə, əməyə, birgəyaşayış qayda və ənənələrinə hörmət və ehtiramın formalaşdırılmasıdır.

Cəzanın üçüncü məqsədi – ümumi və xüsusi xəbərdaredici məqsədidir.

Cəzanın ümumi xəbərdaredici məqsədi – cəza hədəsi altında cəmiyyətin qeyri-sabit hissəsini cinayət törətməkdən çəkindirməkdə ifadə olunur.

Cəzanın xüsusi xəbərdaredici məqsədi isə cinayət törədən şəxslərə qarşı istiqamətlənir. Cəzanın xüsusi xəbərdaredici məqsədi məhkumu yeni cinayət törətməkdən çəkindirir. Əgər cəzalanın şəxs yenidən cinayət törətmirsə və belə bir təhlükə yoxdursa, deməli, cəzanın xüsusi xəbərdaredici məqsədinə nail olunmuşdur.

14. Cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsasları

Cəza təyin etmə cinayət qanununun mühüm institutlarından biridir. Cəza təyin etmənin ümumi əsasları Azərbaycan Respublikasının CM-nin 58-ci maddəsində təsbit edilmişdir.

Bütövlükdə, CM-nin 58-ci maddəsində cəza təyində aşağıdakı prinsiplər rəhbər tutulur: qanunçuluq prinsipi, ədalətlik prinsipi, cəzaya qənaət prinsipi, cəzanın fərdiləşdirilməsi prinsipi. Ədəbiyyatda cəza təyin etmənin ümumi əsasları ilə cəza təyində rəhbər tutulan prinsiplər bəzən eyniləşdirilir. Cəza təyin etmənin prinsipləri və ümumi müddəaları (CM-nin 58-ci maddəsində “müddəaları” əvəzinə “...ümumi əsaslar” ifadəsi işlədilmişdir) bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olsa da, bunlar cinayət hüququnun müstəqil kateqoriyalarıdır və müstəqil olaraq da araşdırılmalıdır.

Törədilən kriminal əməl cinayət məsuliyyəti yaradan hüquqi fakt olduğu kimi cəza təyin etmənin də zəruri şərti olur. Məhkəmə baxışında şəxsin cinayət etməkdə təqsirli olduğu tam sübut edildikdən və məhkəmə hökmündə törədilən cinayətə düzgün hüquqi qiymət verildikdən (əməl tövsif edildikdən) sonra cəza təyin etmək üçün qanuni əsas yaranır. Bu zaman CM-nin 58.1-ci maddəsi cəzanın təyin edilməsinin ümumi əsaslarını müəyyən edir: cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə, bu Məcəllənin Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir.

CM-nin 58-ci maddəsində və eyni zamanda Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Məhkəmələr tərəfindən cinayət cəzalarının təyin edilməsi təcrübəsi haqqında” 25 iyun 2003-cü il tarixli Qərarında məhkəmələrin konkret iş

üzrə cəza təyin edərkən rəhbər tutmalı olduğu əsas tələblər təsbit edilmişdir. Başqa sözlə, təyin edilən cəza aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

- 1) cəza ədalətli olmalıdır;
- 2) cəza CM-nin Xüsusi hissəsinin maddəsinin sanksiyası ilə müəyyən edilən həddə təyin edilməlidir;
- 3) cəza təyin edilərkən CM-nin Ümumi hissəsinin müddələri nəzərə alınır;
- 4) cinayətin xarakterini və ictimai təhlükəlilik dərəcəsini nəzərə almaqla cəza təyin edilir;
- 5) cəza təyin edilərkən təqsirkarın şəxsiyyəti nəzərə alınır;
- 6) cəza təyin edilərkən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar nəzərə alınır;
- 7) cəza təyin edilərkən, cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınır.

Qüvvədə olan 1999-cu il CM-nin 58-ci maddəsi 1960-cı il CM-nin 35-ci maddəsilə müqayisədə cəza təyin etmənin ümumi müddəalarını daha aydın şəkildə belə müəyyən etmişdir:

58.1-ci maddəsinə əsasən cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə, CM-nin Ümumi hissəsinin müddələri nəzərə alınmaqla Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir. Törədilmiş cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzalardan daha ciddi cəza növü və ya həddi yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü və ya həddi cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir az ciddi cəza növünün tətbiqi cəzanın məqsədinə nail olmağı təmin edə bilmir (bu müddə cəzaya qənaət prinsipini ifadə edir).

58.2-ci maddəyə əsasən törədilmiş cinayətə görə CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha ciddi cəza yalnız CM-nin 66 və 67-ci maddələrinə uyğun olaraq, cinayətlərin məcmusu və hökmlərin məcmusu üzrə təyin edilə bilər. Törədilmiş cinayətə görə CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanın təyin olunması əsasları CM-nin 62-ci maddəsi ilə müəyyən edilir.

58.3-cü maddəyə əsasən cəza təyin edilərkən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınır.

Qeyd etmək lazımdır ki, cəza təyininin ümumi əsaslarının hər biri müstəqil əhəmiyyətə malikdir, cəza təyində onlar ayrılıqda nəzərə alınır və məcmu halında ədalət prinsipinin ölçüləri zəminində ədalətli cəza təyin edilir.

Təyin edilən cəza o halda ədalətli ola bilər ki, konkret iş üzrə cəza təyin edilərkən cəza təyininə dair bütün müddəalar nəzərə alınmış olsun. Belə ki, ilk növbədə cəza CM-nin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan hədlərdə təyin edilir. Cəzanın həddi cinayət qanununun müvafiq maddəsinin sanksiyası ilə müəyyən edilir.

yasında göstərilən aşağı və yuxarı həddir. CM-nin Xüsusi hissəsinin maddələrində cəzanın aşağı həddi göstərilməyən hallarda həmin cəza növü üzrə CM-nin Ümumi hissəsinin normalarının müəyyən etdiyi hədd rəhbər tutulur. Qüvvədə olan CM-nin 58.1-ci maddəsinin göstərişinə görə sanksiyada göstərilən ciddi cəza növü yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir.

Məhkəmə cinayət qanununda nəzərdə tutulan maddənin sanksiyasından yalnız iki halda kənara çıxmaqla cəza təyin edə bilər:

- 1) cinayətə görə müəyyən edilən cəzadan daha yüngül cəza təyin edilən hallarda (mad.62);
- 2) cinayətlərin və hökmlərin cəminə görə cəza təyinetmə hallarında (mad.66 və 67).

Cəza təyin edilərkən CM-nin Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınır. Bu halla əlaqədar CM-nin 3-cü maddəsinin göstərişi üzrə məsuliyyətin faktiki və hüquqi əsaslarının, şəxsin əməlində cinayət tərkibinin olub-olmaması araşdırılır, hansı əmələ görə ona cəza təyin ediləcəyi aydınlaşdırılır. Daha sonra, əməlin hansı məkanda (mad.11-12) və hansı zamanda (mad.10) baş verdiyi, əməlin, az əhəmiyyətli olduğundan ictimai-təhlükəli olmayan əməllər kateqoriyasına mənsub olub-olmaması (mad.14.2), cinayətin hansı kateqoriyadan olması (mad.15), təkrar, məcmu, residiv cinayətin olub-olmaması (mad.16-18), cinayətin başa çatıb-çatmaması (mad.27-29), cinayətdən könüllü imtinanın olub-olmaması (mad.30), cinayətin təkbəşinə və ya iştirakçılıqla törədilməsi (mad.31-35), əməlin ictimai-təhlükəliliyini istisna edən halların olub-olmaması (mad.36-39), cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halların olub-olmaması (mad.59-61) aydınlaşdırılır. Məhkəmə, qanunun başa çatmayan cinayətlərə, residiv cinayətlərə, habelə iştirakçılıqla törədilən cinayətlərə dair müddəaları ilə yanaşı, bu cinayətlərə görə cəza təyininə dair CM-nin 63–65-ci maddələrinin göstərişlərini də nəzərə alır.

Cəza təyin edərkən iş üzrə cinayətin subyektinin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs olduğu müəyyən edilən hallarda, məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayanların cinayət məsuliyyətinə dair CM-nin 84–92-ci maddələrinin müddəalarını rəhbər tutur. Məsələn, 85.5-ci maddəyə əsasən məhkəmə yetkinlik yaşına çatmayanlara törətdikləri cinayətə görə azadlıqdan məhrumetmə növündə cəza təyin etdikdə, tətbiq edilən maddənin sanksiyasında müəyyən edilən azadlıqdan məhrum etmənin müddəti on ildən artıq olsa da, təyin edilən azadlıqdan məhrumetmənin müddəti on ildən artıq ola bilməz.

15. Azadlığın məhdudlaşdırılması cəzanın növu kimi

Azərbaycan Respublikasının CM-nin 42-ci maddəsində cəzanın növləri 12 bənddə nəzərdə tutulmuşdur. Bu cəzalar tətbiqi müstəqilliyinə görə 3 növə ayrılır: əsas cəzalar, əlavə cəzalar və qarışıq (yəni həm əsas, həm də əlavə cəza kimi tətbiq olunan) cəzalar. Bunlardan 7-si əsas, 3-ü əlavə və 2-si isə (cərimə və müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə) həm əsas, həm də əlavə (qarışıq) cəza növlərinə aiddir.

CM-nin 43-cü maddəsinə əsasən əsas cəzalar bunlardır: ictimai işlər, islah işləri, hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama, azadlığın məhdudlaşdırılması, müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə və ömürlük azadlıqdan məhrum etmə.

Azadlığın məhdudlaşdırılması cəzası Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə CM-nə daxil edilmişdir və bu cəza növü 2011-ci ilə kimi CM-nin 53-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş eyni adlı cəzadan məzmununa və mahiyyətinə görə tamamilə fərqlənir.

Azadlığın məhdudlaşdırılması əsas cəzadır, müddətli cəzadır, altı aydan beş ilədək müddətə təyin edilə bilər, yetkinlik yaşına çatmayanlara isə CM-nin 85-ci maddəsinə əsasən iki aydan iki ilədək müddətə təyin edilir.

CM-nin 52-1.1-ci maddəsinə əsasən azadlığın məhdudlaşdırılması cəzası məhkumun cəmiyyətdən tam təcrid olunmadan yaşayış yeri üzrə nəzarət altında saxlanılmasından ibarətdir. Məhkəmə azadlığın məhdudlaşdırılması cəzası təyin edilmiş məhkumun yaşayış yerini (tamamilə və ya günün müəyyən vaxtlarında) və müəyyən ərazi hüduqlarını tərk etməsinə məhdudluyət qoyur.

52-1.2-ci maddəyə əsasən azadlığın məhdudlaşdırılması cəzasına məhkum edilmiş şəxs aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir: yaşayış yerini tamamilə və ya günün müəyyən vaxtlarında tərk etməmək, elektron nəzarət vasitəsi gəzdirmək və həmin vasitənin işlək vəziyyətdə saxlanılması üçün ona xidmət etmək, məhkəmənin müəyyən etdiyi ərazi hüduqlarını tərk etməmək, müvafiq məhkəmə qərarı olmadan yaşayış yerini dəyişdirməmək, habelə cəzanın icrasına nəzarət edən orqanı iş və ya təhsil yerinin dəyişdirilməsi barədə əvvəlcədən məlumatlandırmaq.

52-1.3-cü maddəyə əsasən məhkəmə məhkuma əlavə vəzifələr də müəyyən edə bilər: məsələn, kütləvi və digər tədbirlər təşkil etməmək və ya belə tədbirlərdə iştirak etməmək, məhkəmənin müəyyən etdiyi ərazi hüduqları daxilində müəyyən yerlərə getməmək, alkoqolizmdən, narkomaniyadan, toksikomaniyadan və ya zöhrəvi xəstəliklərdən müalicə kursu keçmək və s. məhkumun islah olunmasına kömək edən digər vəzifələr.

CM-nin 52-1.5-ci maddəsinə əsasən məhkəmənin müəyyən etdiyi vəzifələri mütəmadi və ya qərəzli olaraq yerinə yetirməkdən boyun qaçıran məhkumun cəzasının çəkilməmiş hissəsi cəzanın icrasına nəzarət edən orqanın təqdimatı əsasında məhkəmə tərəfindən müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza ilə əvəz edilir. Bu zaman iki gün azadlığın məhdudlaşdırılması bir gün azadlıqdan məhrum etmə hesabı ilə hesablanır.

52-1.6-cı maddədə qeyd olunur ki, azadlığın məhdudlaşdırılması hərbi qulluqçulara, əcnəbilərə və vətəndaşlığı olmayan şəxslərə, habelə Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yeri olmayan şəxslərə təyin edilmir.

Azadlığın məhdudlaşdırılması növündə cəzanın icrası mexanizmi Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 51-1–51-7-ci maddələri ilə tənzim edilir.

CİNAYƏT HÜQUQU-2 (XÜSUSİ HİSSƏ)

16. Soyqırım

Soyqırım beynəlxalq cinayətdir. Soyqırımın anlayışı və əlamətləri ilk dəfə BMT-nin “Soyqırım cinayətinin qarşısının alınması və onun cəzalandırılması haqqında” 9 dekabr 1948-ci il Konvensiyasında verilmişdir. Azərbaycan Respublikası 1996-cı ildə bu Konvensiyaya qoşulmuş və 1999-cu il CM-nin 103-cü maddəsində bu əmələ görə ilk dəfə cinayət məsuliyyəti müəyyən etmişdir.

Soyqırım cinayətinin əsas bilavasitə obyektini hər hansı milli, etnik, irqi, dini qrupların normal həyat və fəaliyyətini təmin edən ictimai münasibətlər təşkil edir.

Əlavə obyekt qismində insanların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə (hər şeydən öncə, həyat, o cümlədən sağlamlıq, şəxsi azadlıq, cinsi toxunulmazlıq və cinsi azadlıq, uşaqların öz ailəsində böyümək və tərbiyə almaq hüququ və s.) yönəlmiş ictimai münasibətlər çıxış edir.

CM-nin 103-cü maddəsində soyqırımı verilmiş anlayış və onun əlamətləri soyqırımın beynəlxalq-hüquqi anlayışı ilə eynidir. Buna görə də soyqırım cinayətinin obyektiv cəhətinə daxil olan hərəkətlərin siyasi və ya sosial qrupa münasibətdə törədilməsi Azərbaycan Respublikasının CM-də yer alan soyqırım cinayətinə görə məsuliyyət yaratmır.

Soyqırım cinayətindən zərərçəkmiş qismində hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupa mənsub olan ayrıca fərdi bir şəxs deyil, bütövlükdə və ya qismən məhv edilən hər hansı müvafiq qrup çıxış edir.

CM-nin 103-cü maddəsində soyqırım cinayətinin obyektiv cəhəti 1948-ci il Konvensiyasının 2-ci maddəsində soyqırımı verilən anlayışa daxil olan əlamətlərlə üst-üstə düşür. Soyqırım cinayətinin obyektiv cəhətinə milli, etnik, irqi və dini qrupların tamamilə və ya qismən məhvinə yönəlmiş hərəkətlər daxildir. Bunlar aşağıdakı formada (üsullarla) törədilə bilər:

- 1) hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupun üzvlərini öldürmə,
- 2) hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupun üzvlərinin sağlamlığına ağır zərər vurma və ya onların əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurma,
- 3) hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupun bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş yaşayış şəraiti yaratma,

- 4) hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrup daxilində doğumların qarşısını almağa yönəlmiş tədbirləri həyata keçirmə,
- 5) hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupa mənsub olan uşaqları zorla başqa qrupa keçirmə.

Bu üsullardan hər biri ayrılıqda törədilə bilər, amma bunlardan ən çox rast gəlinəni qrup üzvlərini öldürmədir.

Xocalıda 1992-ci il fevralın 25-dən 26-na keçən gecə SSRİ-nin varisi olan Rusiyanın 366-cı motoatıcı alayının dəstəyi ilə erməni quldur dəstələri məhz bu üsulla milli, etnik və dini mənsubiyyətinə görə 613 dinc əhalini məhv etmişdilər.

Qrup üzvlərinin öldürülməsi dedikdə, heç olmasa bir insanın həyatdan məhrum edilməsi başa düşülür.

Sağlamlığa ağır zərər vurmanın anlayışı CM-nin 126.1-ci maddəsində verilmişdir. Bu anlayış həmçinin özündə zərərçəkmişdə psixi xəstəliklərin yaranmasına yönəlmiş hərəkətlərin edilməsini də (əqli qabiliyyətinə ciddi zərər vurulması) ehtiva edir.

Hər hansı milli, etnik, irqi və ya dini qrupun bütövlükdə və ya qismən fiziki məhvinə yönəlmiş həyat şəraitini yaratma müxtəlif formalarda təzahür edə bilər: ətraf mühiti zəhərləmə, qida və tibbi ləvazimatların çatdırılmasının qarşısının alınması və s.

Qrup daxilində doğumların qarşısının alınmasına yönəlmiş hərəkətlər müxtəlif metodlarla törədilə bilər. Məsələn, kişi və qadınların, evli cütlüklərin zorakılıqla ayrılması və ya kişi və qadınların məcburi sterilizasiya edilməsi və s. Bu hərəkətlər nəticəsində bu və ya digər qruplar nəsilartırma qabiliyyətini itirir və bu, onların bir qrup kimi gələcəkdə məhvinə səbəb olur.

Bir qrupa mənsub olan uşaqların zorla başqa qrupa keçirilməsi uşağın mənsubiyyətinin dəyişdirilməsi məqsədi daşıyır. Belə ki, uşaqları zorla öz doğma mühitindən ayıraraq başqa dini, milli, etnik və ya irqi qrupa keçirirlər. CM-nin 103-cü maddəsində göstərilən bu və ya digər qrupların öz uşaqlarını itirməsi isə faktiki olaraq onların gələcəkdə məhvinə labüd edir. Bu zaman cinayət əməlini törədənlər zamanla, yəni bir və ya iki nəsildən sonra öz məqsədlərinə çatmış olurlar.

Soyqırım cinayəti formal tərkibli cinayətdir. Cinayətin başa çatması üçün milli, etnik, irqi və ya dini qrup üzvlərinin qismən belə fiziki məhvinə nail olunub-olunmamasından asılı olmayaraq göstərilən hərəkətlərin edilməsi kifayət edir.

Əməlin ağır nəticələrə səbəb olması (öldürmə, sağlamlığa ağır zərər vurma və s.) soyqırım tərkibi ilə əhatə olunur və CM-nin başqa maddəsi ilə tövsif edilməsi tələb olunmur.

Cinayətin subyekti 16 yaşa çatmış anlaqlı, fiziki şəxsdir. Soyqırım cinayətini törətmiş 14-16 yaş arası şəxslər bir qayda olaraq şəxsiyyət əleyhinə törədilən

cinayətlərə görə, məsələn qəsdən adam öldürməyə, sağlamlığa ağır zərər vurmaya görə cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir. Soyqırımı şəxsiyyət əleyhinə edilən obyektiv cəhətinə görə oxşar cinayətlərdən fərqləndirən əsas əlamət niyyətdir. Niyyət, fərdin şəxsiyyəti deyil, onun müəyyən qrupa mənsubiyyətinə görə qrupun “bütövlükdə və ya qismən” məhv edilməsindən ibarət olmalıdır. Bu zaman qrupun tamamilə məhv edilməsinə nail olunması zəruri deyil.

1948-ci il Konvensiyasına görə soyqırım törədilməsinə təhrik etmə də cinayət hesab edilir. Azərbaycan Respublikasının CM-nin 104-cü maddəsində bu əmələ görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulub.

17. Adam öldürmənin anlayışı və növləri

Adam öldürməyə verilən anlayış Azərbaycan cinayət hüquq elmində fundamental anlayış hesab edildiyinə görə əvvəlki CM-nə (1922, 1927, 1960) nisbətə qüvvədə olan 1999-cu il CM-də də bu anlayış çox da dəyişikliyə məruz qalmamışdır. Lakin qəsdən adam öldürmənin anlayışı ilk dəfə məhz 1999-cu il CM-də “digər şəxsi qəsdən həyatdan məhrum etmə” kimi verilmişdir (mad.120.1).

Ümumiyyətlə damöldürmə cinayəti dedikdə başqasını qanunsuz olaraq, qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan həyatdan məhrum etmədə ifadə olunan ictimai təhlükəli əməl başa düşülür

Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda təqsirin formasına görə adam öldürmənin iki növünü fərqləndirə bilərik: qəsdən adam öldürmə (mad.120, 121, 122, 123, 135) və ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə (mad.124).

Qəsdən adam öldürmənin isə aşağıdakı kimi təsnifatını apara bilərik:

- sadə adam öldürmə (yəni ağırlaşdırıcı və yüngülləşdirici hallar olmadan adam öldürmə) (mad.120.1);
- ağırlaşdırıcı hallarda adam öldürmə (mad.120.2);
- yüngülləşdirici hallarda adam öldürmə (mad.121, 122, 123.1, 123.2, 135).

Adamöldürmə cinayətinin bilavasitə obyektı digər insanın həyatını qorumağa yönəlmiş ictimai münasibətlərdir. Öldürmə anlayışı insanın həyatı və ölümü ilə ayrılmaz surətdə bağlıdır. Bu səbəbdən, əməl insan həyatdan məhrum edildikdə adamöldürmə kimi qiymətləndirilir. İnsan dölünə edilmiş qəsd isə adamöldürmə deyil, abort adlandırılır.

Adamöldürməni həyati proseslərin təbii başa çatmasından yəni bioloji ölümdən, qanunla yol verilən hallarda həyatdan məhrum etmədən, təsadüfi ölümdən, özünüöldürmədən (intahardan) və qəsdən və ya ehtiyatsızlıqdan başqa insanı hə-

yatdan məhrum etmə ilə nəticələnən digər cinayət əməllərindən (mad.103, 105, 263, 277, 287 və s.) fərqləndirmək lazımdır.

Adam öldürmə cinayəti obyektiv cəhətdən həm hərəkətlə, həm də hərəkətsizliklə törədilə bilər. O, çox vaxt hərəkətlə, yəni fiziki təsir göstərməklə, yaxud da psixi cəhətdən təsir etməklə törədilir.

Adam öldürmə cinayəti maddi tərkibli cinayətdir və cinayətin başa çatması üçün zərərçəkmiş şəxs həyatdan məhrum edilməlidir. Ölümün dərhal və yaxud müəyyən müddətdən sonra baş verməsinin tövsif üçün əhəmiyyəti yoxdur.

Adam öldürmə cinayətləri üzrə cinayətin subyektivi qismində sadə qəsdən adam öldürməyə və ağırlaşdırıcı hallarda adam öldürməyə (mad.120.1 və 120.2) görə 14 yaşa, yüngülləşdirici hallarda adam öldürməyə və ehtiyatsızlıqdan adam öldürməyə görə 16 yaşa çatmış anlaqlı, fiziki şəxs çıxış edə bilər. Vəzifəli şəxsin öz vəzifə səlahiyyətini aşmaqla qəsdən adam öldürməsi cinayətlərin məcmusu ilə, yəni CM-nin 120-ci və 309-cu maddələri ilə tövsif edilməlidir.

Adam öldürmə subyektiv cəhətdən (mad.124 istisna olmaqla) birbaşa və ya dolaylı qəsdlə törədilir. Adam öldürməyə cəhd yalnız birbaşa qəsdlə mümkündür.

Qəsdən adam öldürmənin əsas tərkibi (sadə növü) intiqam, qısqanclıq motivi ilə, qorxu, paxıllıq hissi ilə və s. motivlə törədilir (mad.120.1). Məhz bu səbəbdən qəsdən adam öldürmənin sadə növünün onun ağırlaşdırıcı hallarda törədilən növündən fərqləndirilməsində motivin aydınlaşdırılmasının böyük əhəmiyyəti vardır.

CM-nin 120.2-ci maddəsinin 12 bəndində adam öldürmənin ağırlaşdırıcı halları göstərilir. Təqsirləndirilən şəxsin 120.2-ci maddə ilə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün 12 bənddə sadalanan əməllərdən birini etməsi kifayət edir. Əgər təqsirləndirilən şəxsin əməlinə ağırlaşdırıcı hallardan bir neçəsi varsa bu zaman ittiham hökmündə onların hər biri sadalanır. Bu cinayətin məcmusunu yaratmır və cəza 120.2-ci maddədə nəzərdə tutulan sanksiya ilə əhatə olunur. Bir neçə ağırlaşdırıcı halların olması cəza təyininə nəzərə alınır.

Qəsdən adam öldürmənin mübahisə doğuran ağırlaşdırıcı hallarının düzgün tövsifi üçün (xuliqanlıq niyyəti ilə adam öldürmə, xüsusi amansızlıqla və ya ümumi təhlükəli üsulla adam öldürmə, tamah məqsədi ilə və ya sifarişlə, habelə zərərçəkmiş şəxsin orqanlarından və ya toxumalarından istifadə etmək məqsədi ilə adam öldürmə, iki və ya daha çox şəxsi öldürmə, təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə hamilə vəziyyətində olan qadını öldürmə, təkrar adam öldürmə və s.) Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Qəsdən adam öldürmə işləri üzrə məhkəmə təcürbəsi haqqında” 12 dekabr 2002-ci il tarixli Qərarının xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Yüngülləşdirici hallarda adam öldürmənin sisteminə daxildir:

- 1) ananın yeni doğduğu uşağı qəsdən öldürməsi (mad.121),
- 2) qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə (mad.122),

- 3) zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə (mad.123.1),
- 4) cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri həddi aşmaqla adam öldürmə (mad.123.2),
- 5) evtanaziya (mad.135).

Yüngülləşdirici hallarda adam öldürmə həm zərərçəkən şəxsin, həm də subyektin spesifik xüsusiyyətlərinə görə adam öldürmənin digər növlərindən fərqlənir. Məsələn, cinayət törətmiş şəxsin tutulması üçün zəruri həddi aşmaqla qəsdən adam öldürmə (mad.123.2) əməlinə subyekt ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətmiş şəxsi tutmaq istəyən, xidməti və ya ictimai vəzifəsini yerinə yetirən şəxsdir; qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə (mad.122) cinayətində subyekt zərərçəkmiş şəxs tərəfindən edilən zorakılıq, ağır təhqir və ya sair qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlər və ya hərəkətsizlik nəticəsində, habelə zərərçəkmiş şəxsin mütəmadi qanunsuz və ya əxlaqsız davranışları ilə əlaqədar yaranmış uzun sürən dözülməz psixi şərait nəticəsində güclü ruhi həyəcan yəni, affekt vəziyyətinə düşmüş şəxsdir.

Sadə və ağırlaşdırıcı hallarda adam öldürmə xüsusilə ağır cinayətlərə, bütün yüngülləşdirici hallarda adam öldürmə və ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə isə az ağır cinayətlərin kateqoriyasına aiddir.

18. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmaya görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 18-ci Fəslində 126-cı maddədə əks olunmuşdur. Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma sağlamlıq əleyhinə cinayətlər arasında ən təhlükəlisidir və qanunla ağır cinayətlər kateqoriyasına aiddir.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma CM-nin başqa bölmə və fəsillərində nəzərdə tutulan cinayətlərin də zəruri əlamətləri kimi çıxış edir (mad.149.2.4, 181.3.3, 182.3.3 və s.).

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin obyektivi insanların sağlamlığının təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlərdir. Sağlamlıq dedikdə, insan orqanizminin hər hansı bir xəstəliyi istisna edən təbii vəziyyəti başa düşülür.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətinin obyektiv cəhəti başqa şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmasından ibarətdir. Obyektiv cəhətə daxil olan əməllər təqsirkarın xarici aləmin mexaniki, fiziki, kimyəvi, biloloji amillərindən istifadə etməklə təsir göstərməsində və ya psixi təsir göstərməsində ifadə oluna bilər. İnsan sağlamlığına hərəkətsizlik yolu ilə də ağır zərər vurula bilər. Bu o halda mövcud olacaqdır ki, təqsirkar şəxs zərərçəkmiş barəsində etməli olduğu hərəkəti etməsin və nəticədə onun sağlamlığına zərər vurulsun.

CM-nin 126-cı maddəsinin məzmununa görə qəsdən sağlamlığa zərər vurma dedikdə, aşağıdakı hərəkətlər başa düşülür: insan həyatı üçün təhlükəli olan zərər vurma və ya zərər vurma aşağıdakı ağır nəticələrə səbəb olduqda:

- görmə, eşitmə, nitq qabiliyyətinin və ya hər hansı bir orqanın, yaxud bu orqanın funksiyasının itirilməsi ilə,
- psixi pozuntuya və ya sağlamlığın başqa cür pozulması,
- əmək qabiliyyətinin 3-də 1 hissəsindən az olmamaqla uzun müddətə itirilməsi,
- təqsirkar üçün aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin peşəkar əmək qabiliyyətinin tam itirilməsi ilə əlaqədar olan,
- hamiləliyin pozulması,
- şəxsin narkomanlığa və ya toksikomanlıqla xəstələnməsi,
- sifətin silinməz dərəcədə eybəcərləşdirilməsi.

Beləliklə, CM-nin 126.1-ci maddəsi sağlamlığa vurulan ağır zərərin iki növünü nəzərdə tutmuşdur:

- 1) zərərçəkmiş şəxsin həyatı üçün yetirilən anda təhlükəli olan zərər;
- 2) həyat üçün təhlükəli olmayan, lakin öz nəticəsinə görə ağır hesab edilən zərər.

Sağlamlığa zərər vurmanın həyat üçün təhlükəli olmasını qiymətləndirdikdə tibbi yardım nəticəsində ölüm halının qarşısının alınması nəzərə alınmamalıdır. Həyat üçün təhlükəli olan zərər elə zərərdir ki, adi halda onun zədəsinin yaratdığı fəsad davam edərsə, bu zərərçəkmişin ölümü ilə nəticələnə bilər. Qeyd edək ki, həyat üçün təhlükəli olan xəsarətlərin növləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1 avqust 2014-ci il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ağır, az ağır və yüngül xəsarət növlərinin Siyahısı”nda əks olunub.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma maddi tərkibli cinayətdir. Cinayət sağlamlığa ağır zərər vurulduğu andan başa çatmış sayılır.

Subyekt 14 yaşa çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir.

Subyektiv cəhətdən həm birbaşa, həm də dolay qəsdlə törədilə bilər.

Qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmanın ağırlaşdırıcı halları 126.2-ci maddədə nəzərdə tutulmuşdu: iki və ya daha çox şəxsə qarşı, habelə təkrar və ya bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə; zərərçəkmiş şəxsin xidməti vəzifəsini və ya ictimai borcunu yerinə yetirməsi ilə əlaqədar onun özü və ya yaxın qohumları barəsində törədildikdə; xüsusi amansızlıqla, o cümlədən zərərçəkmiş şəxsə ağır iztirablar verməklə və ya sifarişlə, habelə təqsirkar üçün aşkar surətdə köməksiz vəziyyətdə olan şəxsə qarşı törədildikdə; ümumi təhlükəli üsulla xuliqanlıq niyyətilə törədildikdə; zərərçəkmiş şəxsin orqanlarından və ya toxumalarından istifadə etmək məqsədilə törədildikdə.

CM-nin 126.3-cü maddəsində qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurmağın xüsusilə ağırlaşdırıcı tərkib əlaməti kimi, 126.1-ci və 126.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olması göstərilmişdir. Bu əməl subyektiv cəhətdən təqsirin iki forması ilə, yəni şəxsin təqsiri sağlamlığa ağır zərər verməyə münasibətdə qəsdən, ölümə münasibətdə isə ehtiyatsızlıqdan ibarət olur.

Qəsdən adam öldürmə ilə 126.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayəti fərqləndirmək üçün zərər yetirilən bədən nahiyəsinin həyat üçün mühümlülük dərəcəsinə, zərər yetirmənin üsulunu, istifadə edilən alət və ya vasitəni, təqsirkarın əməli törətdikdən əvvəl davranışını, onun zərərçəkmişlə münasibətini, əməl törədildikdən sonrakı davranışını təhlil etmək lazımdır.

19. Adam oğurluğu

Adam oğurluğuna görə məsuliyyət məsələsi ilk dəfə 1999-cu il CM-də tam olaraq verilmişdi (mad.144). Əvvəlki üç cinayət qanunveriliyində (1922, 1927, 1960) adam oğurluğunda zərərçəkmiş şəxslərin dairəsi məhdud idi. Zərərçəkmiş qisminə yalnız uşaqlar və qadınlar tanınırdı.

Adam oğurluğunun bilavasitə obyektini insanın şəxsi azadlığı təşkil edir. Fakultativ obyekt qisminə zərərçəkmişin həyatı, sağlamlığı, ləyaqəti və s. çıxış edə bilər.

Zərərçəkmiş şəxs qisminə vətəndaşlığından, yaşından, cinsindən, sosial vəziyyətindən asılı olmayaraq istənilən şəxs ola bilər.

Zərərçəkmişin hamilə və ya yetkinlik yaşına çatmayan olması adam oğurluğunun tövsifedici əlamətləri hesab edilir və CM-nin 144.2 və ya 144.3-cü maddəsi ilə tövsif edilir.

Zərərçəkmişin öz razılığı ilə oğurlanması 144-cü maddə ilə cinayət məsuliyyətinin yaranmasını istisna edir.

Adam oğurluğunun dispozisiyası sadədir. Buna görə də adam oğurluğunun obyektiv cəhətinin əlamətləri cinayət hüquq nəzəriyyəsinə və praktikaya əsasən müəyyən edilmişdir.

Adam oğurluğu cinayətinin obyektiv cəhəti mürəkkəbdir və aşağıdakı hərəkətlərdən ibarətdir:

- 1) zərərçəkmiş şəxsin iradəsinə zidd və ya iradəsindən kənar surətdə olaraq onu daimi və ya müvəqqəti yaşadığı, yaxud faktiki olduğu yerdə tutma,
- 2) sonra başqa yerə aparılaraq,
- 3) azadlıqdan məhrum edilərək saxlanılma.

Azərbaycan cinayət hüququ elmində qeyd edilir ki, adam oğurluğunun obyektiv cəhətini məhz üç ardıcıl hərəkətin baş verməsi təşkil edir: tutma, yerdəyişdirmə və oğurlananın iradəsinə zidd olaraq başqa yerdə saxlanması. Sadalanan bu üç hərəkətin edilməsi mütləqdir. Bu hərəkətlərdən biri olmadıqda əməl adam oğurluğu kimi tövsif edilə bilməz. Lakin, başqa cinayət tərkibi kimi tövsif edilə bilər (məsələn, mad.145 üzrə qanunsuz azadlıqdan məhrum etmə kimi).

Adam oğurluğunun üsulları qanunla məhdudlaşdırılmayıb. Zərərçəkmiş şəxsi onun iradəsi əleyhinə oğurlama gizli yolla və ya aldatmaqla, yaxud etibardan sui-istifadə etməklə törədilən hərəkətlərlə xarakterizə olunur.

Zərərçəkmiş şəxsi onun iradəsinə zidd olaraq oğurlama fiziki zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmək hədəsi ilə edilən hərəkətləri özündə ehtiva edir. Adam oğurluğu zamanı tətbiq edilən zorakılıq həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olmadıqda (döymə, bağlamaq, başına torba salmaq və s.) əməl CM-nin 144.1-ci maddəsi, həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli zor tətbiq edildikdə isə 144.2.4-cü maddəsi ilə tövsif edilir.

Bu cinayət formal tərkibli cinayətdir və sonuncu hərəkətin baş vermə anından bitmiş hesab olunur. Təqsirkar şəxs öz iradəsindən asılı olmayaraq cinayəti hər hansı səbəbdən başa çatdırma bilməzsə, əməl adam oğurluğuna cəhd kimi tövsif ediləcəkdir.

Adam oğurluğunun subyektivi 14 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir. Uşağın valideynlərindən hər hansı birinin və ya övladlığa götürən şəxs tərəfindən götürülüb aparılması adam oğurlamağa görə məsuliyyət yaratmır. Bu cinayətə görə hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilər (mad.99-4.5).

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir.

Cinayətin məqsəd və motivi müxtəlif ola bilər. Məsələn, nifrət, intiqam, sevgi, qısqanclıq və s. Tamah motivindən başqa digər sadalanan hallar cinayətin tövsifinə təsir etmir. Əməlin tamah motivi ilə törədilməsi adam oğurluğunun tövsifedici əlaməti kimi nəzərdə tutulmuşdu (mad.144.2.6.)

CM-nin 144.2-ci maddəsində adam oğurluğunun tövsifedici əlamətlərinə görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdu. Həmin əlamətlər adam oğurluğunun iki və ya daha çox şəxs barəsində törədilməsi, təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə hamilə vəziyyətində olan qadına qarşı törədilməsi, bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən törədilməsi, zərərçəkmiş şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli olan zor tətbiq etməklə, silahdan, yaxud silah qismində istifadə edilən əşyalardan istifadə etməklə törədilməməsi, tamah məqsədlə və ya sifarişlə törədildikdəsidir.

CM-nin 144.3-cü maddədə adam oğurluğunun xüsusilə tövsifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdur ki, bu yuxarıda sadalanan əməllərin yetkinlik yaşına çatma-

yan şəxs barəsində törədilməsi və ya ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olmasıdır.

CM-nin 144.3-cü maddəsinə görə təqsirkarın aşkar surətdə zərərçəkmiş şəxsin yetkinlik yaşına çatmamasını bilməsi zəruri deyil.

Ehtiyatsızlıqdan şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə (zərərçəkmiş şəxsin və ya onun yaxın qohumunun özünü öldürməsi, ağır psixi xəstəliyə tutulması, sağlamlığına ağır zərər vurulması, külli miqdarda maddi ziyan vurulması və s.) səbəb olma 144.3-cü maddənin məzmununu əhatə edir və əlavə olaraq 124 və ya 131-ci maddələrlə tövsifə ehtiyac qalmır. Xüsusilə ağırlaşdırıcı hallarda adam oğurluğunun (mad.144.3) subyektiv cəhəti təqsirin iki forması ilə xarakterizə edilir.

Əgər adam oğurluğu digər ağır cinayət əməllərinin törədilməsi, yəni zorlama, sağlamlığa ağır zərər vurma, adam öldürmə, hədə-qorxu ilə tələb etmə ilə müşayiət olunarsa, bu cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir. Adam oğurluğu həm də insan alveri zamanı ələ keçirməyin üsulu kimi də çıxış edə bilər. Bu zaman əməl CM-nin 144-1-ci maddəsi ilə tövsif ediləcəkdir.

CM-nin 144-cü maddəsinin qeydinə görə əməllərində başqa cinayətin tərkibi olmayan və oğurlanmış adamı könüllü azad edən şəxs cinayət məsuliyyətindən azad edilir. Oğurlanan şəxsin könüllü azad edilməsi dedikdə, təqsirkarın həmin şəxsi saxlamq imkanı olduğu halda, onu azad etməsi, yaxın qohumlarına və ya hakimiyət orqanlarına təhvil verməsi başa düşülür.

20. Təhqir və böhtan

Böhtan cinayətinə görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 147, təhqirə görə isə 148-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdu. 2016-cı ildə eyni zamanda CM-nə 148-1-ci maddə (İnternet informasiya ehtiyatında saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək böhtan atma və ya təhqir etmə) də əlavə edilmişdi.

Həm təhqir, həm də böhtan cinayətinin bilavasitə obyektı, zərərçəkmiş şəxslərin dairəsi, obyektiv cəhətin quruluşu, əməlin törədilmə üsulu, subyekt və subyektiv cəhət üst-üstə düşür.

Böhtan və təhqir cinayətlərinin bilavasitə obyektini başqa şəxsin şərəfi, ləyaqəti və ya nüfuzu təşkil edir.

Şərəf cəmiyyətin üzvü kimi insanın əxlaqi, mənəvi, mədəni keyfiyyətlərinə, başqa şəxslərə, dövlətə, cəmiyyətə münasibətinə görə ona verilən ictimai qiymətdir. Ləyaqət şəxsin özünə, özünün davranışına, mənəvi və əxlaqi dünyagörüşünə, cəmiyyətdə tutduğu mövqeyinə özünün verdiyi qiymətdir. Nüfuz şəxsin cəmiyyətdə, kollektivdə, dostlarının əhatəsində, təşkilatda öz qabiliyyətinə, mövqeyinə, ictimai əhəmiyyət kəsb etməsinə görə başqa şəxslər tərəfindən ona verilən qiymətdir.

Bu cinayətlərdə zərərçəkmiş şəxs qismində istənilən şəxs, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayanlar, fəaliyyəti qabiliyyəti olmayanlar, hətta ölmüş şəxslər (yayılmış yalan məlumatlar ölmüş şəxsin qohumlarına və yaxın adamlarının şərafini ləkələyərsə) çıxış edə bilər.

Böhtan cinayəti obyektiv cəhətdən yalan olduğunu bilə-bilə hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən və ya onu nüfuzdan salan məlumatları kütləvi üsulla yaymada ifadə olunur.

Yayma dedikdə, başqa şəxsi ləkələyən və ya nüfuzdan salan məlumatları bir şəxsə, bir neçə şəxsə və yaxud qeyri-müəyyən şəxslər dairəsinə bildirmə başa düşülür. Belə məlumatların şərəf və ləyaqəti ləkələnən və ya nüfuzdan salınan şəxsin özünə deyilməsi 147-ci maddə ilə məsuliyyət yaratmır.

Böhtan cinayətinin predmeti bilə-bilə yayılan yalan məlumatlardır.

Təhqir cinayəti obyektiv cəhətdən başqa şəxsin şərəf və ləyaqətini nalayiq formada kütləvi üsulla alçaltmada ifadə olunur.

Təhqiredici hərəkətlərin nalayiq olması qiymətləndirici anlayışdır və onun məzmununun nalayiq olub-olmamasını cəmiyyətdə qəbul edilmiş mənəvi-əxlaqi dəyərlərə, birgəyaşayış normalarına, ümumbəşəri prinsiplərə uyğun olaraq məhkəmə, habelə ilk növbədə zərərçəkmiş şəxs müəyyən edir .

Şərəf və ləyaqəti alçaltma hərəkətləri müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər: yazılı, şifahi, bədən hərəkətləri ilə və s.

Şərəf və ləyaqəti alçaldan hərəkətlər konkret şəxsə və ya şəxslərə qarşı yönəlməlidir. Əgər təhqirin konkret ünvanı yoxdursa CM-nin 148-ci maddəsi üzrə cinayət məsuliyyəti istisna olunur. Təhqiredici sözlərin və hərəkətlərin həqiqətə uyğun olub-olmamasının əməlin tövsifinə heç bir təsiri yoxdur. Şərəf və ləyaqəti alçaldan hərəkətlər təhqir olunan şəxsin iştirakı olmadan da törədilə bilər.

Qanunverici mülki məsuliyyətə səbəb olan böhtanla (təhqirlə) cinayət məsuliyyəti yaradan böhtanı (təhqiri) bir-birindən fərqləndirmək üçün cinayətin edilmə üsulunu cinayət tərkibinin zəruri əlaməti kimi CM-nin 147-ci və 148-ci maddələrinə daxil etmişdir: bu cinayət əməlləri yalnız kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə, kütləvi informasiya vasitəsində və ya kütləvi nümayiş etdirildiyi halda internet informasiya ehtiyatında törədildikdə cinayət məsuliyyəti yaradır. Qalan bütün hallarda belə hərəkətlər mülki (böhdan) və ya inzibati (təhqir) məsuliyyət yaradır.

Böhtan və təhqirin kütləvi çıxışlar vasitəsilə edilməsi mübahisə doğuran məsələlərdəndir.

Ş.Səmədovanın mövqeyinə görə, şərəf və ləyaqəti ləkələyən yalan məlumatların kütləvi çıxışlarda yayılması o zaman cinayət məsuliyyətinə səbəb olur ki, kütləvi çıxış geniş insan kütləsi olduğu ictimai yerdə, məsələn mitinqlərdə, hər kəsin eşidə biləcəyi iclaslarda edilsin.

Azərbaycan Respublikasının CM-nin Kommentariyasının müəlliflərinin mövqeyinə görə isə kütləvi çıxış dedikdə, “hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini alçaldan və ya onu nüfuzdan salan məlumatları ən azı iki nəfər kənar şəxsin görə, eşidə və qavraya biləcəyi formada ifadə etmə” başa düşülür.

Kütləvi nümayiş etdirilən əsər dedikdə, kənar geniş insan kütləsinin görə biləcəyi yerdə yayılan videoçarxlar, filmlər, şəkillər, lövhələr, afişalar başa düşülür.

KİV dedikdə, tirajı qeyri-məhdud sayda insanlar üçün nəzərdə tutulmuş dövrü mətbu nəşrlər, qəzetlər, jurnallar, almanaxlar, bülletenlər, digər nəşrlər başa düşülür.

Məlumatların internet informasiya ehtiyatında yayılması böhtan və təhqirin alternativ, CM-nin 148-1-ci maddənin isə zəruri üsuludur.

İnformasiya ehtiyatlarının anlayışı “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 3 aprel 1998-ci il Qanununun 2-ci maddəsində göstərilmişdir.

Digər bir fərqlə isə odur ki, böhtanda (mad.147) və təhqirdə (mad.148) məlumatların internet informasiya ehtiyatında yayılması zamanı təqsirkar özünə məxsus ad və soyaddan, öz profil və hesabından istifadə edir. Əgər təqsirkar şəxs məlumatları saxta adlar, profil və ya hesablardan istifadə edərək yayarsa bu zaman təqsirkar şəxsi tapmaq çətinləşir və məsuliyyət 148-1-ci maddə ilə yaranır.

Saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesabların anlayışı həmin maddənin qeyd hissəsində verilmişdi. Saxta istifadəçi adlar, profil və ya hesablar dedikdə, internet informasiya ehtiyatlarında, o cümlədən sosial şəbəkələrdə istifadəçinin şəxsiyyətini eyniləşdirməyə imkan verməyən, yəni ad, soyad və ya ata adına dair yalan məlumat yerləşdirilmiş və ya belə məlumatlar gizlədilmiş, habelə digər şəxsə aid məlumatlardan onun razılığı olmadan istifadə edilməklə yaradılmış istifadəçi adlar, profil və ya hesablar başa düşülür.

Hər iki cinayət formal tərkiblidir və hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən və ya onu nüfuzdan salan bilə-bilə yalan məlumatlar yayıldığı (mad.147) və ya hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini nalayiq formada alçaltıldığı (mad.148) andan başa çatmış sayılır.

Böhtan və təhqir cinayətlərinin subyektiv cinayət törədənə 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxs ola bilər.

Subyektiv cəhətdən hər iki cinayət birbaşa qəsdlə törədilir. Bu cinayətin motivi müxtəlif ola bilər: qisas, həsəd, tamah, nifrət və s. Motiv əməlin tövsifinə təsir göstərmir.

CM-nin 147.2-ci maddəsində böhtan cinayətinin ağırlaşdırıcı tərkib əlamətinə – ağır və ya xüsusilə ağır cinayətdə ittiham etməklə böhtan atmaya görə məsuliyyət müəyyən edilmişdir. Böhtan cinayətini bilə-bilə yalan xəbərçilik etmə (CM, mad. 296) cinayətindən fərqləndirmək lazımdır. Bilə-bilə yalan xəbərçilik etmədə

təqsirkarın qəsdı zərərçəkmiş şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə, böhtanda isə şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına və nüfuzdan salınmasına yönəldilir.

Təhqir cinayətini xuliqanlıqdan fərqləndirmək lazımdır. Bu iki cinayət arasındakı fərq qəsdin istiqaməti (təhqir şərəf və ləyaqətin alçaldılmasına, xuliqanlıq cəmiyyətə açıq-aşkar hörmətsizlik nümayiş etdirilməsinə yönəlir), cinayətin motivi (təhqirdə şərəf və ləyaqəti alçaltma niyyəti; xuliqanlıqda xuliqanlıq motivi) və cinayətin obyektinə görə müəyyən edilir.

21. Zorlama

Zorlama cinayətinə görə məsuliyyət CM-nin 149-cu maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Zorlama dedikdə, zərərçəkmiş şəxsə və ya başqa şəxslərə qarşı zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə və ya zərərçəkmiş şəxsin kömək-siz vəziyyətindən istifadə etməklə onunla cinsi əlaqədə olma başa düşülür.

İnsanını cinsi toxunulmazlıq hüququ doğulandan ölənə qədər, cinsi azadlıq isə 16 yaşdan ölənə qədər cinayət qanunu ilə müdafiə olunur.

Bu cinayətdə zərərçəkmiş şəxs həmişə qadın olur. Zərərçəkmişin yaşı CM-nin 149.1, 149.2.3 və ya 149.3.3 maddəsi üzrə cinayət məsuliyyətinin diferensiasiyasını şərtləndirir.

149.1-ci maddə üzrə zorlama cinayətinin bilavasitə obyektı qismində yetkinlik yaşına çatmış qadının cinsi azadlığı və cinsi təhlükəsizliyi, 149.2.3 maddə üzrə isə zərərçəkmiş qismində yetkinlik yaşına çatmayanların (14 yaşdan 18 yaşa qədər olanlar) müvafiq olaraq, 16-18 yaş həddində olanların cinsi azadlığı və cinsi toxunulmazlığı, 14-16 yaş həddində olanların yalnız cinsi toxunulmazlığı, 149.3.3 maddə ilə isə azyaşlılar (14 yaşa qədər olanlar) çıxış etdiyinə görə isə zorlama cinayətinin bilavasitə obyektı qismində yalnız onların cinsi toxunulmazlığı çıxış edir.

Bu cinayətin əlavə obyektı qismində zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığı, şərəf və ləyaqəti, 149.2-ci maddədə yetkinlik yaşına çatmayanın fiziki və əqli inkişafı, 149.3-də isə zərərçəkmişin həm fiziki və əqli inkişafı, həm də həyatı çıxış edir.

Cinayətin obyektiv cəhəti aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunur:

- 1) zərərçəkmiş şəxsə və ya başqa şəxslərə qarşı fiziki zor tətbiq etməklə onunla cinsi əlaqədə olma;
- 2) və ya belə zor tətbiq etməklə hədələməklə onunla cinsi əlaqədə olma;
- 3) yaxud zərərçəkmiş şəxsin köməksiz vəziyyətindən istifadə etməklə onunla cinsi əlaqədə olma.

Fiziki və ya psixi zorakılıq zərərçəkmiş şəxsin müqavimətini qırmaq üçün istifadə edilir. Fiziki zor tətbiq etməklə zorlama dedikdə, qadının, onun yaxın qohumlarının, habelə zorlama cinayətinin törədilməsinə mane ola bilən hər hansı kə-

nar şəxsin əl-qolunu, ayaqlarını bağlamaqla, döyməklə, sağlamlığına az ağır və ya yüngül zərər vurmaqla cinsi əlaqədə olma başa düşülür. Zorlama zamanı zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər vurularsa əməl CM-nin 126 və 149-cu maddələrinin məcmusu ilə tövsif ediləcəkdir.

Zor tətbiq etməklə hədələmə zərərçəkmiş şəxsə, onun yaxın qohumlarına, habelə zərərçəkmiş şəxsə doğma olan başqa şəxslərə qarşı fiziki zor tətbiq edəcəyi ilə onları qorxutmada ifadə oluna bilər. Zor tətbiq etməklə hədələmə o zaman 149.1-ci maddə ilə tövsif edilir ki, zərərçəkmiş şəxsə, onun yaxın qohumlarına, habelə zərərçəkmiş şəxsə doğma olan başqa şəxslərə az ağır və ya yüngül zərər vurmaqla hədələsin.

Zərərçəkmiş şəxsi və ya başqa şəxsləri öldürmə və ya sağlamlığa ağır zərər vurma ilə hədəlmə isə 149.2.4-cü maddə ilə tövsif edilir.

Köməksiz vəziyyətdə olan şəxs dedikdə, fiziki vəziyyətinə görə müqavimət göstərmək imkanı olmayan, psixi pozuntusu olanlar, yaşa görə müqavimət göstərə bilməyənlər, spirtli içkinin yaratdığı sərxoşluq və ya narkotik vasitələrin qəbulu nəticəsində müqavimət göstərə bilməyənlər və s. başa düşülür.

Təqsirkar şəxs zorlama zamanı zərərçəkmişin köməksiz vəziyyətdə olmasını dərk etməlidir.

Zorlama formal tərkibli cinayətdir. Cinsi aktın başlandığı andan cinayət bitmiş sayılır.

Cinayətin subyekti 14 yaşa çatmış kişi cinsindən olan anlaqlı fiziki şəxsdir. Qadınlar zorlama cinayətlərində birgə icraçısı kimi çıxış edə bilər.

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir.

CM-nin 149.2-ci maddəsində bu cinayətin tövsivşifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdu: eyni əməllərin bir qrup şəxs, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi (mad.149.2.1); zərərçəkmiş şəxsin zöhrəvi xəstəliyə yoluxmasına səbəb olması (mad.149.2.2); təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə yetkinlik yaşına çatmayan şəxsə qarşı törədilməsi (mad.149.2.3); zərərçəkmiş şəxsi və ya başqa şəxsləri öldürmə və ya sağlamlığa ağır zərər vurma hədəsi ilə, habelə xüsusi amansızlıqla törədilməsi (mad.149.2.4); təkrar (mad.149.2.5) törədilməsi.

CM-nin 149.3-cü maddəsində isə zorlamanın xüsusilə tövsivşifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdu: ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olduqda (mad.149.3.1); ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin insan immun çatışmazlığı virusu ilə yoluxmasına və ya digər ağır nəticələrə səbəb olması (mad.149.3.2); təqsirkar şəxs üçün aşkar surətdə on dörd yaşına çatmayan şəxs barəsində (mad.149.3.3) törədilməsi.

Öldürmə və ya sağlamlığa ağır zərər vurma hədəsi vasitəsi ilə törədilən zorlama əməlinin əlavə olaraq CM-nin 134-cü maddəsi ilə tövsifi tələb olunmur.

Ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə səbəb olan zorlamada təqsirkarın zərərçəkmiş şəxsin ölümünə psixi münasibəti təqsirin ehtiyatsızlıq forması ilə xarakterizə olunur. Əməlin əlamətləri CM-nin 149.3.1-ci maddəsi ilə tam əhatə olunur və əlavə olaraq 124-cü maddə ilə tövsif tələb olunmur.

Zorlamada zərərçəkmiş şəxs qəsdən öldürülsə, təqsirkarın əməli CM-nin 120.2.6-cı maddəsi ilə və 149-cu maddənin müvafiq bəndi ilə cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif ediləcəkdir.

Zorlamanın ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin insan immunçatışmazlığı virusu ilə yoluxmasına səbəb olması əlaməti üzrə əməlin tövsifi zamanı təqsirkarın özündə belə virus daşdığını bilməsi tələb olunur. Bu zaman əməlin əlavə olaraq CM-nin 140-cı maddəsi ilə tövsifi tələb olunmur.

CM-nin 149.3.2-ci maddəsi üzrə digər ağır nəticələr dedikdə, zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına zərər vurulması, onun psixi xəstəliyə tutulması və s. başa düşülür.

22. Oğurluq

Azərbaycanda cinayətkarlığın strukturunda oğurluq ən geniş yayılmış cinayətdir.

Oğurluğa görə məsuliyyət CM-nin 177-ci maddəsində nəzərdə tutulub. Oğurluğun tövsifində “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun 3 mart 2005-ci il tarixli Qərarı və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun müvafiq dörd (2011, 2013, 2015, 2018) Qərarları mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Oğurluq cinayətinin obyektini mülkiyyət münasibətləri təşkil edir. Cinayətin predmeti qismində özgəsinin daşınar əmlakı, pul, qiymətli kağız və s. çıxış edə bilər.

Oğurluq obyektiv cəhətdən özgənin əmlakını gizli talamada ifadə olunur.

Talamanın gizli və ya açıq olmasını məhkəmə və istintaq orqanları obyektiv və subyektiv meyarlardan istifadə edərək müəyyən edir.

Talamanın gizliliyinin obyektiv meyarı təqsirkarın ona məxsus olmayan əmlakı götürməsi faktını mülkiyyətçinin və ya başqa titul sahibinin, habelə digər şəxslərin dərk edib-etməməsini nəzərdə tutur. Bu zaman obyektiv meyardan istifadə edərək talamanın gizli hesab edilməsinin bir neçə variantı mümkündür:

1) oğurluq heç bir şahid olmadan törədilir;

2) oğurluq əmlakın mülkiyyətçisinin və ya başqa şəxslərin olduğu yerdə baş verir, lakin onlar bunun qanunsuz olduğunu dərk etmirlər, və ya həmin şəxslər bu və ya başqa səbəbdən (təqsirkar şəxsdən qorxduğu və ya onun qohumu və ya ya-

xını olduğu üçün) təqsirkarın özgənini əmlakını qanunsuz və əvəzsiz götürdüynə etiraz etmirlər.

Talamanın gizliliyinin subyektiv meyarı təqsirkarın özgənini əmlakını mülkiyyətçidən və başqa şəxslərdən gizli götürmək niyyətini və onun bu əməli məhz gizli törətməsinə daxili inamını nəzərdə tutur. Təqsirkar oğurluq törədərkən məhz gizli hərəkət etdiyinə əmindir. Belə əminlik müxtəlif obyektiv amillər əsasında (əməlin kimsəsiz yerdə, yatmış gözətçinin yanında, müvəqqəti olaraq kimsəsiz qoyulmuş əmlak barəsində törədilməsi və s.) yaranır.

Talamanın gizli hesab edilməsi üçün tövsifdə subyektiv meyara üstünlük verilir.

Oğurluq edilərkən, təqsirli şəxsin hərəkətləri mülkiyyətçi və ya əmlakın digər sahibi, yaxud da digər şəxs tərəfindən aşkar edilərsə, təqsirli şəxs bunu dərk etsə də əmlakın qanunsuz götürülməsindən ibarət hərəkətlərini davam etdirərsə və ya həmin əmlakı saxlamağa çalışarsa, o zaman belə hərəkətlər soyğunçuluq (mad.180), həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıqla, yaxud da belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə müşayət edildiyi hallarda isə quldurluq (mad.181) kimi tövsif edilməlidir.

Oğurluq maddi tərkibli cinayətdir. Əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə real maddi ziyan vurulduğu andan cinayət bitmiş hesab edilir.

Subyektiv 14 yaşa çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir.

Subyektiv cəhətdən tamah niyyətilə birbaşa qəsdlə törədilir.

Sadə oğurluğa görə, yəni 177.1-ci maddə üzrə cinayət məsuliyyəti o zaman yaranır ki, əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə dəymiş ziyan beş yüz manatdan yuxarı, lakin beş min manatdan artıq olmasın. Tövsifedici əlamətlər istisna olmaqla dəymiş zərər beş yüz manatdan az olarsa törədilmiş əmələ görə cinayət yox, inzibati məsuliyyət yaranır.

CM-nin 177.2-ci maddəsində oğurluğun tövsifedici əlamətləri göstərilmişdi. Bunlara əməlin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi (mad.177.2.1), yəni iki və ya daha artıq şəxsin birgə oğurluq törətmək üçün əməlin törədilməsində razılığa gəlməsi; təkrar törədilməsi (mad. 177.2.2), yəni CM-nin 177–183-cü, habelə 213-3, 217, 227, 232 və 235-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birini və ya bir neçəsini törətmiş şəxs tərəfindən CM-nin 177–183-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin hər hansı birinin yenidən törədilməsi; yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanc yerlərinə qanunsuz daxil olmaqla törədilməsi (mad.177.2.3.) aiddir. Burada qanunsuz daxil olma dedikdə, təqsirkar tərəfindən maneələri aradan qaldırmaq və talamaq istədiyi əmlakı əlçatan etmək üçün əlavə səylər göstərməsi, mənzilin və ya başqa tikilinin qapısını, pəncərəsini sındırması, divarı, tavanı, döşəməni dağıtması başa düşülür. Təqsirkar şəxs müyyən vasitələrlə yaşayış yerinə daxil olma-

dan da əşyanı əldə edə bilər. Məsələn, açıq qalmış pəncərədən dəmir parçası vasitəsilə zinət əşyası götürməsi və s.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 9 iyun 2011-ci il tarixli Qərarına əsasən özgəyə məxsus hesab kartı vasitəsilə hesab kartının sahibinin hesabından pul vəsaitlərinin çıxarılması CM-nin 177.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilmir (CM-nin 177.2.3-1-ci maddə ilə tövsif edilir). Adı çəkilən Plenum Qərarına əsasən bankomata qanunsuz daxil olma fiziki təsir, fiziki güc tətbiq etməklə, bankomatın seyfinin kilidinin sındırılması, seyfin divarlarının qaynaq və digər texniki vasitələrlə kəsilməsi, cırılması və ya əridilməsi kimi hərəkətlərlə müşayiət edilərsə, bu halda törədilən əməl CM-nin 177.2.3-cü maddəsi ilə tövsif edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının 30 aprel 2013-cü il tarixli Qanunu ilə CM-nin 177.2-ci maddəsinə iki yeni tövsifedici əlamət əlavə edilmişdi: elektron məlumat daşıyıcılarından, yaxud informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə oğurluğun törədilməsi (mad.177.2.3-1); neft kəmərlərinə, dövlət və ya ictimai əhəmiyyətli təbii qaz, rabitə, elektrik, istilik enerjisi, su, kanalizasiya, dəmir yolu xətlərinə münasibətdə oğurluğun törədilməsi (mad.177.2.3-2).

Elektron məlumat daşıyıcılarından və informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə oğurluq CM-nin 30-cu fəslində nəzərdə tutulan cinayətlərin (Kiber-cinayətlər) törədilməsi ilə müşayiət olunduqda, şəxsin əməli CM-nin 177.2.3-1-ci və ya 177.2.3-2-ci maddəsi və adı çəkilən fəsilin müvafiq maddəsi və ya maddələri ilə cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

Oğurluq 5 min manatdan yuxarı, lakin 50 min manatdan artıq olmayan məbləğdə törədilərsə, əməl CM-nin 177.2.4-cü maddəsi ilə (xeyli miqdarda ziyan vurmaqla) tövsif ediləcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının 2016-cı il 6 may tarixli Qanunu ilə CM-nin 177.2-ci maddəsinə yeni tövsifedici əlamət əlavə edilmişdi: zərərçəkmiş şəxsin üzərindən, cibindən, çantasından və ya digər əl yükündən çıxarılaqla törədildikdə (mad.177.2.5.) Bu tövsifedici əlamət yalnız oğurluğa xasdır və təqsirkarın kriminal peşəkarlığını əks etdirir.

CM-nin 177.3-cü maddəsində iki xüsusilə tövsifedici əlamət göstərilmişdi: mütəşəkkil dəstə tərəfindən (mad.177.3.1) və külli miqdarda ziyan vurmaqla (mad.177.3.2) törədilməsi. Mütəşəkkil dəstənin ümumi anlayışı CM-nin Ümumi hissəsinin 34.3-cü maddəsində verilmişdir. Külli miqdarda ziyan vurma dedikdə, 50 min manatdan yuxarı, lakin 500 min manatdan artıq olmayan məbləğ başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə CM-nə oğurluğun super tövsifedici əlamətini nəzərdə tutan 177.4-cü maddə əlavə edilmişdi. Həmin maddə zərərçəkmişə xüsusilə külli miqdarda (500 min manatdan yuxarı olan məbləğ) zərər vurmaya görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur.

CM-nin 177.2.1–177.2.3-2, 177.2.5 və 177.3.1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş məsuliyyət əmlakın mülkiyyətçisinə və ya digər sahibinə 100 manatdan yuxarı məbləğdə ziyan vurulduğu hallarda yaranır.

23. Dələduzluq

Dələduzluq (mad.178) oğurluqdan sonra ikinci ən yayılmış cinayətlərdəndir. Dələduzluq cinayətinin tövsifində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Dələduzluq cinayətlərinə dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 11 iyun 2015-ci il tarixli Qərarının mühüm əhəmiyyəti var.

Dələduzluq cinayətinin bilavasitə qəsd obyektı mülkiyyət münasibətləridir.

Bu cinayətin predmetini özgənin əmlakı və əmlaka olan hüquqları təşkil edir. Dələduzluğun predmeti oğurluq, soyğunçuluq və quldurluqdan fərqli olaraq daşınar və daşınmaz əmlak ola bilər

Dələduzluğun obyektiv cəhəti aşağıdakı hərəkətlərdə ifadə olunur:

- 1) aldatma və ya etibardan sui-istifadə etməklə özgənin əmlakını ələ keçirmə;
- 2) aldatma və ya etibardan sui-istifadə etməklə əmlak hüquqlarını əldə etmə.

Dələduzluğun törədilməsinin iki üsulu var: 1) aldatma yolu ilə dələduzluq; 2) etibardan sui-istifadə etmə yolu ilə dələduzluq.

Dələduzluq cinayətinin üsulu kimi aldatma dedikdə, özgə əmlakını (əmlak hüququnu) ələ keçirmək niyyətində olan şəxs tərəfindən bilə-bilə yalan, həqiqətə uyğun olmayan məlumatların verilməsi və ya həqiqi məlumatların gizlədilməsi, yaxud da əmlakın ələ keçirilməsinə yönəlmiş qəsdən törədilən başqa hərəkətlərin edilməsi (məsələn, əqdin predmeti olan saxta əşyaların və ya saxta sənədlərin təqdim edilməsi, onların əldə edilməsi, malların alınması zamanı aldadıcı üsullardan istifadə edilməsi və ya hesablaşma görüntüsünün yaradılması və sair) başa düşülür.

Cinayət hüquq nəzəriyyəsində aldatmanın bir neçə növü fərqləndirilir: şəxsiyyətə münasibətdə aldatma, əşyaya münasibətdə aldatma, niyyətə münasibətdə aldatma.

Dələduzluğun üsulu kimi etibardan sui-istifadə etmə dedikdə, əmlakı ələ keçirmək və ya əmlaka olan hüququ əldə etmək məqsədi güdən şəxs tərəfindən əmlakın mülkiyyətçisi, bu əmlaka sahiblik edən və ya sərəncam vermək hüququ olan şəxslə yaranmış etibarlı münasibətlərdən istifadə olunması başa düşülür. Etibardan sui-istifadə etmə, həmçinin, təqsirkar şəxsin qulluq səlahiyyətlərinin həyata keçirilməsi, zərər çəkmiş şəxslə yaxın şəxsi və ya qohumluq münasibətlərinin olması ilə də əlaqədar ola bilər.

Dələduzluq maddi tərkibli cinayətdir. Dələduzluq cinayəti özgənin əmlakının (əmlaka olan hüququnun) təqsirkarın və ya üçüncü şəxslərin sahibliyinə keçdi-

yi və onların bu əmlaka (əmlaka olan hüquqa) dair istədikləri kimi sərəncam vermək və ya onlardan istifadə etmək imkanının yarandığı andan başa çatmış hesab edilir. Dələduzluq əmlaka olan hüququ ələ keçirmə formasında törədildikdə, cinayətə başa çatma anı təqsirkarın əmlaka dair mülkiyyət hüququnun, habelə həmin əmlaka sahiblik etmə və ya sərəncam vermək hüququnun qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada qeydiyyatı alındığı an hesab edilir (məsələn, daşınmaz əmlaka dair mülkiyyət hüququnun müvafiq orqanlar tərəfindən qeydiyyatı alındığı, bu hüququn tanınmasına dair məhkəmə qərarının qüvvəyə mindiyi, əmlakın alqı-satısına dair əqdin bağlandığı an və s.).

Subyekt 16 yaşa çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir.

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə və tamah niyyətilə törədilir. Özgəsinin əmlakını talamaya yönəlmiş niyyət əmlakı ələ keçirənə qədər yaranmalıdır.

CM-nin 177-ci maddəsinin qeyd hissəsinə görə dələduzluğa görə cinayət məsuliyyəti yaranması üçün zərərçəkmişə dəymiş zərər 500 manatdan yuxarı olmalıdır.

CM-nin 178.2-ci maddəsində dələduzluğun tövsifedici əlamətləri göstərilmişdi. Bunlara əməlin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi (mad.178.2.1), yəni iki və ya daha artıq şəxsin birgə əmlakın talanması üçün əməlin törədilməsində razılığa gəlməsi; təkrar törədilməsi (mad. 178.2.2), yəni CM-nin 177–183-cü, habelə 213-3, 217, 227, 232 və 235-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birini və ya bir neçəsini törətmiş şəxs tərəfindən CM-nin 177–183-cü maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin hər hansı birinin yenidən törədilməsi; şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədilməsi (mad.178.2.3); xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədilməsi (mad.178.2.4) aiddir. Dələduzluq 5 min manatdan yuxarı, lakin 50 min manatdan artıq olmayan məbləğdə törədilərsə, əməl CM-nin 178.2.4-cü maddəsi ilə (xeyli miqdarda ziyan vurmaqla) tövsif ediləcəkdir.

CM-nin 178.3-cü maddəsində dələduzluğun xüsusilə tövsifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdu: 1) mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsi; 2) külli miqdarda ziyan vurmaqla törədilməsi.

Mütəşəkkil dəstənin ümumi anlayışı CM-nin Ümumi hissəsinin 34.3-cü maddəsində verilmişdir. Külli miqdarda ziyan vurma dedikdə, 50 min manatdan yuxarı, lakin 500 min manatdan artıq olmayan məbləğ başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə CM-nə dələduzluğun super tövsivedici əlamətini nəzərdə tutan 178.4-cü maddə əlavə edilmişdi. Həmin maddə zərərçəkmişə xüsusilə külli miqdarda (500 min manatdan yuxarı olan məbləğ) zərər vurmaya görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur.

24. Quldurluq

Quldurluq – talamanın ən təhlükəli formasıdır. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Oğurluq, soyğunçuluq və quldurluğa dair işlər üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 3 mart 2005-ci il tarixli Qərarı quldurluğun tövsifində mühüm rol oynayır.

Quldurluq ikiobyektli cinayətdir. Quldurluğun əsas bilavasitə obyektı mülkiyyət münasibətləri, əlavə obyektı isə insanların həyat və sağlamlığının qorunmasına yönəlmiş ictimai münasibətlərdir.

Predmeti fiziki, hüquqi, iqtisadi dəyəri olan özgənin daşınar əmlakıdır.

Quldurluğun obyektiv cəhəti özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədi ilə hücumə məruz qalmış şəxsin həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və ya belə zorakılıq tətbiq edləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqında ifadə olunur.

Quldurluqda basqın dedikdə, zərərçəkmiş şəxsə qəflətən həyat və sağlamlığı üçün təhlükəli olan fiziki və ya psixi zorun tətbiq edilməsi başa düşülür. Basqın bir qayda olaraq, açıq edilir, yəni zərərçəkmiş şəxsdən gizli edilə bilməz. Lakin bəzi hallarda zərərçəkmiş şəxsdən gizli də edilə bilər (yatmış şəxsə hücum etməklə, arxadan zərbələr endirməklə, pusqu quraraq atəş açmaqla və s.).

Həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıq (CM, mad.181) dedikdə, elə zorakılıq başa düşülməlidir ki, təqsirkarın hərəkətləri zərərçəkmişə ağır, az ağır zərər vurma, həmçinin sağlamlığın qısa müddət pozulmasına və ya ümumi əmək qabiliyyətinin cüzi itirilməsinə səbəb olmuş sağlamlığa yüngül zərər vurma ilə nəticələnmiş olsun. Həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan zorakılığın tətbiqi zərərçəkmişə ağır, az ağır və ya yüngül zərərin yetirilməsində (CM, mad.126, 127 və 128), həmçinin göstərilən zərəri yetirməsə də, zərərçəkmişin həyat və ya sağlamlığı üçün real təhlükə yaranmasında ifadə olunur. Ali Məhkəmə Plenumunun 3 mart 2005-ci il tarixli Qərarında qeyd edilir ki, özgə əmlakını talamaq məqsədilə zərərçəkmişə köməksiz vəziyyətə salmaq üçün onun iradəsinə zidd, yaxud aldatma yolu ilə orqanizminə güclü təsiredici, zəhərli və ya bihüşədici vasitələr yeridilməsi quldurluq kimi tövsif edilməlidir.

CM-nin 181.1-ci maddəsində həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli zorakılıq tətbiq edləcəyi hədəsi hücumə məruz qalmış şəxsi (şəxsləri) öldürməklə, sağlamlığına zərər vurmaqla, onlara işgəncə verməklə və bu kimi psixi təsirləri ehtiva edir. Belə hədə həm sözlərlə, həm də hərəkətlərlə (məsələn zərərçəkmişin boğazına kəndir keçirməklə və s.) ifadə oluna bilər. Quldur basqını zamanı psixi zorakılıq həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli olan fiziki zorakılığın dərhal tətbiq olunması hədəsində ifadə olunur. Psixi zorakılıq fiziki zorakılığın tətbiqi hədəsi kimi özündə informasiya yükü daşıyır.

Hədə-qorxunun ünvanı qismində həm mülkiyyətçi, həm də sahibliyində, idarəçiliyində və ya mühafizəsi altında əmlak olan şəxs çıxış edə bilər. Zərərçəkmiş əmlakın dərhal verilməsinə məcbur edilməsi vasitəsi kimi hədə bir sıra tələblərə cavab verməlidir. Belə ki, hədə:

- 1) özünün xarakterinə görə fiziki zorakılığa bərabər olmalıdır;
- 2) məzmununa görə ciddi olmalıdır;
- 3) zahiri ifadə formasına görə həyata keçirilməsinə şübhə qalmamalıdır.

Quldurluq öz konstruksiyasına görə formal tərkibli cinayətdir. Bu cinayət əmlakın ələ keçirilib-keçirilməməsindən asılı olmayaraq hücumla məruz qalmış şəxsin həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli zorakılıqla və belə zorakılıq tətbiq ediləcəyi hədəsi ilə bağlı olan basqının edildiyi andan başa çatmış hesab edilir.

Quldurluq cinayətinin subyekti 14 yaşa çatmış anlaşıq şəxsdir.

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir. Tamah niyyətilə və özgənin əmlakını ələ keçirmə məqsədilə belə basqını törətməyi arzu edir.

CM-nin 181.2-ci maddəsində quldurluğun tövsifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdu: 1) quldurluğun qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi; 2) təkrar törədilməsi (Məcəllənin 177-185-ci, habelə 213-3, 217, 227, 232 və 235-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birini və ya bir neçəsini törətmiş şəxs tərəfindən bu Məcəllənin 177–185-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin hər hansı birinin yenidən törədilməsi onların təkrar törədilməsi hesab olunur); 3) yaşayış sahəsinə, habelə binaya, anbara və ya başqa saxlanılacaq yerlərinə qanunsuz olaraq girməklə törədilməsi (Burada qanunsuz daxil olma dedikdə, quldurluq məqsədilə həmin yerlərə açıq formada girmək başa düşülür); 4) zərərçəkmiş şəxsə xeyli miqdarda ziyan vurmaqla törədildikdə (CM-nin 177-ci maddəsinin qeyd hissəsinə görə xeyli miqdar dedikdə, 5 min manatdan yuxarı, lakin 50 min manatdan artıq olmayan məbləğ nəzərdə tutulur); 5) silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyalar tətbiq edilməklə törədildikdə (Silah qismində istifadə edilən əşya dedikdə, zərərçəkmiş həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükəli xəsarətlər yetirə bilən predmetlər (məsələn, qatlanan və ya mətbəx bıçaqları, ülgüc, ling, dəyənək, balta və i.a.), həmçinin, hədəfi vurmaq, zərərçəkmişə halsızlaşdırmaq, onun müqavimətini qırmaq üçün nəzərdə tutulmuş predmetlər (məsələn, mexaniki püsgürdücülər, gözyaşardıcı və qıcıqlandırıcı maddələrlə doldurulmuş aerosol və digər qurğular) başa düşülməlidir.

Özgə əmlakını talamaq məqsədilə, insanın həyatı və ya sağlamlığı üçün təhlükə yaradan itlərdən və ya digər heyvanlardan istifadə edən, yaxud bu yolla zor tətbiq etmək hədəsindən istifadə edən şəxsin əməli, işin konkret hallarından asılı olaraq, CM-nin 181.2.5-ci maddəsi ilə tövstf edilməlidir.

Təqsirli şəxsin əməli CM-nin 181.2.5-ci maddəsi ilə tövsif edildikdə, məhkəmələr basqın zamanı tətbiq edilmiş predmetin canlı qüvvənin və ya digər hədə-

fin vurulması üçün yararlı silah olub-olmamasını ekspert rəyi əsasında müəyyən etməlidir. Qanunda göstərilən hallar mövcud olduqda, belə şəxsin əməli, əlavə olaraq CM-nin 228-ci maddəsi ilə də tövsif edilməlidir).

CM-nin 181.3-cü maddəsində quldurluğun xüsusilə tövsifedici əlamətləri nəzərdə tutulmuşdu: 1) mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə (bandanın basqınları ilə bağlı əmlak talan edildikdə təqsirli şəxsin hərəkətləri cinayətlərin məcmusu qaydasında həm banditizmə (mad.217) görə, həm də quldurluğa (mad.181) görə tövsif edilməlidir); 2) külli miqdarda əmlak əldə etmək məqsədi ilə törədildikdə (50 min manatdan yuxarı, lakin 500 min manatdan artıq olmayan məbləğ nəzərdə tutulur); 3) zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına ağır zərər vurulmaqla törədildikdə (quldurluq basqını zamanı özgə əmlakı ələ keçirilərkən, zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər vurularsa və bu ehtiyatsızlıqdan onun ölümünə səbəb olarsa, əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-nin 181.3.3 və 126.3-cü maddələri ilə tövsif edilməlidir).

Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə CM-nə quldurluğun super tövsivedici əlamətini nəzərdə tutan 181.4-cü maddə əlavə edilmişdi. Həmin maddə zərərçəkmişə xüsusilə külli miqdarda (500 min manatdan yuxarı olan məbləğ) zərər vurmaya görə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutur.

Şəxs quldurluq basqını zamanı zərərçəkmişə öldürərsə, onun əməli CM-nin 120.2.11 və 181-ci maddələrinin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

25. Qaçaqmalçılıq

Azərbaycanın sovet dövrünün hər üç cinayət qanunvericiliyində (1922, 1927, 1960) qaçaqmalçılıq dövlət əleyhinə cinayətlərin sistemində daxil edilmişdir. Qüvvədə olan 1999-cu il CM-nin Xüsusi hissəsində bu cinayətin yeri dəyişdirilmiş və qaçaqmalçılıq iqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlərin (Fəsil 24, maddə 206) sistemində daxil edilmişdir.

Qeyd etməliyik ki, CM-nin 206-cı maddəsi 1 may 2020-ci il tarixli Qanunla yeni redaksiyada verilib.

CM-nin 206-cı maddəsinin dispozisiyası blanket xarakter daşıyır. Çünki bəzi anlayışların (gömrük ərazisi, gömrük sərhəddi, gömrük bəyannaməsi) izahını vermək üçün Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə müraciət edilir. Qaçaqmalçılıq işləri üzrə mübahisəli məsələlərə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Qaçaqmalçılıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 2 iyun 2016-cı il tarixli Qərarı ilə aydınlıq gətirilmişdi.

CM-nin 206.1 və 206.2-ci maddələri bir-birindən predmetinə görə fərqlənsə də, lakin bilavasitə obyekt, obyektiv cəhəti, cinayətin törədilmə üsulu, subyekt və subyektiv cəhəti uyğundur.

Qaçaqmalçılıq dedikdə, Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların və digər əşyaların xeyli miqdarda keçirilməsi başa düşülmür.

Cinayətin bilavasitə obyekt xarici-iqtisadi fəaliyyət və Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsi ilə tənzimlənən gömrük nəzarəti sahəsində yaranan ictimai münasibətlərdir.

Qaçaqmalçılıq cinayətinin ictimai təhlükəliliyi cinayət tərkibinin obyektiv cəhətinə daxil olan əməllərin törədilməsi nəticəsində malların ölkəmizin gömrük sərhəddindən keçirilməsinin müəyyən edilmiş qaydalarının və şərtlərinin pozulmasından, bununla da dövlətin, hüquqi və fiziki şəxslərin qanunla qorunan hüquq və mənafelərinə ziyan vurulmasından ibarətdir. Digər tərəfdən, gömrük nəzarətindən kənar ictimai təhlükəli əşya və maddələrin ölkəyə gətirilməsi daxili ictimai asayiş, əhalinin sağlamlığını və başqa mühüm dəyərləri ciddi təhlükə altına alır.

Ali Məhkəmə Plenumunun göstərilən Qərarında bu cinayətin predmeti Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 135-ci maddəsinin və Gömrük Məcəlləsinin 1.0.34 və 1.0.42-ci maddələrinin tələblərinə müvafiq olaraq sadalanır.

CM-nin 206.1-ci və 206.2-ci maddələrinin predmetləri bir-birindən fərqlənir. Belə ki, 206.1-ci maddədən fərqli olaraq, 206.2-ci maddənin predmeti xüsusi-dir və onların qəti siyahısı maddənin dispozisiyasında göstərilib. Bunlar: narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və ya onların prekursorları, güclü təsir edən, zəhərli, zəhərləyici, partlayıcı, radioaktiv maddələr, odlu silah, partlayıcı qurğular, döyüş sursatı, kütləvi qırğın silahı və s.

206.1-ci maddənin yeni redaksiyasına görə məsuliyyət qaçaqmalçılığın predmetinin dəyəri xeyli (50 min manatdan yuxarı) miqdarda olanda, 206.1-1-ci maddə ilə isə külli (200 min manatdan yuxarı, lakin 500 min manatdan artıq olmayan) miqdarda olanda müəyyənləşir. CM-nin 206.2-ci maddəsi üzrə məsuliyyətin yaranması üçün həmin maddənin dispozisiyasında sadalanan malların və digər əşyaların hansı miqdarda olmasının heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

CM-nin 206.2-ci maddəsinin əlavə obyektini ictimai təhlükəsizlik, əhalinin sağlamlığı, dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi təşkil edir.

Qeyd etməliyə ki, məhz 206.2-ci maddədə göstərilən predmetlərə görə qaçaqmalçılıq beynəlxalq xarakterli cinayət kimi qəbul olunur.

Cinayətin obyektiv cəhəti (mad.206.1 və 206.2) malların və digər əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirilməsi üzrə qanunsuz hə-

rəkətlərdən ibarətdir (bu anlayış Gömrük Məcəlləsinin 17-ci maddəsində müəyyən edilir). CM-də belə qanunsuz hərəkətlərin alternativ olaraq törədilmə üsulları konkret olaraq sadalanır:

- 1) gömrük nəzarətindən kənar,
- 2) gömrük nəzarətindən gizli,
- 3) sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə,
- 4) bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə.

Gömrük nəzarəti dedikdə, gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlər başa düşülür.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdə və ölkə qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla malların və ya digər əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar, yəni Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş gömrük orqanlarının yerləşdiyi yerlərdən (gömrük məntəqələrindən) kənar və ya iş vaxtından sonra, yaxud da gömrük orqanlarının icazəsi olmadan gətirilməsi və ya aparılması ilə bağlı istənilən qəsdən törədilmiş hərəkətlər qaçaqmalçılıq cinayətinin tərkibini yaradır. Belə əməlləri törətmiş şəxsin eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının mühafizə olunan dövlət sərhədini müəyyən edilmiş sənədlər olmadan və ya dövlət sərhədinin nəzarət-buraxılış məntəqəsindən kənar da keçməsi də müəyyən edildikdə təqsirkarın əməlləri CM-nin 206-cı maddəsi ilə yanaşı, həm də CM-nin 318-ci maddəsi ilə tövsif edilir.

Malların və ya digər əşyaların gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən gizli keçirilməsi dedikdə, həmin malların aşkarlanmasının çətinləşdirilməsi və ya onların həqiqi xassə və ya miqdarının gizlədilməsinə yönəldilmiş istənilən hərəkətlər etməklə (məsələn, bəzi mallara digər mal görüntüsünün verilməsi, həmin malların xüsusi hazırlanmış və ya quraşdırılmış gizli yerlərdə, insan bədəninin boşluqlarında gizlədilməklə keçirilməsi və sair) keçirilməsi başa düşülür.

Qaçaqmalçılıq zamanı sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etmə dedikdə, gömrük orqanlarına CM-nin 206-cı maddəsində göstərilmiş malların və ya digər əşyaların keçirilməsi üçün saxtalaşdırılmış və ya qeyri-qanuni yolla əldə olunmuş, yaxud başqa mallara aid olan, habelə hüquqi qüvvəsi olmayan sənədlərdən, eləcə də saxta gömrük plomblarından, möhürlərdən, markalardan, ştapplardan və digər eyniləşdirmə vasitələrindən (Gömrük Məcəlləsinin 87.2-ci maddəsində göstərilmiş) istifadə olunması başa düşülür. Belə hallarda sənədləri saxtalaşdırmış, yaxud da saxta sənədlərdən istifadə etmiş şəxsin əməlinin CM-nin 206-cı maddəsi ilə yanaşı, həm də CM-nin 320.1 və 320.2-ci maddələri ilə tövsif edilməsinə ehtiyac yoxdur.

Qaçaqmalçılıq cinayətinin obyektiv cəhətinə aid olan hərəkətlərdən biri kimi bəyan etməmə dedikdə, gömrük bəyannaməsində və ya Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş malların digər üsulla bəyan edilməsi zamanı malların və bəyan edilməli olan nəqliyyat vasitələrinin buraxılması, onların seçilmiş gömrük proseduruna salınması, gömrük ödənişlərinin hesablanması və tutulması haqqında qərarın qəbul edilməsi üçün zəruri olan məlumatların bilərəkdən göstərilməməsi başa düşülür. Düzgün bəyan etməmə gömrük bəyannaməsində və ya digər müəyyən edilmiş bəyan etmə formasında mallar və nəqliyyat vasitələri, onların gömrük proseduru haqqında məlumatların və yuxarıda göstərilmiş gömrük məqsədləri üçün zəruri olan digər məlumatların bilərəkdən yanlış göstərilməsindən ibarətdir.

Qaçaqmalçılıq formal tərkibli cinayətdir. Qaçaqmalçılıq faktiki olaraq əşyaların gömrük sərhəddindən keçirildiyi andan başa çatmış sayılır. Malların və digər əşyaların gömrük ərazisinə gətirilməsi dedikdə, onların gömrük sərhəddindən keçirilməsi, bu mallar və digər əşyalarla bağlı onların buraxılmasınadək və maraqlı şəxslərə həmin mallara və digər əşyalara dair sərəncam vermək (onlardan istifadə etmək) icazəsi verilənədək gömrük orqanları tərəfindən Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş müvafiq hərəkətlərin edilməsi başa düşülür. Qaçaqmalçılıq malların və ya digər əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən çıxarılması zamanı gömrük nəzarətindən gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə törədildikdə gömrük sərhəd buraxılış məntəqəsində gömrük nəzarəti başa çatdığı andan, malların və ya digər əşyaların gömrük nəzarətindən kənar Azərbaycan Respublikasının ərazisindən çıxarılması zamanı isə bu cinayətin predmetlərinin gömrük sərhəddindən keçirildiyi andan bitmiş hesab edilir.

Cinayətin subyektivi 16 yaşına çatmış anlaqlı fiziki şəxsdir.

Qaçaqmalçılıq cinayəti subyektiv cəhətdən yalnız birbaşa qəsdlə törədilir. Məqsəd və motiv fərqlidir, cinayətin tövsifinə təsir etmir.

CM-nin 206.1-2-ci maddəsində 206.1-ci maddədə nəzərdə tutulmuş əməlin xüsusilə külli miqdarda törədilməsi nəzərdə tutulur. “Xüsusilə külli miqdar” dedikdə 500 min manatdan yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

CM-nin 206.3-cü maddəsi 206.1 və 206.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllərin təkrar (mad.16), qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs (mad.34.2), vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə edilməklə (308-ci maddənin “Qeyd” hissəsində göstərilən şəxslər başa düşülür) və gömrük nəzarətini həyata keçirən şəxsə zor tətbiq etməklə törədilməsi qaçaqmalçılığın ağırlaşdırıcı tərkib əlamətləri kimi nəzərdə tutulur.

CM-nin 206.4-cü maddəsi qaçaqmalçılığın xüsusilə ağırlaşdırıcı tərkib əlamətini – bu əməlin mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədilməsini nəzərdə tutmuşdur. Mütəşəkkil dəstənin anlayışı CM-nin Ümumi hissəsinin 34.3-cü maddəsində verilmişdi.

26. Terrorçuluq

Terrorçuluğa görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 214-cü maddəsində nəzərdə tutulub.

Terrorçuluq beynəlxalq xarakterli cinayətdir. Müasir dövrdə terrorçuluqla mübarizəyə çoxsaylı universal və regionl müqavilələr (“Bomba terrorizmi ilə mübarizə haqqında” BMT-nin 16 dekabr 1997-ci il Konvensiyası, “Terrorçuluğun maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında” 1999-cu il Beynəlxalq Konvensiya, 27 yanvar 1977-ci il “Terrorçuluğun qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyası, “Terrorçuluqla, separatizmlə, ekstrimizmlə mübarizə haqqında” 2001-ci il Şanxay Konvensiyası və s.) mövcuddur ki, Azərbaycan Respublikası bu müqavilələrə qoşulmuşdur. Terrorçuluğa görə ilk dəfə cinayət məsuliyyəti 1994-cü ildə 1960-cı il CM-nə 212-3-cü maddənin əlavə edilməsi ilə nəzərdə tutulmuşdu. Azərbaycan Respublikasının “Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Qanunu 18 iyun 1999-cu il tarixdə qəbul olunub.

Terrorçuluğun bilavasitə obyektı dedikdə, cəmiyyətin təhlükəsizliyinin əsaslarını tənzim edən ictimai münasibətlər başa düşülür. Əlavə obyektı isə insanların həyat və sağlamlığının təhlükəsizliyinə, əmlakın qorunmasına, təşkilat və nəqliyyatın normal fəaliyyətinin tənzimlənməsinə yönəlmiş ictimai münasibətlərdir.

Terrorçuluq yalnız hərəkətlə törədilir. Terrorçuluğun obyektiv cəhətini təşkil edən hərəkətləri 2 qrupa (formaya) ayırmaq olar:

- 1) insanların həlak olması, onların sağlamlığına zərər vurulması, əhəmiyyətli əmlak ziyanının vurulması və ya başqa ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi təhlükəsi yaradan partlayış, yanğın və digər hərəkətlərin edilməsi;
- 2) belə hərəkətlərin edilməsi ilə hədələmə.

CM-nin 214.1-ci maddəsində konkret olaraq iki ictimai təhlükəli hərəkətin adı çəkilir: yanğın və partlayış.

CM-nin 214.1-ci maddəsində nəzərdə tutulduğu mənada “digər hərəkətlər” (terror aktı) dedikdə, partlayış və yanğınlara aid olmayan, binaların, mədəniyyət və ya dini tikililərin dağıdılmasına, ətraf mühitin radioaktiv, kimyəvi, bakterioloji və ya digər formada zəhərlənməsinə yönələn və s. səbəb olan qəzaların, daş uçqunlarının, su basmalarının, yaşayış məntəqələrinin su, istilik, elektrik enerjisi və s. ilə təmin edən həyati əhəmiyyətli obyektlərdə qəzaların və digər bu tipli təhlükəli hərəkətlərin törədilməsi başa düşülür.

Qanunda mümkün olan nəticələr sadalanır:

- 1) insanların həlak olması;
- 2) insanların sağlamlığına zərər vurulması;
- 3) əhəmiyyətli əmlak ziyanı vurulması;
- 4) digər ağır nəticələrin baş verməsi.

İnsanların həlak olması təhlükəsi dedikdə, heç olmazsa bir insanın həyatı üçün real təhlükənin mövcudluğu başa düşülməlidir.

İnsanların həlak olması təhlükəsi dedikdə, heç olmasa bir insanın həyatı üçün real təhlükənin mövcudluğu başa düşülür.

İnsanların sağlamlığına zərər vurulması dedikdə, heç olmazsa bir insanın sağlamlığına zərər yetirilməsi təhlükəsinin mövcudluğu başa düşülməlidir. Bu zaman həmin zərərin hansı dərəcədə olduğunun əməlin tövsifi üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Terrorçuluq əməlləri nəticəsində vurula biləcək əmlak ziyanının əhəmiyyətli olub-olmaması və ya korlanması üçün real təhlükə yaranmış maddi dəyərlərin mövcud qiyməti və əhəmiyyəti, habelə pərakəndə satış qiyməti, təsərrüfat təyinatı, həcmi, miqdarı və s. nəzərə alınmaqla, işin konkret hallarından asılı olaraq müəyyən edilməlidir. CM-nin 214-cü maddəsində nəzərdə tutulan başqa ictimai təhlükəli nəticələr dedikdə, ətraf mühitə ziyan vurulması, həyat təminatı əhəmiyyətli obyektlərin işinin ciddi pozulması, vətəndaşlar arasında çaxnaşma salınması və bunun nəticəsində yaşayış məntəqəsində qeyri-sabit şəraitin yaradılması və s. başa düşülməlidir.

Obyektiv cəhətin konstruksiyasına görə terrorçuluq formal tərkibli cinayətdir. Göstərilən nəticələrin baş verməsi cinayət tərkibinin zəruri əlaməti sayılır. Yəni terrorçuluq bu nəticələrin baş verməsi üçün təhlükə yaradan hərəkətlərin törədildiyi andan başa çatmış sayılır.

Həyatdan məhrum etmə, sağlamlığa zərər vurma, əmlaka zərər vurma əsas cinayət tərkibindən kənara çıxır (mad.214.1).

Terrorçuluq hərəkətlərinin törədilməsi zamanı qəsdən adam öldürüldükdə, bu, terrorçuluq cinayətinin tərkibi ilə əhatə olunmur və əlavə olaraq CM-nin 120.2.11-ci maddəsi üzrə cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif edilir. Obyektiv cəhətin ikinci forması psixi zorakılıq – yəni 214.1-ci maddənin dispozisiyasında göstərilən nəticələrin baş verməsi üçün təhlükə yaradan partlayış, yanğın yaxud digər hərəkətlərin törədiləcəyi ilə hədələmədi. Hədənin hansı üsulla (şifahi, digər şəxslər vasitəsilə, KİV, internet vasitəsilə və s.) edilməsinin tövsif üçün əhəmiyyəti yoxdur. Hədə real və konkret olmalıdır, onun həyata keçirilməsinə şübhə olmamalıdır. Hədə ifadə edildiyi andan cinayət başa çatmış sayılır.

Cinayətin subyektivi 14 yaşa çatmış anlaqlı şəxsdir. Cinayətə görə məsuliyyətin subyektivi hüquqi şəxslər də ola bilər (mad. 99-4.5).

Bu cinayət subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir. Subyektiv cəhətin əsas əlaməti burada cinayətin məqsədidir. Terrorçuluğun törədilməsinin aşağıdakı üç alternativ məqsədi göstərilir: 1) ictimai təhlükəsizliyi pozmaq; 2) əhali arasında vahimə yaratmaq; 3) dövlət hakimiyyət orqanları və ya beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qərar qəbul edilməsinə təsir göstərmək.

Cinayətin motivi cinayətin tövsifində əhəmiyyət kəsb etmir. Cinayət müxtəlif motivlərlə törədilə bilər: siyasi, milli, irqi, dini və s.

CM-nin 214.2-ci maddəsində terrorçuluq cinayətinin tövsifedici əlamətləri göstərilir. Bunlar aşağıdakılardır:

1) qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birlik (cinayətkar təşkilat) tərəfindən törədilməsi (mad.214.2.1); 2) təkrar törədilməsi (mad.214.2.2); 3) odlu silahdan və silah qismində istifadə olunan predmetlərdən istifadə edilməklə törədilməsi (mad.214.2.3); 4) ehtiyatsızlıqdan insan ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olması (mad.214.2.4); 5) beynəlxalq tədbirin keçirildiyi vaxt və ya kütləvi tədbirin keçirildiyi yerdə törədildilməsi (mad.214.2.5); 6) dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizm zəminində törədilməsi (mad.214.2.6).

Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və cinayətkar birliyin (cinayətkar təşkilat) anlayımı CM-nin Ümumi hissəsinin 34-cü, təkrarlığın anlayışı isə 16-cı maddədə, odlu silahın anlayışı isə Azərbaycan Respublikasının “Xidməti və mülki silah haqqında” 1997-ci il tarixli Qanununda verilmişdi.

Terrorçuluq cinayəti ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin ölümünə və ya digər ağır nəticələrə səbəb olduqda, subyektiv cəhətdən təqsirin qarışıq forması ilə törədilmiş olur (mad. 214.2.4). Belə ki, terrorçuluq hərəkətlərinə münasibətdə birbaşa qəsd, CM-nin 214.2.4-cü maddəsinin dispozisiyasında göstərilən ictimai təhlükəli nəticələrə münasibətdə isə ehtiyatsızlıq mövcud olur.

CM-nin 214.2.5-ci maddədə terrorun törədildiyi yer və vaxt məsuliyyətin differensial meyarlı kimi çıxış edir. Beynəlxalq tədbir müxtəlif səviyyədə və müxtəlif növlərdə ola bilər. Kütləvi tədbirlər dedikdə isə mitinqlər, küçə yürüşləri, konsertlər, siyasi partiyaların qurultayları və s. başa düşülür.

Səviyyəsindən və növündən asılı olaraq beynəlxalq tədbirlərin və kütləvi tədbirlərin keçirilmə vaxtı bir neçə saatdan bir neçə günə qədər dəyişə bilər.

Dini düşmənçilik, dini radikalizm və ya dini fanatizmin anlayışı Azərbaycan Respublikasının “Dini ekstremizmə qarşı mübarizə haqqında” 2015-ci il tarixli Qanununda verilmişdi.

214-cü maddənin “Qeyd” hissəsində bu cinayətə görə məsuliyyətdən azad etmənin xüsusi şərtləri müəyyən edilir:

- 1) terrorçuluq əməlinin hazırlanmasında iştirak etmiş şəxs hakimiyyət orqanlarını vaxtında xəbərdar etməklə və ya başqa üsulla bu əməlin qarşısının alınmasına yardım etməli,
- 2) onun əməlində başqa cinayətin tərkibinin olmaması.

CM-nin 214-cü maddəsi ilə məsuliyyətdən azad etmənin hər iki şərtinin olması mütləqdir və bu halda məsuliyyətdən azad etmə imperativ xarakter kəsb edir.

27. Kütləvi iğtişaş

Kütləvi iğtişaşə görə cinayət məsliyyəti CM-nin 220-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdu. Sovet dövründəki hər üç CM-də (1922, 1927, 1960) kütləvi iğtişaşə görə cinayət məsuliyyəti dövlət əleyhinə olan cinayətlər sisteminə daxil idi. Lakin 1999-cu il CM-də kütləvi iğtişaş ictimai təhlükəsizlik və ictimai qayda əleyhinə olan cinayətlər sisteminə daxil edildi.

Əsas bilavasitə obyekt – ictimai qaydanın təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlərdir. Əlavə obyekt qismində insanların həyat və sağlamlığının, mülkiyyət hüququnun, dövlət və idarələrin normal fəaliyyətinin təhlükəsizliyinə yönəlmiş ictimai münasibətlərdir.

1999-cu il CM-nin 220-ci maddəsində iki ayrı əmələ görə cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulub (mad.220.1 və 220.2).

220.1-ci maddədə təsbit olunan əməlin obyektiv cəhəti nəzərdə tutulmuş iki alternativ hərəkətdən ibarətdir:

- 1) kütləvi iğtişası təşkil etmə;
- 2) kütləvi iğtişalarda iştirak etmə.

Kütləvi iğtişaş (mad.220.1) aşağıdakı üsullarla törədilə bilər: 1) zorakılıq; 2) talan; 3) yanğınların törədilməsi; 4) əmlakın məhv edilməsi; 5) odlu silahın, partlayıcı maddələrin və ya qurğuların tətbiq edilməsi; 6) hakimiyyət nümayəndəsinə silahlı müqavimət göstərilməsi.

Kütləvi iğtişası təşkil etmə dedikdə, bir və ya bir neçə şəxsin kütləvi iğtişaşların planlaşdırılmasında və hazırlanmasında, zorakılıqların, talanların, yanğınların törədilməsi, əmlakın məhv edilməsi, odlu silahın, partlayıcı maddələrin və ya qurğuların tətbiq edilməsi, hakimiyyət nümayəndəsinə silahlı müqavimət göstərilməsi üçün dəstələr hazırlamada, iştirakçılar arasında rolları, vəzifələri bölüşdürmədə, kütləyə rəhbərlik etmədə və s. ifadə olunan fəaliyyəti başa düşülür.

Kütləvi iğtişaşlarda iştirak etmə dedikdə, şəxsin iğtişaş törədən kütlənin içində zorakılıqları, talanları, yanğınları törədən, əmlakın məhv edilməsində, odlu silahın, partlayıcı maddələrin və ya qurğuların tətbiq edilməsində, hakimiyyət nümayəndəsinə silahlı müqavimət göstərilməsində fəal şəkildə həmin əməlləri törətməsini nəzərdə tutur.

Zorakılıq dedikdə, fiziki və psixi təsir göstərməklə başqa şəxsləri müəyyən hərəkətləri yerinə yetiməyə məcbur etmə başa düşülür. Zorakılıq həyat və sağlamlıq üçün təhlükəli ola da bilər, olmaya da bilər. CM-nin 220.1-ci maddəsinin dispozisiyasının xarakterinə və şərhinə görə burada yalnız fiziki zorakılıq tətbiq edilə bilər. Kütləvi iğtişaş gedişində adam öldürmə, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma, zorlama və s. ağır cinayətlər törədilsə, əməl CM-nin 220-ci maddəsi və mü-

vafiq olaraq 126.2 və ya 126.3, 120, 124, 149-cu maddələrinin məcmusu qaydasında tövsif edilməlidir.

Talan dedikdə, tikililərin, nəqliyyatın, mağazaların, binaların, rabitə vasitələrinin, əmlakın, istehsal üçün alət və vasitələrin dağıdılması və qarət olunması nəzərdə tutulur.

Yanğınların törədilməsinə binaların, inzibati, mülki və s təyinatlı qurğuların, habelə nəqliyyat vasitələrinin yandırılması ilə nəticələnən qəsdən edilən hərəkətlər aid edilir.

Əmlakı məhv etmə dedikdə isə onun tamamilə yararsız vəziyyətə salınması başa düşülür.

Odlu silahın, partlayıcı maddələrin və ya qurğuların tətbiq edilməsi dedikdə, onlardan təyinatlarına uyğun istifadə olunması başa düşülür. Silahdan təyinatına uyğun istifadə etmə dedikdə, silahdan qorxutmaq üçün havaya atəş açma, atəşi imitasiya etmə, hədəfi məhv etmək məqsədilə atəş açma, partlayış törətmə və s. başa düşülür. Kütləvi iğtişaş zamanı silahdan istifadə edilirsə, bu zaman əməl 220-ci maddə ilə yanaşı əlavə olaraq 228-ci maddə ilə də tövsif edilir.

Hakimiyyət nümayəndəsinə silahlı müqavimət göstərmə dedikdə, kütlənin hakimiyyət nümayəndəsinin öz vəzifə borcunu yerinə yerirməsinə, yəni ictimai asayışı qorumasına odlu, soyuq və ya qaz silahı, habelə partlayıcı maddələr və ya qurğular tətbiq etməklə və ya tətbiq etmə ilə hədələməklə mane olması başa düşülür. Hakimiyyət nümayəndəsinə qarşı müqavimət göstərmə və ya zor tətbiq etmə müstəqil cinayət növüdür (CM, mad.315), amma burada kütləvi iğtişaşın törədilməsinin üsullarından biri kimi çıxış edir və buna görə də cinayətlərin məcmusu yaranmır. Hakimiyyət nümayəndəsinə xidməti vəzifəsini və ya ictimai borcunu yerinə yetirməsilə əlaqədar həyatdan məhrum etdikdə və ya sağlamlığına ağır zərər vurduqda əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında, yəni 220.1 və 120.2.3. və ya 126.2.2-ci maddələri ilə tövsif edilməlidir.

CM-nin 220.2-ci maddəsində təsbit olunan əməlin obyektiv cəhəti aşağıdakı alternativ hərəkətlərdən ibarətdir:

- 1) hakimiyyət nümayəndəsinin qanuni tələblərinə fəal şəkildə tabe olmamaq;
- 2) kütləvi iğtişaşlara çağırış;
- 3) vətəndaşlara qarşı zorakılıq etməyə çağırışlar.

Çağırışlar dedikdə, kütləyə fitnəkar və təhrikəddi müraciətlər etmə, vərəqələr paylama və digər formalarda, yəni kütləvi iğtişaş iştirakçılarının şüuruna, iradəsinə, emosiyalarına onları qeyd olunan ictimai təhlükəli əməlləri törətməyə sövq etmək məqsədilə təsir göstərmə başa düşülməlidir. Belə təsir göstərilməsi kütlənin hərəkətlərinə ümumi rəhbərlik etmə xarakteri daşımır və kütləvi iğtişaşların başlanması üçün təkan rolunu oynamır.

Çağırışın üsulları şifahi, radio, televiziya, mətbu nəşrlər vasitəsi ilə ola bilər və bunlar əməlin tövsifinə təsir etmir.

Kütləvi iğtişaş (mad.220.1 və 220.2) formal tərkibli cinayətdir. Bu cinayət kütləvi iğtişaşlar təşkil edildiyi andan və ya kütləvi iğtişaşlar başlandığı, yəni kütləvi iğtişaşın iştirakçısı tərəfindən 220-ci maddənin dispozisiyasında sadalanan hərəkətlər edildiyi andan və ya 220.2-ci maddədə göstərilən əməllərin törədilməsinə çağırış edildiyi andan başa çatmış sayılır.

Kütləvi iğtişaşın (mad.220.1 və 220.2) subyektivi cinayət törədilənədək 16 yaşa tamam olmuş anlaşıqlı şəxs ola bilər. İğtişaş törədən kütlənin içərisində 14 yaşından 16 yaşa qədər olan digər şəxslər kütləvi iğtişaş şəraitində faktiki olaraq törətdikləri konkret cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti daşıyırlar. Bu cinayətə görə hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilər (mad.99-4.5).

Kütləvi iğtişaş subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir. Kütləvi iğtişaşın iştirakçısının baş vermiş ictimai təhlükəli nəticələrə psixi münasibəti təqsirin dolayı qəsd formasında da ola bilər.

Kütləvi iğtişaşlar banda tərəfindən süni surətdə yaradıldıqda, təqsirkarın əməli CM-nin 217-ci və 220-ci maddələri ilə cinayətlərin məcmusu qaydasında tövsif olunur.

Kütləvi iğtişaş zamanı talama məqsədilə əmlak götürülsə və mülkiyyətçiyə maddi ziyan vurularsa təqsirkarın əməli həm kütləvi iğtişaş, həm də müvafiq olaraq mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlərə görə məcmu qaydasında tövsif edilir.

28. Xuliqanlıq

Azərbaycanda cinayətkarlığın strukturunda xuliqanlıq geniş yayılmış cinayətlərdən biridir.

Xuliqanlıq görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 221-ci maddəsində nəzərdə tutulub.

Xuliqanlıqın tövsifində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Xuliqanlıq işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 23 mart 2004-cü il tarixli Qərarının və Azərbaycan Respublikası Konstituiya Məhkəməsi Plenumunun 20 may 2011-ci il tarixli Qərarının mühüm əhəmiyyəti var.

Cinayətin bilavasitə obyektivi ictimai qaydanın təmin edilməsinə yönəlmiş ictimai münasibətlər, əlavə obyektivi isə insanların sağlamlığının, şərəf və ləyaqətinin, başqasının əmlakının müdafiəsinə yönəlmiş ictimai münasibətlərdir.

Xuliqanlıq obyektiv cəhətdən mürəkkəb tərkibli cinayətdir və iki müxtəlif aktiv hərəkətdən ibarətdir. Onlardan birincisi ictimai qaydanı kobud surətdə pozan, cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik ifadə edənq qərəzli hərəkətlərdir. İkincisi

alternativ hərəkətlərdən ibarətdir: şəxslər üzərində zor tətbiq olunması, özgənin əmlakının məhv edilməsi, yaxud zədələnməsi.

Təqsirkar şəxsin əməli ikinci qrupda sadalanan hərəkətlərlə müşayət edilmədikdə, onun əməli İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə görə inzibati məsuliyyətə səbəb olur.

İctimai qaydanı kobud surətdə pozan hərəkətlər dedikdə ictimai və ya şəxsi mənafeələrə əhəmiyyətli zərər vuran və ya cəmiyyətdə insanlar arasında bərqərar olmuş birgəyaşayış və davranış qaydalarının qərəzli surətdə pozulmasında ifadə olunan hərəkətlər başa düşülür.

Cəmiyyətə açıqca hörmətsizlik etmə dedikdə isə təqsirkarın ətrafdakı şəxslər üçün aşkar surətdə ictimai qaydaya əhəmiyyətli dərəcədə laqeydlilik, etinasızlıq göstərməsi, cəmiyyətdə hamı tərəfindən qəbul olunmuş davranış qaydaları, əxlaq və mənafeə normalarına qarşı saymamazlıq, bir çox insanın və ya cəmiyyətin hər hansı bir üzvünün mənafeələrinə toxunan hərəkətlər etməsi başa düşülür.

Şəxslərə zor tətbiq edilməsi dedikdə zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına qəsdən yüngül zərər vurmada ifadə olunan hərəkətlərin edilməsi başa düşülməlidir. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsin hərəkətləri CM-nin 221.1-ci maddəsilə tam əhatə olunduğundan əməlin əlavə olaraq 128-ci maddə ilə tövsif edilməsinə ehtiyac qalmır.

Xuliqanlıq niyyətilə qəsdən adam öldürmə, yaxud qəsdən sağlamlığa ağır və ya az ağır zərər vurma cinayətlərini törətmiş şəxsin əməli müvafiq olaraq CM-nin 120.2.2, yaxud 126.2.4 və ya 127.2.3-cü maddələri ilə tövsüf edilməlidir. Bu zaman qeyd edilən cinayətlərdən hər hansı birinin törədilməsi ilə yanaşı təqsirləndirilən şəxsin həm də ictimai qaydanın kobud surətdə pozulmasına və cəmiyyətə qarşı açıqdan-açığa hörmətsizlik etməyə səbəb olan qəsdən sair hərəkətlər etməsi müəyyən edilərsə onda həmin şəxsin əməli cinayətlərin məcmusu qaydasında, həm də CM-nin 221-ci maddəsilə tövsüf olunmalıdır.

Əmlakı məhv etmək dedikdə mülkiyyət formasından asılı olmayaraq əmlaka sonradan bərpa edilməsinin mümkün olmayacağı dərəcədə zərər vurulması, əmlakın zədələnməsi dedikdə isə ona sonradan bərpa oluna biləcək dərəcədə zərər vurulması başa düşülməlidir.

Ziyanın məbləği xeyli və ya küllü miqdar olduqda, habelə xuliqanlıq gedişində özgənin əmlakı yandırılmaqla, partladılmaqla və ya başqa ümumi təhlükəli üsullarla məhv edildikdə, yaxud zədələndikdə əməl cinayətlərin məcmusu qaydasında CM-nin 221-ci maddəsi və müvafiq olaraq 186.1-ci yaxud 186.2.1 və ya 186.2.2-ci maddələri ilə tövsüf olunmalıdır.

Xuliqanlıq formal-maddi tərkibli cinayətdir. Xuliqanlıq zorakılığın (fiziki və ya psixi) tətbiq edildiyi (formal tərkib), yaxud əmlakın zədələndiyi və ya məhv edildiyi (maddi tərkib) andan başa çatmış sayılır.

CM-nin 221.1-ci maddəsinə görə cinayətin subyekti 16, 221.2-ci və 221.3-cü maddələrə görə isə 14 yaşına çatmış anlaqlı şəxs ola bilər.

Xuliqanlıq subyektiv cəhətdən qəsdlə törədilir (zor tətbiq etmə və ya zor tətbiq etmə ilə hədələməyə münasibətdə birbaşa, əmlaka zərər vurmada isə həm birbaşa, həm də dolaylı qəsdlə törədilə bilər). Xuliqanlıq cinayətinin subyektiv cəhətinin zəruri əlaməti xuliqanlıq motividir. Xuliqanlıq motivi əməllərin ədəbsiz formada həyata keçirilməsinin, vətəndaşların mənafelərinə və mənəvi mövqelərinə etinasızlıq və hörmətsizlik göstərilməsinin açıq şəkildə ifadə olunmasından ibarətdir.

Xuliqanlıqğa görə cinayət məsuliyyəti qanunverici tərəfindən diferensiasiya olunub. Tövsifedici əlamətlərə görə (bir qrup şəxs tərəfindən və ya təkrar törədildikdə; ictimai qaydanın qorunması üzrə vəzifəni yerinə yetirən və ya ictimai qaydanın pozulmasının qarşısını alan hakimiyyət nümayəndəsinə və ya digər şəxsə müqavimət göstərməklə törədildikdə) məsuliyyət 221.2-ci, xüsusilə tövsifedici əlamətə (silahdan və ya silah qismində istifadə olunan əşyalardan istifadə edilməklə törədilməsi zərər çəkmiş şəxsə zor tətbiq olunması ilə, yaxud özgənin əmlakının məhv edilməsi və ya zədələnməsi ilə müşayiət olunduqda) görə isə 221.3-cü maddə üzrə müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 20 may 2011-ci il tarixli Qərarına görə CM-nin 221.3-cü maddəsi xuliqanlıqın digər tövsifedici əlaməti qismində bu cinayət əməlinin silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyaları tətbiq etməklə törədilməsini nəzərdə tutur. CM-nin 221.3-cü maddəsi ilə tövsif olunan xuliqanlıq hərəkətləri odlu silah, eləcə də soyuq silah tətbiq etməklə törədilə bilər. Silah qismində istifadə olunan əşyalara istənilən əşyalar, o cümlədən təsərrüfat-məişət təyinatlı (balta, yaba, mətbəx bıçağı və s.), eləcə də kərpic, daş, dəmir, çubuq, bir sözlə, tətbiqi həyat və ya sağlamlıq üçün təhlükə yaradan bütün əşyalar aid edilir. Xuliqanlıq zamanı silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyaların tətbiqi – ondan birbaşa sağlamlığa zərər vurulması, habelə zərərçəkmiş şəxsin həyat və ya sağlamlığı üçün real təhlükə yaradan üsulla istifadə olunmasıdır.

Silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyaların tətbiqi ilə insanların həyat və ya sağlamlığı üçün real təhlükə yarandığı sübuta yetirilərsə, bu əməl CM-nin 221.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmalıdır. Bununla yanaşı, əgər silah və ya silah qismində istifadə edilən əşyalar (silah qismində istifadə edilən əşyalara sağlamlığa zərər yetirə bilən istənilən əşyanı-dəmir parçasını, təsərrüfat-məişət yönümlü əşyaları, daşı, çubuğu misal göstərmək olar) yalnız əmlakın məhv edilməsi və ya zədələnməsi üçün istifadə edilərsə, lakin bunun nəticəsində insanların sağlamlığına zərər vurulmazsa və yaxud həyat və ya sağlamlıq üçün real təhlükə yaranmazsa, əməl CM-nin 221.3-cü maddəsi ilə tövsif oluna bilməz. Eyni zamanda, silahın nümayiş etdirilməsi, silahın real tətbiqinə cəhd olmadan onu tətbiq edəcəyi ilə şifahi (sözlə) hədələmə, həmçinin xuliqanlıq zamanı yararsız odlu silahdan istifadə edilməsi əməlin CM-nin 221.3-cü maddəsi ilə tövsif olunmasını istisna edir.

29. Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma

Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozmaya görə cinayət məsuliyyəti CM-nin 263-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdu. Bu, Azərbaycanda geniş yayılmış cinayətlərdən biridir. Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarını pozma əməlinin tövsifində Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəmə Plenumunun “Yol hərəkəti və nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” 15 noyabr 2013-cü il tarixli Qərarının böyük əhəmiyyəti var.

Bu cinayətin əsas bilavasitə obyektı yol hərəkətinin və nəqliyyat vasitələrinin istismarının təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlərdir. Əlavə obyektini insanın sağlamlığının (mad.263.1, 263.1-1) və həyatının (mad.263.2, 263.3) təhlükəsizliyini təmin edən ictimai münasibətlər təşkil edir.

Bu cinayətin predmeti 263.1-ci maddədə və bu maddənin “Qeyd” hissəsində göstərilmişdir. Bura mexaniki nəqliyyat vasitələri, yəni asma mühərrikli velospedlər və tramvaylardan başqa relsli nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla hər hansı özügedən nəqliyyat vasitələri aiddir. Bunlara avtomobillər, operativ nəqliyyat vasitələri, qoşqular, yarımqoşqular, uzun ölçülü nəqliyyat vasitələri, özügedən maşınlar, təkərli traktorlar və motosikletlər aiddir.

İş həcmi 50 kub santimetrdən çox olmayan mühərriklə hərəkətə gətirilən və maksimum konstruksiya sürəti saatda 50 kilometrədən artıq olmayan iki və ya üçtəkərli nəqliyyat vasitələri (mopedlər) və oxşar xüsusiyyətli digər nəqliyyat vasitələri CM-nin 263 və 263-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin predmeti hesab edilmir. Belə nəqliyyat vasitələrini idarə edən şəxs tərəfindən yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulması həmin şəxsin CM-nin 267-ci və ya müvafiq olaraq 124 və ya 131-ci maddələri ilə cinayət məsuliyyətinə səbəb ola bilər.

Hərbi qulluqçular tərəfindən idarə olunan hərbi maşınlar, döyüş, xüsusi və ya nəqliyyat maşınları (tanklar, zirehli maşınlar, özüyəriyən artilleriya və raket qurğuları, tikinti, yanğınsöndürən, tibbi, sanitariya xidməti nəqliyyatı, səyyar təmir emalatxanaları, laboratoriyalar, mühəndis və buna oxşar funksiyaları yerinə yetirən özüyəriyən nəqliyyat vasitələri, şəxsi heyətin, silahların, hərbi sursatın, hərbi-texniki əmlakın daşınması üçün nəzərdə tutulan, habelə gündəlik təsərrüfat, mədəni-məişət və sair xidmətlərin həyata keçirilməsi üçün istifadə edilən maşınlar, hərbi hissənin çöl və daimi parklarında olan bütün mexaniki nəqliyyat vasitələri) CM-nin 263 və 263-1-ci maddələrinin predmetinə aid deyil və bunlar döyüş, xüsusi və ya nəqliyyat maşınlarının idarəetmə və istismar qaydalarını pozmağa görə

CM-nin 351-ci maddəsində məsuliyyət nəzərdə tutan hərbi cinayətin predmeti hesab olunurlar.

CM-nin 263.1-ci maddəsində göstərilən cinayətin obyektiv cəhəti göstərilən üç mühüm əlamətdən ibarətdir:

- 1) yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına yönələn əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik);
- 2) ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmiş şəxsin sağlamlığına az ağır zərər vurma;
- 3) nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulması ilə göstərilən nəticə arasında səbəbli əlaqə.

Yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının pozulmasına yönələn əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) Azərbaycan Respublikasının “Yol hərəkəti haqqında” 3 iyul 1998-ci il tarixli Qanununda göstərilmişdir.

Baş vermiş nəticə ilə yol hərəkəti qaydalarını pozma arasında səbəbli əlaqə olmalıdır. Əgər yol hərəkəti qaydaları pozulmayıbsa, əməlin nəticəsi sürücü ilə əlaqələndirilə bilməz. Sürücünün məsuliyyəti o zaman yarana bilər ki, qəzanın qarşısını almaq üçün texniki imkanları olsun, amma bunu etməsin. CM-nin 263-cü maddəsində nəzərdə tutulan nəticə baş vermədikdə inzibati, yaxud da mülki məsuliyyət yaranır.

Bu cinayət maddi tərkibli cinayətdir. Yəni zərərçəkmişin sağlamlığına az ağır zərər vurulduğu andan başa çatır (mad.263.1).

Cinayətin subyektivi xüsusiyyəti. 263-cü maddəyə görə cinayətin subyektivi nəqliyyat vasitəsini idarə etmə hüququ olan anlaqlı şəxs ola bilər. CM-nin 263.1-ci maddəsi (Yol hərəkəti və ya nəqliyyat vasitələrinin istismarı qaydalarının sərəxos halda və ya nəqliyyat vasitələrini idarə etmək hüququ olmayan şəxs tərəfindən pozma) əlavə edildikdən sonra CM-nin 263-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət əməlinin subyektivi yalnız 18 yaşa çatmış şəxs ola bilər (idarə etmə hüququ 18 yaşdan yarandığı üçün).

Bu cinayət subyektiv cəhətdən təqsirin ehtiyatsızlıq forması ilə (cinayətkarına özünəgüvənmə və ya etinasızlıqla) xarakterizə olunur.

Azərbaycan Respublikasının 31 may 2011-ci il tarixli Qanunu ilə 263-cü maddəyə dəyişiklik edilərək 263.1-1-ci maddə əlavə edilmiş və bununla məsuliyyətin diferensiasiyasının səviyyəsi yüksədilmişdir. 263.1-1-ci maddədə bu cinayətin ağırlaşdırıcı halı kimi zərərçəkmişin sağlamlığına ağır zərər vurulması göstərilmişdi.

CM-nin 263-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin xüsusilə ağırlaşdırıcı (mad.263.2 – ehtiyatsızlıqdan zərərçəkmişin ölümünə səbəb olduqda) və super ağırlaşdırıcı (mad.263.3 – ehtiyatsızlıqdan iki və daha çox şəxsin ölümünə səbəb olduqda) halları nəzərdə tutulmuşdu.

Azərbaycan Respublikasının 17 oktyabr 2017-ci il tarixli Qanunu ilə 263-cü maddənin “Qeyd” hissəsinə əlavə olunmuş müddəaya görə CM-nin 263.1 və ya

263.1-1-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayəti törətmiş şəxs: 1) zərərçəkmiş şəxslə barışdıqda və 2) ona dəymiş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad edilir (hər iki şərt məcburidir). Bu halda şəxsin əməllərində inzibati xəta tərkibinin əlamətləri olduqda o, Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyətə cəlb edilir.

30. Dövlətə xəyanət

Dövlətə xəyanətə görə cinayət məsuliyyəti Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il CM-nin 274-cü maddəsində nəzərdə tutulmuşdu.

Bu cinayətin bilavasitə obyektı Azərbaycan Respublikasının dövlət təhlükəsizliyinin (xarici təhlükəsizliyinin) qorunması ilə əlaqədar olan ictimai münasibətlər sistemidir. Həmin münasibətlər CM-nin 274-cü maddəsinin dispozisiyasında sadalanan elementlərdən yəni, Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi toxunulmazlığı, dövlət təhlükəsizliyi, müdafiə qabiliyyətindən ibarətdir. Dövlətə xəyanət zamanı göstərilən bilavasitə obyektlərdən birinə yaxud bir neçəsinə qəsd edilə bilər.

Bu cinayətin obyektiv cəhəti Azərbaycan Respublikasının suverenliyinə, ərazi toxunulmazlığına, dövlət təhlükəsizliyi və ya müdafiə qabiliyyətinə qəsd edən əməllərdə ifadə olunur. CM-nin 274-cü maddəsində dövlətə xəyanət cinayətinin aşağıdakı formaları göstərilir:

- 1) düşmən tərəfinə keçmə;
- 2) casusluq;
- 3) dövlət sirrini xarici dövlətə vermə;
- 4) Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmə.

Dövlətə xəyanət cinayətinin qeyd edilən dörd forması Azərbaycan Respublikasının 1960 il CM-nin 57-ci maddəsində də (Vətənə xəyanət) müəyyən edilirdir. Bundan başqa 57-ci maddədə vətənə xəyanətin daha iki forması göstərilmişdir:

- 1) xaricə qaçma və
- 2) xaricdən Azərbaycan Respublikasına (SSRİ) qayıtmaqdan imtina etmə.

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi sahəsində beynəlxalq standartlara uyğun olaraq göstərilən sonuncu hər iki əməl dövlətə xəyanətin forması kimi qüvvədə olan 1999-cu il CM-nə daxil edilməmişdir.

Düşmən tərəfinə keçmə dedikdə təqsirkarın Azərbaycan Respublikasının suverenliyi, ərazi toxunulmazlığı, dövlət təhlükəsizliyi və ya müdafiə qabiliyyətinin zərərinə olaraq düşməyə hər hansı bir formada kömək göstərməsi başa düşülməlidir. Düşmən tərəfinə keçmə anlayışı heç də həmişə təqsirkarın fiziki mənada düş-

mən tərəfinə keçməsinə, yəni düşmən tərəfin ölkəsində (ərazisində) olmasını nəzərdə tutmur. Təqsirkar şəxs düşmənin ərazisinə keçmədən də, yəni Azərbaycan Respublikasının mənafeyi zərərinə düşməyə hər hansı bir formada kömək göstərildikdə də, bu düşmən tərəfinə keçmə kimi qiymətləndirilir. Burada düşmən dedikdə, Azərbaycan Respublikasının müharibə şəraitində olduğu istənilən dövlət başa düşülür (Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş torpaqlar 2020-ci ildə azad edilərsə də, hələ də sülh müqaviləsi imzalanmayıb). Buna görə də, dövlətə xəyanətin istənilən formasının, dövlət sirrini vermə, casusluq, Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda Ermənistanın maraqları nəminə kömək etmə düşmən tərəfinə keçmə kimi qiymətləndirilməlidir.

Casusluq dövlət sirri olan məlumatları xarici dövlətə, xarici təşkilata və ya onların nümayəndələrinə vermə, yaxud vermək məqsədilə oğurlama, toplama və ya saxlama, habelə xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanlarının tapşırığı ilə Azərbaycan Respublikasının xarici təhlükəsizliyi zərərinə olaraq istifadə etmək üçün sair məlumatları vermə və ya toplama əməllərində ifadə olunur. Casusluq Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı, əcnəbi və ya vətəndaşlığı olmayan şəxs tərəfindən törədilə bilər. Sonuncu iki halda o, CM-nin 276-cı maddəsində nəzərdə tutulan müstəqil cinayət tərkibini yaradır.

Dövlət sirrini xarici dövlətə vermə Azərbaycan Respublikası vətəndaşı tərəfindən dövlət sirri olan məlumatların xarici dövlətə verilməsində ifadə olunur. Dövlət sirrinin anlayışı Azərbaycan Respublikasının “Dövlət sirri haqqında” 7 sentyabr 2004-cü il tarixli Qanununun 1-ci maddəsində verilmişdi: dövlət sirri dövlətin hərbi, xarici-siyasi, iqtisadi, kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı olub, dövlət tərəfindən mühafizə edilən və yayılması Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyinə ziyan vura bilən məlumatlardır.

Dövlət sirrini xarici dövlətə vermə öz xarakterinə görə dövlətə xəyanət cinayətinin ayrıca bir növü olan casusluğa oxşasa da, bir sıra əlamətlərinə görə ondan fərqlənir. Casusluğun predmeti daha genişdir. Casusluğun predmetinə həm də Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyi zərərinə istifadə edilə bilən sair məlumatlar aiddir. Casusluqdan fərqli olaraq dövlət sirrini xarici dövlətə vermə hərəkətlərində verilən məlumatlar qulluq mövqeyinə (vəzifəsinə), məşğuliyyətinin və yaxud peşəsinin növünə görə və ya təsadüfən (tapıntı, digər şəxslərdən öyrənmə və s) təqsirkara əvvəlcədən məlum olur. Təqsirləndirilən şəxsə dövlət sirrini xarici dövlətə vermə niyyəti dövlət sirri olan məlumatların onun tərəfindən əldə edildikdən sonra yaranır, casusluqda isə təqsirləndirilən şəxs bu niyyətlə qabaqcadan həmin məlumatları toplayır.

Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda xarici dövlətə, təşkilata və ya onların nümayəndələrinə kömək etmə dedikdə, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşının xarici dövlətin, xarici təşkilatın və ya onların

nümayəndələrinin tapşırığı ilə və yaxud öz təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikasına qarşı düşmənçilik fəaliyyəti aparmaqda istifadə olunan və ya oluna bilən və dövlətə xəyanətin digər formalarına (dövlət sirrini xarici dövlətə vermə, casusluq və s.) daxil olmayan hərəkətlərin edilməsi başa düşülür.

CM-nin 274-cü maddəsində nəzərdə tutulan əməl formal tərkibli cinayətdir, dövlətin xarici təhlükəsizliyinə zərər vurmağa yönəlmiş hərəkətlərin (274-cü maddənin dispozisiyasında qeyd edilən hər bir formada) edildiyi andan başa çatmış hesab olunur.

Cinayətin subyektivi xüsusidir – 16 yaşa çatmış yalnız Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı ola bilər. Bu cinayətə görə hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlər tətbiq edilə bilər (mad.99-4.5).

Subyektiv cəhətdən birbaşa qəsdlə törədilir. Cinayətin motivi müxtəlif ola bilər və tövsifə təsir etmir.

CM-nin 274-cü maddəsinin “Qeyd” hissəsinə görə, 274 və 276-cı maddələrdə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi üçün xarici ölkələrin xüsusi xidmət orqanları tərəfindən cəlb edilmiş şəxs aşağıdakı şərtlərə görə cinayət məsuliyyətindən azad olunur:

- 1) aldığı cinayət tapşırığının icrası üzrə heç bir fəaliyyət göstərməmişsə,
- 2) dövlət hakimiyyət orqanlarına könüllü surətdə və vaxtında məlumat vermişsə və ya Azərbaycan Respublikasının mənafelərinə ziyan vurulmasının qarşısının alınmasına sair formada kömək etmişsə,
- 3) onun hərəkətlərində başqa cinayətin tərkibi yoxdursa.

Hər üç şərtin mövcudluğu vacibdir və bu halda cinayət məsuliyyətindən azad etmə imperativ xarakter daşıyır.

Dövlətə xəyanət xüsusilə ağır cinayətlər kateqoriyasına aiddir. CM-nin 274-cü maddəsinin dispozisiyasında sadalanan əməllərə görə həmin maddənin sanksiyasında alternativ cəza kimi ən ağır cəza olan – ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası nəzərdə tutulmuşdu.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАКИНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ

УГОЛОВНОЕ ПРАВО

УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ

(обзор вопросов государственного экзамена)

*Утверждено решением Ученого совета
Азербайджанского университета языков
от 26 октября 2016 г. (протокол № 07)*

*Учебное пособие рекомендовано к публикации
на Учёном совете Юридического факультета
Бакинского государственного университета
от 05 февраля 2021 года (протокол № 3)*

Баку – 2022

*Учебное пособие «Уголовное право (обзор вопросов государственного экзамена)»
подготовлено на кафедре Уголовного права и криминологии
Бакинского государственного университета.*

Научный редактор:

Шахла Самедова

*Зав. кафедрой Уголовного права и криминологии,
доктор юридических наук, профессор*

Ш.Т.Самедова, К.О.Назарова, М.Н.Байрамова, С.Н.Рзаева, А.Т.Мусаева.
УГОЛОВНОЕ ПРАВО (обзор вопросов государственного экзамена).
Учебное пособие. – Баку: Мутарджим, 2022. – 176 стр.

Учебное пособие предназначено для студентов, обучающихся на уровне бакалавриата по специальности «Правоведение» на Юридическом факультете Бакинского государственного университета, для подготовки к Выпускному государственному экзамену по уголовному праву.

ISBN: 978-9952-28-588-8

© Ш.Т.Самедова, К.О.Назарова, М.Н.Байрамова,
С.Н.Рзаева, А.Т.Мусаева, 2022

ОГЛАВЛЕНИЕ

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ.....	89
ПРЕДИСЛОВИЕ.....	90
УГОЛОВНОЕ ПРАВО-1 (ОБЩАЯ ЧАСТЬ)	91
1. Система принципов уголовного права	91
2. Понятие и строение уголовно-правовой нормы.....	93
3. Действие уголовного закона во времени.....	97
4. Понятие и признаки преступления	100
5. Классификация преступлений	102
6. Объект преступления	104
7. Объективная сторона преступления.....	107
8. Субъект преступления	110
9. Субъективная сторона преступления.....	113
10. Необходимая оборона.....	116
11. Понятие и признаки соучастия в преступлении	118
12. Виды соучастников преступления.....	121
13. Понятие и цели наказания.....	124
14. Общие начала назначения наказания	126
15. Ограничение свободы как вид уголовного наказания	128
УГОЛОВНОЕ ПРАВО-2 (ОСОБЕННАЯ ЧАСТЬ)	131
16. Геноцид	131
17. Понятие и виды убийства	133
18. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью	136
19. Похищение человека	139
20. Клевета и оскорбление.....	141
21. Изнасилование	144
22. Кража.....	148

23. Мошенничество.....	151
24. Разбой.....	153
25. Контрабанда.....	156
26. Терроризм	159
27. Массовые беспорядки.....	162
28. Хулиганство.....	165
29. Нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств.....	167
30. Измена государству	169
ЛИТЕРАТУРА	173

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ

АР	– Азербайджанская Республика
ООН	– Организация Объединенных Наций
ММ	– Милли Меджлис
КМ	– Кабинет Министров
ППКС	– Постановление Пленума Конституционного Суда
ППВС	– Постановление Пленума Верховного Суда
УК	– Уголовный Кодекс
КпИН	– Кодекс по исполнению наказаний
КоАП	– Кодекс об административных проступках
СК	– Семейный Кодекс
ТмК	– Таможенный Кодекс
СМИ	– средства массовой информации
ДТП	– дорожно-транспортное происшествие
ст.	– статья

ПРЕДИСЛОВИЕ

В Бакинском Государственном Университете программа Выпускного государственного экзамена по специальности «Правоведение», наряду с вопросами по таким предметам как теория права, конституционное право, международное публичное право, гражданское право, включает также вопросы по уголовному праву.

Среди предметов, преподаваемых по специальности «Правоведение», уголовное право относится к числу фундаментальных основных предметов. Изучение уголовного права имеет большое значение в процессе совершенствования уголовного законодательства, его применения на практике, в осуществлении политики государства в борьбе с преступностью.

При подготовке к экзамену наряду с настоящим учебным пособием следует использовать рекомендуемую учебную, методическую и научную литературу, действующее уголовное законодательство Азербайджанской Республики, соответствующие нормы международного уголовного права, а также материалы обобщения правоприменительной практики.

Вопросы государственного экзамена сформулированы по Общей и Особенной частям уголовного права. В настоящем пособии рассмотрены конкретные вопросы по уголовному праву, предусмотренные для сдачи государственного экзамена. Ответы по каждому вопросу наряду с лаконичностью, учитывая письменный формат сдачи экзамена, в тоже время должны быть полными.

Учебное пособие охватывает 30 вопросов государственного экзамена по уголовному праву: 15 вопросов по предмету «Уголовное право-1 (Общая часть)» (комментарии к ним подготовила доктор философии по праву, доцент Кямаля Назарова, и 15 вопросов по предмету «Уголовное право-2 (Особенная часть)» (комментарии к ним подготовила доктор юридических наук, профессор Шахла Самедова).

В учебном пособии определены направления, на которые должен обратить внимание студент в процессе изложения ответов по каждому конкретному вопросу.

В конце учебного пособия приводится список рекомендуемых к изучению источников и литературы.

Кафедра Уголовного права и криминологии Бакинского Государственного Университета желает студентам успеха в сдаче Выпускного государственного экзамена. Надеемся, что составленное сотрудниками кафедры учебное пособие поможет успешно подготовиться к экзамену по уголовному праву.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО-1

(ОБЩАЯ ЧАСТЬ)

1. Система принципов уголовного права

Принципами уголовного права следует считать основополагающие идеи, которые закреплены в нормах уголовного права и воплощены в правоприменительной практике, определяя его содержание в целом и отдельных институтов, составляющих его систему.

При всём разнообразии самых различных критериев выделения принципов уголовного права, целесообразным признаётся распределение таких принципов на общие принципы уголовного права, к числу которых следует отнести практически все принципы, относящиеся к праву в целом и специальные принципы, относящиеся исключительно к уголовному праву.

К общим принципам уголовного права относятся принципы законности, равенства перед законом, справедливости и гуманизма, а к специальным – принципы неотвратимости уголовной ответственности, личного, персонального характера уголовной ответственности, дифференциации уголовной ответственности и наказания, ответственности за вину, индивидуализации наказания и экономии мер государственного принуждения.

Согласно ст.5 УК Азербайджанской Республики принцип законности определяется следующим образом:

«5.1. Преступность деяния (действия или бездействия), а также наказание за это деяние и иные меры уголовно-правового характера определяются только Уголовным Кодексом.

5.2. Применение уголовного закона по аналогии не допускается».

Основное значение этого принципа состоит в том, что борьба с преступностью, привлечение к уголовной ответственности конкретного лица, совершившего преступление, и применение к нему при необходимости уголовного наказания возможны только в рамках закона и в полном соответствии с ним.

Согласно ст.6 УК принцип равенства перед законом определяется следующим образом:

«6.1. Лица, совершившие преступления, равны перед законом и подлежат уголовной ответственности независимо от расы, национальности, отно-

шения к религии, языка, пола, происхождения, имущественного и должностного положения, убеждений, принадлежности к политическим партиям, профессиональным союзам и другим общественным объединениям, а также других обстоятельств.

6.2. Никто не может быть привлечён к уголовной ответственности или наказан, либо освобождён от наказания или уголовной ответственности по основаниям, предусмотренным статьёй 6.1 Уголовного Кодекса».

Это также один из важнейших принципов, провозглашающий, что никакие обстоятельства, факторы и условия не могут повлиять на то, что перед уголовным законом все лица и каждое из них в случае совершения преступления равны. Ничто не должно, создавать ни для кого каких - либо привилегий или, наоборот, ухудшать положение одного человека по отношению к другому при применении уголовного закона.

Согласно ст.7 УК принцип ответственности за вину определяется следующим образом:

«7.1. Лицо подлежит уголовной ответственности и наказанию только за то общественно опасное деяние (действие или бездействие) и его последствия, в отношении которых установлена его вина.

7.2. Лицо не подлежит уголовной ответственности за невиновное причинение вреда».

Принцип вины предполагает неразрывную взаимосвязь субъективных и объективных признаков преступления.

С одной стороны, лицо может нести уголовную ответственность лишь за те свои желания и намерения, которые реально воплотились в общественно опасных действиях (бездействии).

Согласно ст.8 УК принцип справедливости определяется следующим образом:

«8.1. Наказание и иные меры уголовно-правового характера, применяемые к лицу, совершившему преступление, должны быть справедливыми, то есть соответствовать характеру и степени общественной опасности преступления, обстоятельствам его совершения и личности виновного.

8.2. Никто не может нести уголовную ответственность дважды за одно и то же преступление».

Суть этого принципа в том, что привлечение к уголовной ответственности должно основываться только на убедительных, доказанных и полностью соответствующих закону обстоятельствах. Особенно значимо это для назначения наказания. Оно будет справедливым, если его тяжесть – вид, размер будет объективно соответствовать характеру, то есть, прежде всего, значимости, важности объекта посягательства и степени опасности преступ-

ления, то есть фактическому вреду, причинённому данным преступлением, способу его совершения и т.д., обстоятельствам дела – совершено ли преступление в одиночку, или в соучастии, доведено ли до конца, или на стадии предварительной преступной деятельности – приготовления к преступлению или покушения на преступление прервано, какие и сколько смягчающих или отягчающих обстоятельств имеется и т.д., а также личности виновного – пол, возраст, семейное положение, характеристика, кратность совершения преступления.

В отношении принципа справедливости выделяется два аспекта: уравнительный (справедливость уравнивающая) и дифференцирующий (справедливость распределяющая).

Уравнительный аспект справедливости предполагает изначальное равенство всех граждан перед законом, второй – индивидуализацию наказания.

Уравнительный аспект справедливости нашёл своё закрепление в ст. 6 УК, а дифференцирующий аспект справедливости нашёл своё закрепление в ст. 8 УК.

Согласно ст.9 УК, принцип гуманизма определяется следующим образом:

«9.1. Уголовный Кодекс обеспечивает безопасность человека.

9.2. Наказание и иные меры уголовно-правового характера, применяемые к лицу, совершившему преступление, не могут иметь характер, либо цель пытки или другого жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения».

Принцип гуманизма предметно воплощён во включении в УК Азербайджанской Республики специального раздела V под названием: «Уголовная ответственность несовершеннолетних», в нормах, позволяющих освободить лиц от уголовной ответственности и от наказания, так например, (ст.72–75 УК) предусматривающие освобождение от уголовной ответственности, (ст.76–80-1 УК), предусматривающие освобождение от наказания, (ст.62, 70, 81, 82 УК), определяющие институты назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено за данное преступление, условного осуждения, амнистии, помилования и т.д.

2. Понятие и строение уголовно-правовой нормы

Уголовный закон Азербайджанской Республики является формой выражения уголовно-правовых норм, совокупность которых и составляет уголовное право.

УК Азербайджанской Республики состоит из Общей и Особенной частей, которые делятся на разделы и главы, объединяющие статьи.

Статьи Общей части УК Азербайджанской Республики состоят из норм, устанавливающих общие положения уголовного права, принципы и основание уголовной ответственности, понятие и признаки преступления, понятие, признаки и виды наказаний, освобождение от уголовной ответственности и наказания и т.д.

Статьи же Особенной части УК Азербайджанской Республики предусматривают ответственность за отдельные преступления, то есть определяют конкретные составы преступлений и меры наказания за их совершение.

Классическое трёхэлементное понимание правовой нормы в единстве гипотезы, диспозиции и санкции не характерно для уголовно-правовых норм.

Структурно статьи Особенной части УК Азербайджанской Республики отличаются от статей Общей части УК (последние не имеют санкций) и состоят из двух частей – диспозиции и санкции.

Общей гипотезой для всех норм Особенной части УК Азербайджанской Республики является ст.3, посвящённая основанию уголовной ответственности.

Диспозиции норм Общей части УК Азербайджанской Республики выступают в виде диспозиций-принципов, диспозиций-определений, например, ст.5–9 – как диспозиции-принципы, ст.14.1 и 14.2 – как диспозиции-определения.

Диспозиции норм Особенной части УК Азербайджанской Республики выступают в виде определения признаков конкретного состава преступления.

Диспозиции статей Особенной части УК бывают четырёх видов: простые, описательные, ссылочные и бланкетные.

Простая диспозиция – это такая диспозиция, которая только лишь называет соответствующее преступное деяние, но не определяет, не раскрывает его признаки. Такая диспозиция именуется иногда назывной. Так, например, к числу простых диспозиций можно отнести ст.290.1 (привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности), или ст.144.1 (похищение человека) УК.

Описательная диспозиция – это такая диспозиция, которая не только называет соответствующее преступное деяние, но и раскрывает его признаки. Так, например, ст.177.1 УК определяет кражу как «тайное хищение чужого имущества», ст.180.1 определяет грабёж как «открытое хищение чужого имущества».

В УК 1999г. большинство диспозиций являются описательными, то есть не только называют соответствующее преступное деяние, но и раскрывают его признаки.

Ссылочная диспозиция – это такая диспозиция, которая для уяснения содержания уголовно-правовой нормы отсылает к другой статье уголовного закона. Так, например, ссылочной является диспозиция ст.127.1: «Умышленное причинение менее тяжкого вреда здоровью, не опасного для жизни потерпевшего и не повлекшего последствий, указанных в ст. 126 Уголовного Кодекса...». Это значит, что для определения состава этого преступления необходимо обратиться к ст.126 УК, исключив при этом перечисленные в ней последствия.

Бланкетная диспозиция – это такая диспозиция, которая не определяет признаки преступного деяния непосредственно в самом уголовном законе, а отсылает для этого к другим законам или иным нормативным актам другой отрасли права (например, трудового, административного, гражданского и т.д.). Например, бланкетной является диспозиция ст.263 (нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств) УК, которая не содержит таких правил, а для определения правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств отсылает к Закону Азербайджанской Республики «О дорожном движении» от 3 июля 1998 года.

Санкцией называется часть статьи Особенной части УК, которая определяет вид и размер наказания за данное преступление.

Санкция представляет собой законодательную оценку характера и степени общественной опасности запрещённого уголовным законом деяния.

В теории уголовного права различают абсолютно-определенные, относительно-определенные, альтернативные и кумулятивные санкции.

Для Особенной части действующего УК Азербайджанской Республики характерны по построению в зависимости от количества основных видов наказаний, а также наличия дополнительного вида наказания следующие виды санкций: единичные, альтернативные, а также и кумулятивные.

1) Единичные, то есть содержащие только лишь один вид основного наказания, например, санкция ст.120.1 УК предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от девяти до четырнадцати лет. Следует отметить, что некоторые авторы именуют эту группу санкций как «относительно-определенные», что, на наш взгляд, неточно, т.к. альтернативные санкции также являются относительно-определенными.

2) Альтернативные, которые содержат два и более видов основного наказания, например, санкция ст.120.2 УК предусматривает в альтернатив-

ном порядке два вида основных наказаний: лишение свободы на срок от четырнадцати до двадцати лет и пожизненное лишение свободы.

При этом по предусмотренности в дополнение к основному виду наказания дополнительного вида наказания выделяются также кумулятивные санкции. Кумулятивные санкции (по построению они могут быть единичными или альтернативными) наряду с основным содержат и дополнительные виды наказаний.

Причём, сами по себе кумулятивные санкции бывают кумулятивно-обязательными – предусматривающими обязанность суда по назначению в дополнение к основному виду наказания дополнительного вида наказания, например, ст.263.1, 263.1-1, 263.2, 263.3 УК, которые, предусматривают обязательное назначение судом в дополнение к основному виду наказания такое дополнительное наказание, как лишение права управлять транспортным средством, и, соответственно кумулятивно-факультативными – предоставляющие суду право по назначению в дополнение к основному виду наказания дополнительного вида наказания, например, наказание по ст. 316-2.1 и 316-2.2 УК, которые предусматривают либо назначение, либо не назначение судом в дополнение к основному виду наказания такое дополнительное наказание, как лишение права занимать определённые должности или заниматься определённой деятельностью.

В УК 1999г. все санкции вне зависимости от их вида (единичные, альтернативные, а также кумулятивные) являются по форме выражения относительно-определёнными.

Относительно-определённая санкция может указывать как на низший, так и на высший пределы конкретного вида наказания (например, ст.126.1 предусматривает наказание в виде лишения свободы – на срок от трёх до восьми лет или ст.120.1 – на срок от девяти до четырнадцати лет), так и ограничиться указанием лишь на максимум наказания (например, ст.214-2 УК – публичные призывы к терроризму предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок до пяти лет).

В таких случаях минимальные пределы наказания предусмотрены в статьях Общей части УК, посвящённых соответствующему виду наказания. Например, обратившись к ст.55.2 УК мы определяем, что минимальный срок лишения свободы равен трём месяцам и что, следовательно, санкция ст. 214-2 УК предусматривает наказание в виде лишения свободы в пределах от трёх месяцев до пяти лет.

3. Действие уголовного закона во времени

Действие уголовного закона во времени регулируется ст.10 УК Азербайджанской Республики.

Согласно ст.10.1 УК, преступность и наказуемость деяния (действия или бездействия) определяются уголовным законом, действовавшим во время совершения этого деяния. Никто не подлежит уголовной ответственности за деяние, которое не признавалось преступлением в момент его совершения.

Вопрос о действии уголовного закона во времени, то есть вступлении уголовного закона в законную, юридическую силу регулируется ст.81, 93, 97, 98, 110 Конституции Азербайджанской Республики и Законом Азербайджанской Республики «О нормативно-правовых актах» от 21 декабря 2010 года, вступившего в законную силу 17 февраля 2011 года.

Согласно ч.1 ст.93 Конституции, принятие уголовных законов, как и всех иных законов, отнесено к компетенции Милли Меджлиса Азербайджанской Республики.

Датой принятия уголовного закона, как и всех иных законов, считается день принятия его Милли Меджлисом в окончательной редакции.

Уголовный закон, как и все иные законы со дня принятия их Милли Меджлисом, представляется на подписание Президенту Азербайджанской Республики в течение 14 дней со дня принятия их Милли Меджлисом (ч.1 ст.97 Конституции Азербайджанской Республики).

Срочные же законы представляются на подписание Президенту Азербайджанской Республики в течение 24-х часов со дня принятия их Милли Меджлисом (ч.2 ст.97 Конституции).

Президент Азербайджанской Республики подписывает законы в течение 56 дней со дня их представления. Если закон вызывает возражения Президента Азербайджанской Республики, то он, не подписав закон, в указанный срок может вернуть его вместе со своими возражениями в Милли Меджлис (ч.1 ст.110 Конституции).

Если Президент Азербайджанской Республики не подпишет Конституционные законы, то они не вступают в силу. Если Милли Меджлис вновь примет большинством в 95 голосов законы, принятые ранее большинством в 83 голоса, и большинством в 83 голоса законы, принятые ранее большинством в 63 голоса, то эти законы вступают в силу после повторного голосования (ч.2 ст.110 Конституции).

Уголовный закон вступает в законную силу со дня его официального опубликования, если самим законом или решением Милли Меджлиса не

установлен другой порядок вступления уголовных законов в законную, юридическую силу (ст.98 Конституции).

Следовательно, уголовный закон проходит три этапа вступления в законную, юридическую силу: принятие уголовного закона Милли Меджлисом, подписание уголовного закона Президентом Азербайджанской Республики и его официальное опубликование, если самим законом или решением Милли Меджлиса не установлен другой порядок вступления его в законную, юридическую силу.

В теории уголовного права определяется и порядок утрачивания уголовным законом законной, юридической силы. Это, во-первых, в результате его отмены, а, во-вторых, в случае замены его другим законом.

Согласно ст.10.2 УК, временем совершения преступления признаётся время совершения общественно опасного деяния (действия или бездействия) независимо от времени наступления последствий.

Правило, предусмотренное ст.10.2 УК, является универсальным независимо от законодательной конструкции состава преступления в уголовном законе (материальный, формальный, усечённый). Временем совершения преступления является время выполнения общественно опасного деяния (действия или бездействия), а потому применению подлежит уголовный закон, действовавший в этот момент.

В то же время определение времени совершения преступления зависит от характера совершённого преступления, его специфики. В зависимости от протяженности преступлений во времени различают продолжаемые и длящиеся преступления.

Продолжаемым преступлением следует считать, совершение лицом ряда юридически тождественных, идентичных друг другу действий, охватываемых единым умыслом и направленных на достижение общей, единой преступной цели и в своей совокупности составляющих одно, единое преступление (например, систематическое хищение, обман потребителей либо производство и сбыт некачественной продукции – ст.200 УК и т.д.). К продолжаемым преступлениям следует применять уголовный закон, действующий в момент выполнения последнего из числа нескольких тождественных деяний, объединённых единым умыслом.

Длющимся является действие или бездействие, сопряжённое с последующим длительным невыполнением обязанностей, возложенных на виновного под угрозой уголовного преследования. Это преступление характеризуется непрерывным осуществлением состава определённого преступного деяния в течение продолжительного времени.

Следует отметить, что фактическим началом длящегося преступления является действие (например, захват заложника, побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи, дезертирство – ст.215, 304, 334 УК) либо бездействие (например, незаконное хранение огнестрельного оружия – ст.228.1 УК), образующим тем самым юридическое окончание преступления.

Прекращается длящееся преступление в силу прекращения по воле или вопреки воле виновного действия или бездействия, сопряжённого с длительным невыполнением обязанностей, возложенных на него законом - явки с повинной, добровольного исполнения обязанностей; наступления иных событий, свидетельствующих о прекращении уголовно-правовых отношений; утраты хранимого оружия или пресечения преступления правоохранительными органами, например, изъятия незаконно хранящегося оружия при обыске, смерти лица, совершившего преступление и иных обстоятельств, прекращающих выполнение преступления.

Прекращение преступления по указанным основаниям определяется как фактическое окончание длящегося преступления. К длящимся преступлениям следует применять уголовный закон, действовавший в момент совершения виновным преступного действия либо преступного бездействия, независимо от того, когда будет прекращено данное преступное состояние.

Согласно ст.10.3 УК, уголовный закон, устраняющий преступность деяния (действия или бездействия) и его наказуемость, смягчающий наказание или иным образом улучшающий положение лица, совершившего преступление, имеет обратную силу, то есть распространяется на лиц, совершивших соответствующее деяние (действие или бездействие) до вступления такого закона в силу, а также на лиц, отбывающих наказание или отбывших наказание, но судимость которых, не снята или не погашена.

Ст.10.4 УК определяет, что уголовный закон, устанавливающий преступность деяния (действия или бездействия), усиливающий наказание или иным образом ухудшающий положение лица, совершившего преступление, обратной силы не имеет.

Следует отметить, что в соответствии с Конституционным Законом Азербайджанской Республики от 12 мая 2006 года, уголовный закон имеет обратную силу в отношении установления ответственности за международные преступления, терроризм и финансирование терроризма.

4. Понятие и признаки преступления

В действующем уголовном законодательстве Азербайджанской Республики 1999г. в главе третьей под названием: «Понятие преступления и классификация преступлений» раздела II под названием: «О преступлении» законодательно закреплены две статьи – ст.14 и ст.15 УК, посвящённые понятию преступления и классификации преступлений.

Понятие преступления относится к числу основных и очень важных категорий уголовного права.

Согласно ст.14.1 УК преступлением признаётся виновно совершённое общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещённое УК под угрозой наказания.

Преступление как уголовно-правовое явление характеризуется определёнными признаками, причём специфическими признаками, представляющими существенные стороны данного явления. Преступление должно обладать четырьмя признаками – общественной опасностью, уголовной противоправностью или противозаконностью, виновностью и наказуемостью. Только при таком условии деяние приобретает уголовно-правовое значение, иначе говоря, становится преступлением.

Ст.14 УК определяют преступление как общественно опасное деяние. Наличие общественной опасности – качественный признак преступления. Данный признак выражает материальную сущность преступления и объясняет, почему, то или иное деяние признаётся преступлением.

Наличие признака общественной опасности означает, что деяние причиняет или создаёт реальную угрозу причинения вреда общественным отношениям.

Наука уголовного права и уголовное законодательство выделяют в общественной опасности деяния качественную и количественную стороны.

Ст.58 УК, определяя общие начала назначения наказания, указывает на необходимость учёта судами при назначении наказания «характера и степени общественной опасности преступления». При этом, характер общественной опасности принято называть качественной характеристикой преступления, а степень – количественной характеристикой преступления.

Раскрывая содержание характера общественной опасности преступления, следует отметить, что характер определяется теми общественными отношениями, на которые совершено посягательство, то есть объектом преступления. Характер общественной опасности преступления определяется тем, какое место это преступление занимает в системе Особенной части УК,

то есть квалификацией преступления. Так, посягательства на жизнь человека имеют один характер общественной опасности, посягательства на собственность – совершенно другой.

При определении количественной стороны общественной опасности преступления – её степени, следует принимать во внимание ряд факторов: тяжесть причинённых последствий, особенности посягательства, так, окончено оно или нет, совершено единолично или в соучастии, какой способ был использован при совершении преступления и др., характер вины, особенности субъекта преступления, то есть конкретные проявления признаков преступления. Так, разбой (ст.181) более общественно опасен, чем кража (ст.177), так как предполагает использование для завладения имуществом более опасного способа – насилия (физического либо психического), опасного для жизни или здоровья потерпевшего.

Степень общественной опасности преступления своё окончательное выражение находит в санкции. А поэтому для того, чтобы сравнить степень общественной опасности двух, трёх или более преступлений, надо сравнить их санкции. Чем более строгое наказание предусматривает санкция статьи, тем выше степень общественной опасности преступления.

Уголовное законодательство рассматривает в качестве преступления такое поведение человека, которое специально предусмотрено в диспозициях статей Особенной части УК Азербайджанской Республики.

В науке уголовного права данный признак преступления принято называть противоправностью или противозаконностью.

В науке уголовного права уголовную противоправность принято называть формальным признаком преступления, а общественную опасность – материальным. Тем не менее, деление признаков преступления на формальный и материальный следует считать условным.

УК 1999г. впервые в законодательном порядке указал в качестве признаков преступления виновность и наказуемость. Ранее эти признаки преступления выделялись лишь наукой уголовного права.

Вина в уголовном праве определяется как психическое отношение лица к совершаемому деянию и его последствиям. В уголовном праве существуют две формы вины: умысел (прямой и косвенный) – ст.25 УК и неосторожность (преступная самонадеянность и преступная небрежность) – ст.26 УК. Виновность как признак преступления исключает так называемое объективное вменение, то есть ответственность без вины.

Под наказуемостью как признаком преступления понимают возможность назначения наказания за совершение каждого преступления. Однако, каждый ли факт совершения преступления сопровождается назначением

наказания? Так, например, преступление не было раскрыто, или был вынесен оправдательный приговор суда, или лицо было освобождено от уголовной ответственности (ст.72-75, 81, 88.1 УК) и др.

Следовательно, признак наказуемости следует понимать таким образом: каждый факт совершения преступления сопровождается угрозой назначения наказания и только такие деяния следует считать преступлениями, за которые законодатель считает необходимым назначить уголовное наказание. Если деяние не следует наказывать в уголовном порядке, то нет необходимости признавать его преступным.

5. Классификация преступлений

Реализация конституционного положения о приоритете прав и свобод человека в уголовном праве связана, прежде всего, с дифференциацией и индивидуализацией уголовной ответственности и наказания лиц, совершивших преступления. Основой для дифференциации и индивидуализации ответственности и наказания является уголовно-правовая норма о классификации преступных деяний.

Так, классификация преступлений, впервые в полном объеме закрепленная в ст.15 УК Азербайджанской Республики 1999г., является важным шагом в реализации задач уголовной политики, способствует правильному определению основных направлений правоохранительной деятельности, разработке эффективных форм и средств борьбы с преступностью.

УК 1999г. сохранил материальное определение преступления как деяния общественно опасного и противоправного. Классификация преступлений является одним из способов углубленного раскрытия содержания понятия «преступление», поскольку деяния, отнесенные к числу преступных, существенно отличаются между собой характером и степенью общественной опасности.

Законодатель в качестве материального критерия классификации преступлений на различные по тяжести категории определил характер и степень общественной опасности деяния (ст.15.1 УК). Законодательным же воплощением материального критерия классификации преступлений (т.е. формальным критерием) являются санкции категорий, в которых определены виды и размер наказания, определяющие пределы каждой категории.

Так, в зависимости от характера и степени общественной опасности деяния (действия или бездействия), предусмотренные УК, классифицируются на преступления, не представляющие большой общественной опасно-

сти, менее тяжкие преступления, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления. Следует отметить, что Законом Азербайджанской Республики от 2 июля 2001 года в ст.15 были изменены пределы категорий менее тяжких преступлений, тяжких преступлений и особо тяжких преступлений.

Преступлениями, не представляющими большой общественной опасности, признаются умышленные и неосторожные деяния, за совершение которых УК предусмотрено наказание, не связанное с лишением свободы, или максимальное наказание не превышает двух лет лишения свободы (ст.15.2). Так, например, ст.123.1 УК предусматривает наказание в виде исправительных работ на срок до двух лет либо ограничения свободы на срок до двух лет либо лишения свободы на срок до двух лет.

Менее тяжкими преступлениями признаются умышленные и неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное УК, не превышает семи лет лишения свободы (ст.15.3). Так, например, ст.186.2 предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от трёх до семи лет.

Тяжкими преступлениями признаются умышленные и неосторожные деяния, за совершение которых максимальное наказание, предусмотренное УК, не превышает двенадцати лет лишения свободы (ст.15.4 УК). Так, например, ст.181.2 предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от восьми до двенадцати лет.

Особо тяжкими преступлениями признаются умышленные деяния, за совершение которых УК предусмотрено наказание в виде лишения свободы на срок свыше двенадцати лет или более строгое наказание (ст.15.5 УК). Так, например, ст.120.1 УК предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от девяти до четырнадцати лет, ст.120.2 УК предусматривает наказание в виде лишения свободы на срок от четырнадцати до двадцати лет либо пожизненное лишение свободы.

Итак, в соответствии со ст.15 УК, преступлениями, не представляющими большой общественной опасности, менее тяжкими и тяжкими могут быть как умышленные, так и неосторожные преступления. К категории особо тяжких преступлений отнесены только умышленные деяния. Следует отметить, что законодатели ряда стран (например, РФ, Казахстана и др.) исключили неосторожные преступления из категории тяжких преступлений.

УК Азербайджанской ССР 1960г. не содержал самостоятельной нормы, посвящённой классификации преступлений, и лишь в ст.7-1 в перечневом порядке определял конкретные виды тяжких преступлений, не включая в категорию тяжких преступлений неосторожные деяния. Анализ соответствующих норм Общей части УК 1960г. позволял приходиться к выводу,

что в той или иной степени законодательно обособлялись также особо тяжкие преступления (ст.22, 23), менее тяжкие преступления (ст.23) и преступления, не представляющие большой опасности (ст.10, 46–49).

Практическое значение классификации преступлений на различные по тяжести категории состоит в том, что применение многих положений и институтов Общей части уголовного права зависит от конкретной категории совершенного деяния.

Так, в действующем УК Азербайджанской Республики отнесение общественно опасного деяния (действия или бездействия) к той или иной категории учитывается при определении оснований уголовной ответственности и наказания, влияя на такие правовые последствия, как определение режима отбывания наказания в виде лишения свободы (ст.56), на определение размера наказания при назначении наказания по совокупности преступлений (ст.66) и совокупности приговоров (ст.67), освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием (ст.72), освобождение от уголовной ответственности в связи с примирением с потерпевшим (ст.73), освобождение от уголовной ответственности в связи с изменением обстановки (ст.74), освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности (ст.75), на правила условно-досрочного освобождения от отбывания наказания (ст.76), на замену неотбытой части наказания более мягким видом наказания (ст.77), отсрочку отбывания наказания беременным женщинам и лицам, имеющим малолетних детей (ст.79), освобождение от отбывания наказания в связи с истечением сроков давности обвинительного приговора (ст.80), освобождение от уголовной ответственности и наказания в силу акта об амнистии, в порядке, предусмотренном ст.81, на погашение или снятие судимости (ст.83), на установление особенностей освобождения несовершеннолетних от уголовной ответственности и от наказания (ст.88.1, 89.1, 89.2) и др.

6. Объект преступления

Объект преступления – это охраняемые уголовным законом общественные отношения, на которые направлено общественно опасное деяние (действие или бездействие) и которым причиняется вред либо создаётся реальная угроза причинения такого вреда.

Каждое преступление посягает на какой-либо объект. Поэтому объект преступления является одним из четырёх обязательных элементов состава преступления.

К числу обязательных признаков объекта преступления относятся общий, родовой, видовой и непосредственный объекты преступлений. К числу факультативных признаков объекта преступления относятся основной непосредственный, дополнительный непосредственный, факультативный непосредственный объекты преступлений, предмет преступления и потерпевший.

В уголовном праве классификация объектов преступлений осуществляется по нижеследующим критериям: по вертикали и по горизонтали.

По вертикали принято выделять следующие виды объектов преступлений: общий, родовой, видовой и непосредственный объекты преступлений.

По горизонтали же классификация объектов преступлений проводится на уровне непосредственного объекта преступления. Так, по горизонтали выделяют три вида объектов: основной непосредственный, дополнительный непосредственный и факультативный непосредственный объекты преступлений.

Общий объект преступления – это совокупность всех охраняемых уголовным законом общественных отношений. Общий объект преступления – это объект, общий для всех преступлений. Его понятие раскрывается в ст.2.1 УК, в которой перечислены задачи УК Азербайджанской Республики.

Родовой объект преступления – это определённая часть однородных или тождественных общественных отношений, охраняемых уголовным законом от преступных посягательств. Родовой объект преступления служит основанием для построения системы Особенной части УК, разделяя все преступления на определённые группы, объединённые в разделы.

Видовой объект преступления – это совокупность общественных отношений, находящихся внутри родового объекта преступления, которые отражают один и тот же интерес участников этих отношений или выражают хотя и не идентичные, но весьма тесно взаимосвязанные интересы, разделяя все преступления на определённые группы, объединённые в главы.

Непосредственный объект преступления – это охраняемое уголовным законом конкретное общественное отношение, против которого непосредственно направлено преступное посягательство со стороны субъекта преступления. По непосредственному объекту преступления Особенная часть УК в рамках главы делится на определённые статьи. Так, клевета и оскорбление посягают на честь и личное достоинство, кража, грабёж, разбой на собственность и т.д.

Классификация объектов преступлений по горизонтали на основной, дополнительный и факультативный непосредственный объекты преступлений проводится на уровне непосредственного объекта преступления.

Основной непосредственный объект преступления находится в одной плоскости с родовым объектом преступления и обязательно совпадает с ним по содержанию. Так, например, кража, грабёж, разбой посягают на отношения частной, государственной или муниципальной собственности. Все эти общественные отношения находятся в одной плоскости с понятием «отношения собственности» и составляют часть содержания этих отношений – это преступление против собственности.

Дополнительный непосредственный объект преступления появляется в двубъектных или многообъектных преступлениях. Это – конкретное общественное отношение, причинение вреда которому либо угроза причинения вреда является обязательным условием уголовной ответственности. Однако, дополнительный непосредственный объект преступления лежит в плоскости другого родового объекта преступления. Так, например, разбой посягает одновременно на собственность и на жизнь или здоровье потерпевшего (ст.181 УК). При этом, собственность выступает как основной непосредственный объект разбоя, а жизнь или здоровье как дополнительный непосредственный объект разбоя.

Факультативный непосредственный объект преступления – это такие общественные отношения, которые в иных случаях заслуживают самостоятельной уголовно-правовой охраны, но при совершении данного преступления лишь могут (от случая к случаю) фактически ущемляться либо ставиться в угрозу причинения вреда. Факультативный непосредственный объект преступления – это конкретное общественное отношение, которому причиняется вред в результате совершения конкретного преступления. Однако, в рамках этого состава преступления такой объект не предусматривается. Например, клевета может привести к тому, что потерпевший совершит покушение на самоубийство. В рамках ст.147 УК, предусматривающей уголовную ответственность за клевету, не предусмотрено непосредственное причинение вреда другому объекту.

Следовательно, жизнь как объект посягательства при покушении на самоубийство в данном случае является факультативным непосредственным объектом преступления, предусмотренного ст.125 УК – доведение до самоубийства. Такая ситуация позволяет нам квалифицировать действие, направленное на унижение чести и личного достоинства потерпевшего, по совокупности как клевету и доведение до самоубийства, при наличии в содеянном всех признаков, как ст.147, так и ст.125 УК.

Предмет преступления – факультативный признак состава преступления. Предмет преступления – это материальная вещь объективно существующего внешнего мира, в связи или по поводу которой совершается преступ-

ление, то есть вещи, воздействуя на которые преступник посягает на объект преступления, называются предметами посягательств. Тот факт, что предмет преступления выступает факультативным признаком состава преступления определяется тем, что предмет преступления не является обязательным признаком каждого преступления. Так, например, отсутствует предмет преступления при совершении таких преступлений как оскорбление (ст.148 УК), побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи (ст.304 УК) и некоторые другие.

Для некоторых же составов преступлений предмет преступления является одним из обязательных признаков. Чаще всего это – имущество. Имущество является обязательным признаком в преступлениях против собственности.

Значение объекта преступления определяется, прежде всего, тем, что для привлечения лица к уголовной ответственности по конкретной статье УК необходимо установить, на какой объект было направлено совершение преступления, какому объекту желало причинить вред своими действиями конкретное лицо и, в конечном итоге, какому именно объекту этот вред был причинён либо создавалась реальная угроза причинения такого вреда.

7. Объективная сторона преступления

Объективная сторона преступления, являясь внешней стороной преступного поведения, представляет собой совокупность признаков, характеризующих внешний акт конкретного общественно опасного посягательства на охраняемый объект.

Объективную сторону преступления характеризуют следующие признаки: совершение общественно опасного деяния (действия или бездействия); наличие общественно опасных последствий; причинная связь между общественно опасным деянием (действием или бездействием) и общественно опасными последствиями; место; время; обстановка; способ; орудия и средства совершения преступления.

К числу обязательных признаков объективной стороны преступления относится только лишь общественно опасное деяние (действие или бездействие). Общественно опасные последствия, причинную связь, место, время, обстановку, способ, орудия и средства совершения преступления правомерно считать факультативными признаками объективной стороны преступления. Учитывая же деление составов преступлений по законодательной конструкции на материальные, формальные и усечённые, правомерно

считать обязательными признаками объективной стороны всех материальных составов преступлений – общественно опасное деяние (действие или бездействие), общественно опасные последствия и причинную связь между общественно опасным деянием (действием или бездействием) и наступившими общественно опасными последствиями, а вот в формальных и усечённых составах преступлений к обязательным признакам объективной стороны таких формальных и усечённых составов преступлений следует относить только общественно опасное деяние (действие или бездействие).

Уголовное законодательство Азербайджанской Республики устанавливает две формы общественно опасного деяния: преступное действие (активное поведение субъекта) и преступное бездействие (пассивное поведение субъекта).

Большинство преступлений, предусмотренных УК 1999 г., могут быть совершены только путём действия (например, кража, похищение человека и т.д.).

В то же время, некоторые преступления могут совершаться и путём бездействия, например, халатность (ст.314), неоказание помощи больному (ст.142 УК), оставление в опасности (ст.143 УК) и т.д.

Являясь формой преступного деяния, бездействие представляет собой предусмотренное уголовным законом пассивное поведение, то есть несовершение, невыполнение лицом таких действий, которые оно должно было и могло совершить в силу определённых обязанностей в данной конкретной ситуации. При этом, уголовная ответственность за бездействие может наступить только при том условии, что лицо, не выполнившее надлежащую обязанность, имело реальную возможность совершить требуемое от него действие.

Общественно опасные последствия – это вред, который лицо причиняет охраняемым уголовным законом общественным отношениям в результате совершения общественно опасного деяния. По характеру все общественно опасные последствия следует классифицировать на материальные и нематериальные, материальные тем самым объединяют два вида последствий: имущественный вред и физический вред.

Имущественный вред может проявляться как в виде реального, подлинного ущерба, так и упущенной выгоды.

Физический же вред представляет собой такой вред, который причиняется в результате совершения общественно опасного действия или бездействия жизни или здоровью человека.

Нематериальные последствия подразделяются на два вида: имеющие личностный характер и не относящиеся к личности. К первому виду относится моральный вред, а также вред, причиняемый конституционным правам и свободам граждан и др. Второй вид рассматриваемых последствий не

относится к личности и представляет собой идеологический, политический, организационный вред.

Причинная связь является объективно существующей связью между общественно опасным деянием и реально наступившими общественно опасными последствиями. Это третий обязательный признак объективной стороны в преступлениях исключительно с материальным составом. Причинная связь входит в число оснований уголовной ответственности исключительно за преступления с материальным составом, так как является объективным признаком состава преступления.

В преступлениях с формальным составом имеется виновная связь, она выражается в совершении общественно опасного деяния (действия или бездействия). В качестве последствия также выступает само общественно опасное деяние (действие или бездействие), которое совершается субъектом преступления виновно.

Место совершения преступления – это определённая территория, на которой произошло событие преступления. Законодатель достаточно редко указывает в качестве обязательного признака объективной стороны преступления место его совершения. Так, например, место совершения преступления может включаться в состав преступления как обязательный признак объективной стороны преступления в составе контрабанды (ст.206 УК) – таможенная граница Азербайджанской Республики.

Время совершения преступления представляет собой признак, характеризующий временной период, в течение которого было совершено преступление. Законодатель достаточно редко указывает в качестве обязательного признака объективной стороны преступления время его совершения. Так, например, время совершения преступления может включаться в состав преступления как обязательный признак объективной стороны преступления в составе преступления, предусмотренного ст.121 УК – умышленное убийство матерью своего новорождённого ребёнка во время или сразу же после родов.

Обстановка совершения преступления – объективные условия, при которых произошло преступление. Как обязательный признак объективной стороны преступления, рассматриваемый признак содержится в таких составах преступлений, как умышленное убийство или умышленное причинение менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью, совершённое в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (физиологического аффекта) – (ст.122, 129 УК).

Под способом совершения преступления понимается совокупность приёмов и методов, используемых субъектом преступления для совершения преступления. Рассматриваемый признак часто даёт возможность правильно

определить преступление, то есть является обязательным признаком. Например, по способу хищения имущества как обязательному признаку объективной стороны преступления отличают кражу, мошенничество, присвоение или растрату, грабёж, разбой.

Орудия и средства совершения преступления – предметы материального мира, с помощью которых было совершено преступление. Орудия и средства совершения преступления могут включаться в состав преступления как обязательный признак объективной стороны преступления. Например, похищение человека, совершённое с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия (ст.144.2.5); разбой, совершённый с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия (ст.181.2.5 УК) и др.

8. Субъект преступления

Общественно опасное деяние (действие или бездействие), предусмотренное уголовным законом в качестве преступления, совершённое физическим лицом, способным нести за содеянное уголовную ответственность определяется в уголовном законе как субъект преступления.

В главе четвёртой под названием: «Лица, подлежащие уголовной ответственности», раздела II – «О преступлении» законодательно закреплены пять статей (ст.19–23 УК Азербайджанской Республики), посвящённых субъекту преступления.

Обязательными признаками субъекта преступления признаются: физическая природа субъекта преступления, вменяемость и возраст, по достижении которого возможна уголовная ответственность за данное преступление (16, 14, 18 и старше лет).

Факультативным признаком субъекта преступления признаётся специальный субъект преступления.

Субъектом преступления по уголовному праву Азербайджанской Республики может быть только физическое лицо. В соответствии со ст.11–13, 19 действие УК распространяется только на физических лиц: граждан Азербайджанской Республики, иностранных граждан и лиц без гражданства. Животные, силы природы, причиняющие вред, не могут рассматриваться как субъекты преступления, а меры, предпринимаемые для охраны от причинения ими вреда, не являются наказанием. Не являются субъектами преступления и юридические лица. Это противоречило бы законодательному определению ст.11-13 УК, которые определяют, что субъектом преступления мо-

гут быть только физические лица (физическая природа субъекта преступления).

Согласно Закону Азербайджанской Республики от 7 марта 2012 года, действующий УК был дополнен главой XV-II под названием «Уголовно-правовые меры, применяемые в отношении юридических лиц», включающей ст.99-4, 99-5, 99-6, 99-7, 99-8 и 99-9.

Тем не менее, субъектом преступления по УК Азербайджанской Республики во всех случаях признаётся только лишь физическое лицо, значение вины не изменяется, система наказаний и правила назначения наказания остаются без изменений.

Отсюда, к юридическим лицам могут быть применены исключительно уголовно-правовые меры в виде штрафа, специальной конфискации, лишения юридического лица права заниматься определённой деятельностью и ликвидация юридического лица, не являющиеся наказанием, а потому и не влекущие за собой особого правового последствия наказания – судимости.

Уголовное законодательство Азербайджанской Республики определяет, что субъектом преступления может быть только вменяемое лицо, т.е. способное во время совершения общественно опасного деяния (действия или бездействия) осознавать фактический характер и общественную опасность своих деяний (действия или бездействия) либо руководить ими. Лицо, совершившее преступление в состоянии невменяемости вследствие хронического психического заболевания, временного нарушения психической деятельности, слабоумия либо иного психического заболевания, не подлежит уголовной ответственности. Отсюда, лица, совершившие преступления в состоянии невменяемости, не могут подлежать уголовной ответственности и быть субъектами преступлений. Суд может назначить им только принудительные меры медицинского характера, предусмотренные ст.93-99 УК.

Анализируя законодательное понятие невменяемости, можно сделать вывод, что состояние невменяемости характеризуется двумя критериями: медицинским (биологическим) и юридическим (психологическим).

Медицинский (биологический) критерий невменяемости выражается в наличии у лица психических расстройств и заболеваний в форме хронического психического заболевания, временного нарушения психической деятельности, слабоумия, и наконец, иного психического заболевания.

При этом, наличие медицинского (биологического) критерия, установленного комплексной судебно-психолого-психиатрической экспертизой, ещё не свидетельствует о невменяемости лица. Для этого требуется установление и юридического (психологического) критерия.

Юридический (психологический) критерий невменяемости определяется двумя компонентами – интеллектуальным и волевым. Первый заключается в невозможности (неспособности) лица осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий (бездействия). Вторым состоит в невозможности (неспособности) лица руководить своими действиями (бездействием). При этом, для юридического (психологического) критерия невменяемости достаточно наличие хотя бы одного из указанных компонентов – интеллектуального либо волевого. Юридический (психологический) критерий невменяемости также устанавливается комплексной судебно-психолого-психиатрической экспертизой. Для признания лица невменяемым необходимо установить наличие на момент совершения общественно опасного деяния (действия или бездействия) обоих критериев – и медицинского (одной из форм психического состояния), и юридического (хотя бы одного из компонентов – интеллектуального либо волевого).

Достижение определённого возраста – одно из необходимых условий привлечения лица к уголовной ответственности. Малолетние лица не могут быть субъектами преступления.

Согласно ст.20.1 УК, уголовной ответственности подлежит лицо, достигшее ко времени совершения преступления шестнадцатилетнего возраста.

В соответствии же со ст. 20.2 УК, лица, достигшие ко времени совершения преступления четырнадцатилетнего возраста, подлежат уголовной ответственности за умышленное убийство, умышленное причинение менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью, похищение человека, изнасилование, насильственные действия сексуального характера, кражу, грабёж, разбой, вымогательство, неправомерное завладение автомобилем или иным транспортным средством без цели хищения, умышленное уничтожение или повреждение имущества при отягчающих обстоятельствах, терроризм, захват заложника, хулиганство при отягчающих обстоятельствах, хищение либо вымогательство огнестрельного оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств, хищение либо вымогательство наркотических средств или психотропных веществ, приведение в негодность транспортных средств или путей сообщения.

Привлечение к уголовной ответственности лиц, достигших 14 лет за преступления, перечисленные в ст.20.2 УК, можно объяснить только тем, что законодатель включил в эту норму только те общественно опасные деяния, общественная опасность которых доступна пониманию в этом возрасте.

Специальный субъект преступления – это лицо, обладающее наряду с вышеуказанными общими признаками субъекта преступления ещё и дополнительными признаками (должностные лица, военнослужащие и т.д.).

9. Субъективная сторона преступления

Каждое общественно опасное деяние (действие или бездействие), т.е. преступление характеризуется не только объективными, но и субъективными признаками, непосредственно отражающими психическую, осознанную деятельность лица во время совершения им преступления, прямо предусмотренного уголовным законом. Такая деятельность и образует субъективный элемент преступления.

Субъективная сторона преступления характеризует внутреннюю сторону преступления и представляет собой психическую деятельность лица, связанную с совершением преступления.

Обязательным признаком субъективной стороны преступления является вина в форме умысла или неосторожности. Мотив и цель преступления, а также эмоции, т.е. эмоциональное состояние лица, совершившего преступление, относятся к факультативным признакам субъективной стороны преступления.

Вину можно определить как психическое отношение лица в форме умысла или неосторожности к совершаемому общественно опасному деянию (действию или бездействию) и его последствиям.

В уголовном праве различают две формы вины – умысел и неосторожность. В свою очередь умысел бывает в виде прямого и косвенного умысла, а неосторожность бывает в виде преступной самонадеянности и преступной небрежности.

Ст.24.1 УК устанавливает, что виновным в совершении преступления признаётся, лицо, совершившее деяние (действие или бездействие) только умышленно или по неосторожности.

В соответствии со ст.25.1 УК, преступлением, совершённым умышленно, признаётся деяние (действие или бездействие), совершённое с прямым или косвенным умыслом.

Преступление признаётся совершённым с прямым умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своего деяния (действия или бездействия), предвидело наступление общественно опасных последствий и желало их наступления (ст.25.2 УК).

Преступление признаётся совершённым с косвенным умыслом, если лицо осознавало общественную опасность своего деяния (действия или бездействия), предвидело наступление общественно опасных последствий, не желало, но сознательно допускало эти последствия (ст.25.3 УК).

В соответствии со ст.26.1 УК, преступлением, совершённым по неосторожности, признаётся деяние, совершённое по преступной самонадеянности или преступной небрежности.

Деяние, совершённое по неосторожности, признаётся преступлением лишь в случаях, когда это специально предусмотрено соответствующей статьёй Особенной части УК (ст.24.2).

Преступление признаётся совершённым по преступной самонадеянности, если лицо предвидело возможность наступления общественно опасных последствий своего деяния (действия или бездействия), но без достаточных к тому оснований рассчитывало на предотвращение этих последствий (ст.26.2 УК).

По интеллектуальному элементу преступная самонадеянность имеет некоторое сходство с косвенным умыслом. Их отличие состоит в том, что при преступной самонадеянности виновной предвидит абстрактную возможность наступления общественно опасных последствий, а при косвенном умысле виновной предвидит реальную возможность наступления общественно опасных последствий.

Главное отличие между преступной самонадеянностью и косвенным умыслом состоит в волевом элементе. При косвенном умысле виновный сознательно допускает общественно опасные последствия, относясь к ним безразлично, а при преступной самонадеянности субъект рассчитывает на предотвращение этих последствий, т.е. относится к ним негативно.

Преступление признаётся совершённым по преступной небрежности, если лицо не предвидело возможности наступления общественно опасных последствий своего деяния (действия или бездействия), хотя при необходимой внимательности и предусмотрительности должно было и могло предвидеть эти последствия (ст.26.3 УК).

От преступной небрежности следует отличать казус (случай), т.е. невиновное причинение вреда.

Деяние признаётся совершённым невиновно, если лицо, его совершившее, не осознавало и по обстоятельствам дела не могло осознавать общественной опасности своих действий (бездействия) либо не предвидело возможности наступления общественно опасных последствий и по обстоятельствам дела не должно было или не могло их предвидеть.

Довольно-таки определённую сложность представляют составы преступлений с двумя формами вины: одна – определяемая по отношению к деянию, другая – по отношению к последствиям.

При этом, умысел представляет собой субъективный признак состава преступления, а неосторожность, характеризуя психическое отношение лица

к последствиям, является квалифицирующим признаком, например, ст.126.3 УК – умышленное причинение тяжкого вреда здоровью потерпевшего, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего, умысел по отношению к причинению тяжкого вреда здоровью, а по отношению к последствиям в виде неосторожной смерти – неосторожность.

Мотив и цель преступления, а также эмоции относятся к факультативным признакам субъективной стороны преступления.

Мотив – это обусловленные потребностями, влечениями, эмоциями (чувствами) и интересами побуждения, которые вызывают у лица решимость на совершение преступления, то есть обстоятельства, которые побуждают лицо к совершению общественно опасного деяния.

Под целью понимается представление о желаемом результате к достижению, которого стремится лицо, совершающее преступление, то есть конечный результат преступной деятельности человека.

Все умышленные преступления имеют мотив и цель. Характеризуя же деяния, совершаемые по неосторожности, законодатель не включает рассматриваемые признаки в составы преступления.

Выделяются две группы мотивов и целей преступлений: низменные и лишённые низменного содержания.

Эмоции, т.е. эмоциональное состояние лица, совершившего преступление в определённых случаях влияют на квалификацию преступления, приобретая роль обязательного признака, например, умышленное убийство, совершённое в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (физиологического аффекта) (ст.122 УК), умышленное причинение менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (физиологического аффекта) (ст.129 УК), во всех же остальных случаях эмоции выступают факультативным признаком субъективной стороны преступления.

Значение субъективной стороны преступления состоит в следующем: субъективная сторона преступления является одним из элементов состава преступления и, следовательно, входит в юридическое основание уголовной ответственности, в случае отсутствия субъективной стороны преступления нет и состава преступления.

10. Необходимая оборона

Согласно ст.36.1 УК Азербайджанской Республики, не является преступлением причинение вреда посягающему лицу в состоянии необходимой обороны, то есть при защите жизни, здоровья и прав обороняющегося или других лиц, интересов государства или общества от общественно опасного посягательства, если при этом не было допущено превышения пределов необходимой обороны.

Право на необходимую оборону имеют в равной мере все лица независимо от их профессиональной или иной специальной подготовки и служебного положения. Это право распространяется на лиц независимо от возможности обратиться за помощью к государственным органам или другим лицам, а также возможности избежать общественно опасного посягательства (ст.36.2 УК).

Необходимая оборона является обстоятельством, исключающим общественную опасность и противоправность, а, следовательно, преступность и наказуемость действий обороняющегося.

Основанием для причинения вреда посягающему является совершение им общественно опасного посягательства.

Общественно опасное посягательство представляет собой исключительно действие, направленное на причинение вреда охраняемым уголовным законом объектам уголовно-правовой охраны и угрожающее незамедлительным причинением вреда. Как правило, необходимая оборона от преступлений, совершённых путём преступного бездействия недопустима.

Условия правомерности необходимой обороны принято разделять на две группы: условия, относящиеся к общественно опасному посягательству, и условия, относящиеся к защите.

В первую группу – условия, относящиеся к общественно опасному посягательству, входят следующие условия: общественная опасность посягательства; наличность посягательства; действительность (реальность) посягательства.

Анализируя легальное определение необходимой обороны, можно сделать вывод, что только общественно опасное посягательство влечёт за собой право на оборону.

Иначе говоря, право на оборону порождает только общественно опасное посягательство на правоохранительные интересы.

Чаще всего, оборона осуществляется против преступного, уголовно наказуемого посягательства.

Однако, не требуется, чтобы посягательство было непременно преступным. Достаточно, чтобы оно было общественно опасным и по объективным признакам воспринималось как преступное нападение. Признак общественной опасности посягательства означает, что совершаемые действия угрожают причинением значительного вреда охраняемым уголовным правом интересам личности, общества, государства. Какое-либо малозначительное посягательство не даёт права на причинение вреда, поэтому, например, не является необходимой обороной причинение вреда лицу, пытающемуся украсть груши из соседского сада.

К наличному относится уже начавшееся, но ещё не закончившееся посягательство.

Наличным признаётся такое посягательство, которое уже начало осуществляться или непосредственная угроза осуществления которого была настолько очевидной, что было ясно: посягательство может тотчас же, немедленно осуществиться.

О последнем, может свидетельствовать конкретная угроза словами, жестами, демонстрация оружия и прочие устраняющие способы.

Посягательство не является наличным в тех случаях, когда оно закончилось, и опасность уже не угрожает, например, со стороны посягающего имеет место добровольный отказ и т.д.

Момент фактического окончания общественно опасного посягательства является конечным моментом необходимой обороны.

Судебная практика признаёт, что состояние необходимой обороны может иметь место и в случаях, когда защита последовала непосредственно за оконченным посягательством, если по обстоятельствам дела для обороняющегося не был ясен момент окончания посягательства.

Действительность (реальность) посягательства заключается в том, что посягательство имеет место в объективной реальности, а не в воображении обороняющегося.

В противном случае говорят о мнимой обороне. Последствия мнимой обороны, как правило, определяются по правилам о фактической ошибке в уголовном праве. При мнимой обороне заблуждение может быть связано с неправильной оценкой поведения человека как общественно опасного.

Ко второй группе – условия, относящиеся к защите, относятся следующие условия: причинение вреда только посягающему; своевременность защиты; защита не должна превышать пределов необходимости.

При необходимой обороне вред может причиняться только посягающему. Причинение вреда третьим лицам не входит в понятие необходимой обороны.

Своевременность защиты означает, что она осуществляется не до, не после, а во время совершения общественно опасного посягательства.

Согласно ст.36.3 УК, превышением пределов необходимой обороны признаются умышленные действия, явно не соответствующие характеру и степени общественной опасности посягательства.

Превышение пределов необходимой обороны имеет место только в случаях явного несоответствия действий, обороняющегося характеру и степени общественной опасности посягательства.

Вывод о том, имело ли место превышение пределов необходимой обороны или нет, можно сделать лишь в результате тщательного анализа конкретных обстоятельств дела, личности посягающего и обороняющегося.

Необходимо учитывать не только соответствие или несоответствие средств защиты и нападения, но и характер опасности, угрожающей оборонявшемуся, его силы и возможности по отражению посягательства, а также все иные обстоятельства, которые могли повлиять на реальное соотношение сил посягающего и защищающегося (количество посягавших и обороняющихся, их возраст, физическое развитие, наличие оружия, место и время посягательства и т.д.).

Под ним следует понимать причинение нападающему явно ненужного, чрезмерного, не вызываемого обстановкой тяжкого вреда.

Вред, причиняемый обороняющимся, может быть и большим по сравнению с вредом, который мог бы быть причинён нападающим. Не требуется и равенства между орудиями и средствами защиты и нападения.

Вопрос об эксцессе обороны может встать лишь в случаях умышленного причинения посягающему смерти или тяжкого вреда его здоровью, разумеется, когда этот вред явно не соответствует характеру и опасности посягательства, что вытекает из ст.123.1 и 130.1 УК.

Вред, причинённый в состоянии необходимой обороны, возмещению не подлежит.

Совершение преступления при нарушении условий правомерности необходимой обороны является обстоятельством, смягчающим наказание (ст.59.1.7 УК).

11. Понятие и признаки соучастия в преступлении

Согласно ст.31 УК Азербайджанской Республики, соучастием в преступлении признаётся умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении умышленного преступления.

Соучастие в преступлении рассматривается уголовным правом как особая форма совершения преступления, характеризующаяся более высокой степенью общественной опасности по сравнению с индивидуально действующим лицом. Являясь особой формой совершения преступления, соучастие обладает рядом объективных и субъективных признаков.

Объективные признаки соучастия характеризуются: количественным признаком; качественным признаком; единым преступным результатом для всех соучастников; причинной связью между действиями всех соучастников преступления и единым преступным результатом.

При этом, последние два признака характерны исключительно для преступлений с материальным составом.

Одним из объективных признаков соучастия в преступлении является участие в одном и том же преступлении двух или более лиц, причём все соучастники вменяемы и достигли установленного уголовным законом определённого возраста, по достижении которого возможна уголовная ответственность (количественный признак).

Без этого количественного признака немыслимо соучастие. Использование невменяемого или малолетнего, не достигшего возраста, с которого возможна уголовная ответственность, при совершении общественно опасного деяния (действия или бездействия) не образует соучастия, а рассматривается как разновидность так называемого посредственного причинения вреда, при котором невменяемый или малолетний являются лишь орудиями совершения преступления. Тот же, кто использовал указанных лиц, отвечает, как непосредственный исполнитель соответствующего преступления, а когда речь идёт об использовании несовершеннолетних – ещё и по ст.170 УК за вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления.

При соучастии двое (как минимум) или большее количество лиц действуют совместно (качественный признак). С объективной стороны совместность участия в преступлении выражается в том, что действия каждого из соучастников, каждый из которых вносит свой определённый вклад, свою определённую долю в совершение преступления направлены на совершение одного и того же преступного деяния и способствуют его выполнению исполнителем преступления.

Совместность определяется следующими признаками: во-первых, преступление совершается общими, совместными усилиями нескольких лиц; во-вторых, преступный результат (последствие) будет для этих лиц общим, единым; в-третьих, действия каждого участника являются в конкретной обстановке данного преступления необходимым условием совершения действий другими соучастниками; наконец, в-четвёртых, преступный результат

или факт совершения преступления находится в причинной связи с действиями каждого из соучастников. Без действий хотя бы одного из участников наступление общего преступного результата становится невозможным. Каждый из соучастников вносит свой необходимый «вклад» в достижение общего преступного результата. Поскольку действия организатора, подстрекателя и пособника в различном виде и степени способствуют совершению преступления исполнителем преступления, по времени эти действия должны предшествовать или, по крайней мере, совпадать с совершением исполнителем преступления и находиться с этим преступлением в причинной связи.

Единый преступный результат – для преступлений с материальным составом является следующим объективным признаком соучастия.

Причинная связь – объективно существующая связь между совместными действиями всех соучастников преступления и общим преступным результатом также является объективным признаком соучастия в преступлениях с материальным составом.

Последние два объективных признака соучастия присущи только для преступлений с материальным составом.

С субъективной стороны соучастие предполагает умышленную деятельность всех соучастников преступления.

По сравнению с УК Азербайджанской ССР 1960г., УК Азербайджанской Республики 1999г. добавил в дефиницию соучастия слово «умышленного» преступления, сделав тем самым двойной акцент на умысел: «умышленное совместное участие двух или более лиц в совершении умышленного преступления». Такое уточнение формы вины преступления, совершённого в соучастии, имеет не редакционный, а принципиальный характер. Это уточнение учитывает усложнённое сравнительно с индивидуальной виной свойство вины соучастников: субъект при соучастии должен сознавать и свой вклад, свою долю в преступление, и причинение вреда действиями исполнителя (соисполнителей).

Следовательно, у соучастника должно сформироваться психическое отношение как к своим собственным действиям (бездействию) в статусе соучастника, так и психическое отношение к совершаемому исполнителем или соисполнителем преступлению.

Все соучастники действуют умышленно, причём умысел бывает только прямым, когда желание совершить одно и то же преступление объединяет преступную деятельность нескольких лиц.

Следовательно, в содержание умысла каждого из соучастников обязательно должно входить сознание характера общественной опасности совершаемого исполнителем преступления, а также по общему правилу сознание

того обстоятельства, что данное лицо действует не в одиночку, а совместно с другими лицами, внося определённый вклад, свою долю в совершение преступления.

При этом, мотивы при соучастии могут совпадать, а могут быть весьма различными. Так, например, при убийстве за вознаграждение, то есть по найму (ст.120.2.5 УК), наёмный убийца – исполнитель осуществляет преступление, то есть совершает данное убийство из корыстных побуждений, организатор же убийства нанимает убийцу для того, например, чтобы отомстить конкуренту. Мотивом действий организатора в этом случае является месть. Решающим является то, что все соучастники объединяют свою преступную деятельность, сознавая характер совершаемого исполнителем преступления и желая по тем или иным мотивам наступление единого преступного результата.

Значение института соучастия в преступлении заключается в том, что он обосновывает привлечение к уголовной ответственности не только лиц, которые хотя непосредственно своими действиями не осуществляют состав преступления, однако, являются организаторами, подстрекателями или пособниками при совершении единого для всех, совместного преступления.

12. Виды соучастников преступления

Согласно ст.32.1 УК Азербайджанской Республики, соучастниками преступления наряду с исполнителем признаются организатор, подстрекатель и пособник.

Согласно ст.32.2 УК, исполнителем преступления признаётся лицо, непосредственно совершившее преступление либо непосредственно участвовавшее в его совершении совместно с другими лицами (соисполнительство), а также лицо, совершившее преступление посредством использования других лиц, не подлежащих уголовной ответственности в силу обстоятельств, предусмотренных УК.

Исполнитель преступления физически выполняет действия, характеризующие объективную сторону преступления: может выполнить её полностью или частично, совместно с другими лицами, которые признаются соисполнителями преступления. При этом, их роли в техническом отношении могут быть весьма различными. Например, при совершении умышленного убийства необязательно, чтобы смертельное ранение было причинено каждым из исполнителей – один может связать потерпевшему ноги или руки,

или и то и другое, чтобы лишить его возможности сопротивляться, а другой нанести смертельное ранение.

Исполнителем преступления признаётся также лицо, которое совершает преступление посредством использования других лиц, не подлежащих уголовной ответственности в силу определённых обстоятельств – невменяемости, малолетнего возраста или при отсутствии вины. Такие случаи принято называть разновидностью так называемого посредственного причинения вреда, когда невменяемый, малолетний рассматриваются, как орудия совершения преступления.

Следовательно, исполнитель, являясь ключевой фигурой в соучастии, выполняет объективную сторону конкретного преступления, так как именно его действия приводят к достижению конкретной преступной цели. Именно исполнитель реализует преступный замысел всех соучастников преступления. Если не будет исполнителя, не будет и соучастия в конечном итоге.

Согласно ст.32.3 УК, организатором преступления признаётся лицо, организовавшее совершение преступления или руководившее его исполнением, а равно лицо, создавшее организованную группу или преступное сообщество (преступную организацию) либо руководившее ими.

Организатор преступления как стратег и тактик преступления, как инициатор и вдохновитель преступления – фигура, близкая к подстрекателю, но, несомненно, более весомая, значимая, существенная, чем подстрекатель.

Для того, чтобы организовать преступную группу в любой из известных её разновидностей ему приходится, вербуя участников преступления, то есть, привлекая на свою сторону других соучастников вступать с ними в контакт, подговаривать, убеждать, подкупать, шантажировать и т.д., то есть в арсенале организатора могут оказаться все средства, которыми обычно владеет и подстрекатель преступления.

Однако, организатор преступления, в отличие от подстрекателя преступления, не ограничивается одним лишь склонением к преступлению других его участников. Организатор планирует преступление, распределяет роли его участников, руководит их действиями и таким образом создаёт уверенность в благополучном исходе преступного дела в целом. Организатор связывает свою миссию с перспективой развития преступного дела в целом, а его фигура стоит над процессом совершения преступления от начала и до конца.

Наиболее опасной фигурой организатор становится при создании устойчивой вооружённой группы (банды) (ст.217), создании не предусмотренных законодательством незаконных вооружённых формирований или

групп (ст.279) или при организации преступного сообщества (преступной организации) (ст.218 УК).

Согласно ст.32.4 УК, подстрекателем преступления признаётся лицо, склонившее другое лицо к совершению преступления путём уговора, подкупа, угрозы или другим способом.

Арсенал средств воздействия на исполнителя у подстрекателя весьма многообразен: подкуп, просьба, приказ, поручение, угроза, физическое насилие и т.д.

Однако, главное заключается не в продолжении этого перечня средств подстрекательства, а в том, что подстрекательство должно быть всегда там, где с одной стороны, лицо возбудило в другом решимость совершить конкретное преступление, предусмотренное Особенной частью УК, а с другой – такая решимость проявилась в подготовке либо совершении этого преступления, то есть исполнитель преступления даёт согласие на совершение преступления. Только при этих условиях использование любого из названных средств может быть признано подстрекательством.

Подстрекать можно только исполнителя к совершению преступления, оказывать помощь тоже можно только исполнителю преступления. В тех же случаях, когда подстрекателю преступления не удалось склонить другое лицо к совершению преступления, он будет привлечён к уголовной ответственности за приготовление к преступлению в форме приискания соучастников (неудавшееся подстрекательство) (ст.28.1 УК).

Согласно ст.32.5 УК, пособником преступления признаётся лицо, содействовавшее совершению преступления советами, указаниями, предоставлением информации, орудий или средств совершения преступления либо устранением препятствий, а также лицо, заранее обещавшее скрыть преступника, орудия или средства совершения преступления, следы преступления, а равно денежные средства или иное имущество, добытые преступным путём, приобрести такие денежные средства или иное имущество, владеть ими или использовать их, а равно распоряжаться ими.

Недонесение либо заранее не обещанное укрывательство тяжких или особо тяжких преступлений не признаётся пособничеством, а содержит признаки самостоятельного преступления, предусмотренного ст.307 УК – недонесение о преступлениях и заранее не обещанное укрывательство преступлений.

Состав заранее не обещанного приобретения или сбыта имущества, заведомо добытого преступным путём, также является самостоятельным преступлением (ст.194 УК).

Указанные в законе формы пособничества различаются по двум признакам: по признаку интеллектуального содействия и по признаку физического содействия совершению преступления.

К интеллектуальному содействию относятся: совет, указания, предоставление информации, заранее данное обещание скрыть преступника, средства или орудия совершения преступления, следы преступления, а равно денежные средства или иное имущество, добытые преступным путём, приобрести такие денежные средства или иное имущество, владеть ими или использовать их, а равно распоряжаться ими.

К физическому пособничеству, в отличие от интеллектуального относятся: предоставление средств или орудий совершения преступления, устранение препятствий для совершения преступления.

От организатора и подстрекателя пособник отличается тем, что он не выступает в качестве инициатора и вдохновителя преступления и не возбуждает решимости на совершение преступления, а лишь укрепляет такую решимость, так как она возникает до совершения пособничества.

13. Понятие и цели наказания

Уголовное наказание является одним из центральных институтов уголовного права. Именно уголовное наказание, выражая содержание и направление уголовной политики государства, выступает достаточно эффективным уголовно-правовым средством борьбы с преступностью.

Согласно ст.41.1 УК Азербайджанской Республики, наказание – это мера государственного принуждения, назначаемая по приговору суда. Наказание применяется к лицу, признанному виновным в совершении преступления, и заключается в предусмотренных УК лишении или ограничении прав и свобод этого лица.

Уголовное наказание представляет собой реакцию государства на совершённое лицом преступление.

Наказание может быть назначено лишь за предусмотренное уголовным законом преступление.

Наказание назначается судом только лишь по приговору суда и от имени Азербайджанской Республики.

Обвинительный приговор суда, вынесенный от имени Азербайджанской Республики, и определяющий наказание лицу, признанному в установленном законом порядке судом виновным в совершении преступления, со-

держит официальную государственную, причём отрицательную государственную оценку совершения преступления и самого преступника.

Наказание назначается лицу, признанному в установленном законом порядке судом виновным в совершении преступления.

Наказание всегда связано с ограничением прав и свобод лица, совершившего преступление, причиняя ему определённые моральные страдания и лишением определённых благ – свободы, имущественных прав и т.д. По своему объективному содержанию наказание – это всегда кара. Любое наказание в той или иной степени должно иметь карательное содержание. Тяжесть наказания (степень кары) должна соответствовать тяжести совершённого преступления и личности виновного. Без кары наказание потеряло бы всякое предупредительное значение.

Наказание в отличие от других мер государственного принуждения влечёт за собой особое правовое последствие – судимость, которая погашается или может быть снята при определённых условиях, указанных в уголовном законе в соответствии со ст.83 УК.

Согласно ст.41.2 УК, наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, исправления осуждённого и предупреждения совершения новых преступлений осуждёнными и другими лицами.

Без учёта целей наказания нельзя назначить эффективное наказание. Определение целей наказания является одним из наиболее сложных вопросов уголовного права.

Определяя вопрос о целях наказания, следует отметить, что сущность восстановления социальной справедливости как цели наказания заключается в том, что наказание должно соответствовать совершению преступления и личности виновного и восстанавливать в глазах потерпевших и их близких, государства и общества справедливость, то есть соответствовать тяжести преступления.

Следовательно, социальная справедливость может быть восстановлена только справедливым наказанием, которое в каждом конкретном случае может быть более или менее строгим, а потому не всегда одинаковым, равным причинённому преступлением вреду.

Цель исправления осуждённого заключается в том, чтобы осуждённый стал законопослушным, добропорядочным гражданином общества, отличался примерным поведением и соблюдал все предписания закона.

Под исправлением осуждённого следует понимать достижение путём наказания такого результата, чтобы лицо после отбытия наказания впредь не совершило какого-либо нового преступления.

Согласно закону, наказание должно предупреждать совершение новых преступлений. Причём в теории уголовного права различают предупреждение нарушений уголовно-правовых запретов, которые можно ожидать от самого осуждённого (специальное или частное предупреждение), то есть специальная превенция, и предупреждение совершения преступлений другими лицами (общее предупреждение), то есть общая превенция.

Общее предупреждение обращено к обществу в целом, а специальное – к индивиду.

14. Общие начала назначения наказания

Справедливо назначенное наказание способствует достижению целей наказания, обеспечивает эффективное исправление осуждённого и оказывает предупредительное воздействие на иных лиц, склонных к совершению преступлений. Назначение справедливого наказания лицу, признанному судом виновным в совершении преступления, – один из важнейших результатов судебной деятельности.

Отсюда, общие начала назначения наказания являются неукоснительными, принципиальными требованиями, которые должны быть учтены судом при назначении конкретного вида и размера наказания каждому конкретному лицу.

Согласно ст.58.1 УК Азербайджанской Республики, лицу, признанному виновным в совершении преступления назначается справедливое наказание в пределах, предусмотренных соответствующей статьёй Особенной части УК, и с учётом положений Общей части УК. Более строгий вид или предел наказания из числа предусмотренных за совершённое преступление назначается только в случае, если менее строгий вид или предел наказания не сможет обеспечить достижение целей наказания.

Общие начала назначения наказания пронизаны всеми принципами уголовного права – законности (ст.5 УК), равенства граждан перед законом (ст.6 УК), ответственности за вину (ст.7 УК), справедливости (ст.8 УК) и гуманизма (ст.9 УК). Так, лицу, признанному виновным в совершении преступления назначается справедливое наказание в пределах, предусмотренных соответствующей статьёй Особенной части, и с учётом положений Общей части УК. Это, с самого начала, проявляется в квалификации конкретного преступления с определением конкретной статьи Особенной части УК.

Естественно, такая квалификация, которая дана органом предварительного расследования до суда, не имея заранее установленной силы, впо-

следствии может измениться судом, и, причём содеянное может быть пере-
квалифицировано с одной статьи на другую, и даже на две и более статьи
Особенной части УК – по совокупности преступлений, в порядке, преду-
смотренном ст.66 УК. Далее, установив, по какой норме должен отвечать
виновный, суд руководствуется санкцией (в пределах санкции) данной кон-
кретной нормы. Если санкция альтернативная, суд решает, какой вид нака-
зания должен быть применён к виновному, а затем определяет ему размер
этого наказания, руководствуясь теми пределами, которые указаны в санк-
ции. Очень часто в санкции непосредственно не указан нижний предел того
или иного вида наказания. Суд в таком случае исходит из того нижнего пре-
дела, который указан для данного вида наказания статьёй Общей части УК.

Справедливость наказания означает соответствие его тяжести преступ-
ления, обстоятельствам его совершения и личности виновного. Помимо это-
го, как необоснованно завышенное, так и необоснованно заниженное нака-
зание не способствует достижению целей наказания.

Следовательно, только такое назначенное судом виновному наказание
будет считаться справедливым, которое является итогом совершённого им
преступления, то есть необходимо достичь соответствия наказания всем об-
стоятельствам содеянного.

Более строгое наказание, чем предусмотрено соответствующими ста-
тьями Особенной части УК за совершённое преступление, может быть
назначено по совокупности преступлений и совокупности приговоров толь-
ко в соответствии со ст.66 и 67 УК. Основания для назначения за со-
вершённое преступление менее строгого наказания, чем предусмотрено со-
ответствующей статьёй Особенной части УК, определяются ст.62 УК.

При назначении наказания учитываются характер и степень обще-
ственной опасности преступления и личность виновного, в том числе обсто-
ятельства, смягчающие и отягчающие наказание, а также влияние назначен-
ного наказания на исправление осуждённого и на условия жизни его семьи.

Индивидуализация наказания законодательно определена в ст.58.3 УК.
Индивидуализация наказания проявляется в обязанности суда при назначе-
нии наказания учитывать характер и степень общественной опасности пре-
ступления и личность виновного, в том числе обстоятельства, смягчающие и
отягчающие наказание, а также влияние назначенного наказания на исправ-
ление осуждённого и на условия жизни его семьи.

Если наказание не индивидуализировано, значит, оно незаконно, не-
справедливо.

Ст.58.3 УК, определяя общие начала назначения наказания, указывает
на необходимость учёта судами при назначении наказания «характера и сте-

пени общественной опасности преступления». При этом, характер общественной опасности принято называть качественной характеристикой преступления, а степень – количественной характеристикой преступления.

Раскрывая содержание характера общественной опасности преступления, следует отметить, что характер определяется теми общественными отношениями, на которые совершено посягательство, то есть объектом преступления.

При определении количественной стороны общественной опасности преступления – её степени, следует принимать во внимание ряд факторов: тяжесть причинённых последствий, особенности посягательства, так, окончено оно или нет, совершено единолично или в соучастии, какой способ был использован при совершении преступления и др., характер вины, особенности субъекта преступления, то есть конкретные проявления признаков преступления. Так, умышленное причинение тяжкого вреда здоровью (ст.126 УК) имеет более высокую степень общественной опасности, чем причинение менее тяжкого вреда здоровью (ст.127 УК) и лёгкого вреда здоровью (ст.128 УК).

Степень общественной опасности преступления своё формальное выражение находит в санкции. А поэтому для того, чтобы сравнить степень общественной опасности двух, трёх или более преступлений, надо сравнить их санкции. Чем более строгое наказание предусматривает санкция статьи, тем выше степень общественной опасности преступления.

Суд должен всесторонне, полно, тщательно, точно и, что очень важно, объективно исследовать данные о личности виновного, обстоятельства, смягчающие и отягчающие наказание, о которых говорится в ст.59 и 61 УК, имея ввиду их существенное значение для определения вида и размера наказания. В частности, необходимо выяснить отношение виновного к труду, обучению, состояние здоровья, семейное положение, сведения о судимости виновного и др.

И – наконец, суд в каждом конкретном случае обязан определить какой конкретный вид наказания, и какой конкретный размер наказания будет достаточным для исправления осуждённого и как этот вид и размер наказания повлияет на условия жизни его семьи.

15. Ограничение свободы как вид уголовного наказания

В 12 пунктах ст.42 УК Азербайджанской Республики перечислены виды наказаний, которые подразделяются на основные, дополнительные и те, которые могут применяться в качестве как основных, так и дополнительных (смешанные).

Ст.52-1 УК (ограничение свободы) как основной вид наказания была вновь введена в УК в соответствии с Законом от 20 октября 2017 года, вступившего в законную силу 1 декабря 2017 года.

Следует отметить, что содержание данного вида наказания, законодательно предусмотренного ст.52-1, существенно изменилось и принципиально отличается от прежней редакции ст.53 УК, соответственно изменился и механизм исполнения данного вида наказания.

Согласно ст.52-1.1 УК, ограничение свободы как вид наказания представляет собой неполную изоляцию осуждённого от общества в условиях осуществления за ним надзора по месту его жительства. Суд, в отношении лица, ограниченного свободы устанавливает ограничения, связанные с уходом из постоянного места жительства (полностью или в течение определённого времени суток) и выездом за пределы определённых территориальных границ.

Согласно ст.52-1.2 УК, осуждённый к ограничению свободы, должен исполнить возложенные на него судом следующие обязанности:

«52-1.2.1. не уходить из постоянного места жительства полностью или в течение определённого времени суток;

52-1.2.2. носить средство электронного контроля и поддерживать данное средство в рабочем состоянии;

52-1.2.3. не выезжать за пределы территории, определённые судом;

52-1.2.4. не изменять место жительства без соответствующего решения суда, а равно заранее предупреждать орган, осуществляющий надзор за исполнением наказания в виде ограничения свободы об изменении места работы или учёбы».

При этом согласно ст.52-1.3 УК, суд может возложить на осуждённого и другие дополнительные обязанности:

«52-1.3.1. не участвовать в организации проведения массовых и иных мероприятий или не участвовать в указанных мероприятиях;

52-1.3.2. не посещать определённые места, расположенные в пределах территории, определённые судом;

52-1.3.3. пройти курс лечения от алкоголизма, наркомании, токсикомании или венерического заболевания;

52-1.3.4. возложить на осуждённого исполнение и других обязанностей, способствующих исправлению осуждённого».

Согласно ст.52-1.4 УК, ограничение свободы назначается на срок от шести месяцев до пяти лет.

Согласно ст.52-1.5 УК, в случае систематического или злостного уклонения от исполнения, возложенных на осуждённого судом обязанностей, суд по представлению органа, осуществляющего надзор за исполнением данного

вида наказания, неотбытую часть ограничения свободы заменяет на лишение свободы на определённый срок, из расчёта один день лишения свободы за два дня ограничения свободы.

Ограничение свободы не назначается военнослужащим, иностранным гражданам, лицам без гражданства, а также лицам, не имеющим постоянного места жительства на территории Азербайджанской Республики, в порядке, предусмотренном ст.52-1.6 УК.

Механизм исполнения наказания в виде ограничения свободы регулируется ст.51-1–51-7 Кодекса по исполнению наказаний Азербайджанской Республики.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО-2 (ОСОБЕННАЯ ЧАСТЬ)

16. Геноцид

Геноцид – самостоятельный вид международного преступления, понятие и признаки которого впервые были определены в Конвенции «О предупреждении преступления геноцида и наказании за него» от 9 декабря 1948 года. Азербайджан присоединился к этой Конвенции в 1996 году и при принятии действующего УК впервые предусмотрел ответственность за геноцид в ст.103.

Основной непосредственный объект геноцида – общественные отношения, обеспечивающие естественную, нормальную жизнедеятельность определенной национальной, этнической, расовой или религиозной группы. Дополнительный – общественные отношения, направленные на защиту прав и свобод человека (прежде всего, на жизнь, а также на здоровье, личную свободу, половую свободу и неприкосновенность, право ребенка жить и воспитываться в своей семье и др.).

Объективная сторона геноцида включает действия, направленные на полное или частичное уничтожение национальной, этнической, расовой или религиозной группы.

Потерпевшими от геноцида выступают не отдельные лица, члены групп, а сами названные группы в целом, на уничтожение которых нацелено это преступление.

Объективная сторона геноцида в ст.103 УК, в соответствии со ст.2 Конвенции 1948г., включает следующие формы (способы) совершения преступления:

- 1) убийство членов указанных групп;
- 2) причинение тяжкого вреда их здоровью или серьезного вреда их умственным способностям;
- 3) создание жизненных условий, рассчитанных на полное или частичное физическое уничтожение членов группы;
- 4) осуществление мероприятий, направленных на предотвращение рождаемости внутри группы;
- 5) принудительная передача детей, принадлежащих одной группе, в другую.

Каждый из этих способов может применяться в отдельности, но в реальности при совершении геноцида, как правило, для достижения преступной цели используются все способы. Но чаще всего для скорейшего достижения цели – убийства. Именно этим способом был совершен геноцид в Ходжалы в ночь с 25 на 26 февраля 1992 года, когда армянскими бандформированиями с поддержки российского 366-го мотострелкового полка были убиты 613 мирных жителей только из-за принадлежности их к определенной национальной, этнической и религиозной группе.

Под убийством членов группы понимается лишение жизни хотя бы одного человека.

Определение тяжкого вреда здоровью дается в ст.126.1 УК и оно включает в себя, в том числе, и психическое расстройство (серьезный вред их умственным способностям).

Создание жизненных условий, рассчитанных на полное или частичное физическое уничтожение национальной, этнической, расовой или религиозной группы, может быть осуществлено различными мерами: заражением среды обитания, блокадой путей доставки продуктов или медикаментов и т.п.

Осуществление мероприятий, направленных на предотвращение рождаемости внутри группы, т.е. насильственное воспрепятствование деторождению может совершаться также различными методами. Например, насильственным раздельным содержанием мужчин и женщин, в том числе и семейных пар, или же принудительной стерилизацией мужчин и женщин. В результате подобных действий та или иная группа людей лишается возможности воспроизводиться, что в будущем ведет к её исчезновению.

Принудительная передача детей, принадлежащих одной группе, в другую преследует цель изменения идентификации ребенка по принадлежности его к той или иной группе по рождению: ребенок в раннем возрасте насильственно изымается из родной среды и передается в другую религиозную, национальную, этническую или расовую группу. Та или иная группа, по указанным в ст.103 УК признакам, лишившись детей, фактически лишается будущего. Этот способ совершения геноцида, как и предыдущий, протяжен во времени: преступная цель достигается только по истечении довольно длительного периода жизни одного-двух поколений.

Определение и признаки геноцида, данные в ст.103 УК, полностью соответствуют международно-правовому определению. Поэтому совершение действий, входящих в объективную сторону состава преступления геноцида, в отношении политической либо социальной группы не образует состава геноцида по УК 1999г.

По конструкции объективной стороны – формальный состав. Для признания преступления оконченным достаточно совершения указанных действий, независимо от того, удалось ли виновным лицам хотя бы частично добиться физического уничтожения неприемлемой для них национальной, этнической, расовой или религиозной группы. Наступление тяжких последствий (убийство, причинение тяжкого вреда здоровью и т.д.) охватывается составом геноцида и дополнительной квалификации по другим статьям УК не требуется.

Субъект преступления – вменяемое физическое лицо, достигшее 16-ти лет. Лица в возрасте от 14 до 16-ти лет, виновные в совершении геноцида, несут ответственность лишь за конкретные преступления против личности, ответственность за которые наступает с 14-ти лет.

Субъективная сторона характеризуется виной в форме прямого умысла. Обязательным признаком геноцида, отличающим его от преступлений против личности, является наличие специальной цели, направленной не против конкретного физического лица или нескольких лиц, а направленной на уничтожение целой или части какой-либо национальной, этнической, расовой или религиозной группы людей.

В соответствии с Конвенцией 1948г., подстрекательство к совершению геноцида признается преступлением и за него предусмотрена ответственность в ст.104 УК 1999г.

17. Понятие и виды убийства

Понятие убийства является фундаментальным в науке уголовного права Азербайджана, поэтому оно не претерпело существенных изменений и в УК 1999г. В УК 1922, 1927, 1960 и 1999 годов менялся только уровень дифференциации ответственности за умышленное убийство: в каждом следующем уголовном законе он был выше.

Законодательное определение убийства как «лишение жизни другого человека» впервые было дано лишь в УК 1999г. (ст.120.1). Вместе с тем теория уголовного права Азербайджана выработало более полное определение: «убийство – это противозаконное виновное лишение жизни другого человека, как по умыслу, так и по неосторожности».

В азербайджанском уголовном праве убийство по форме вины можно классифицировать на: умышленное убийство (ст.120, 121, 122, 123, 135) и убийство по неосторожности (ст.124).

В свою очередь, умышленное убийство по критериям дифференциации ответственности (как отягчающим, так и смягчающим обстоятельствам) можно классифицировать на три вида:

- 1) простой вид убийства, т.е. совершенный без смягчающих и отягчающих обстоятельств (ст.120.1);
- 2) квалифицированные виды убийства, т.е. совершенные с отягчающими обстоятельствами (ст.120.2);
- 3) привилегированные виды убийства, т.е. совершенные со смягчающими обстоятельствами (ст.121, 122, 123.1, 123.2, 135).

Непосредственный объект убийства – общественные отношения, направленные на защиту жизни другого человека. Убийство неразрывно связано с понятиями жизни и смерти человека. Поэтому деяние может быть признано убийством только в том случае, если человек лишен жизни. Посягательство на жизнь человеческого плода не образует убийства, а является абортom. Убийство также должно ограничиваться: от естественного завершения жизненного процесса, от правомерного лишения жизни, от случайного причинения смерти, от самоубийства, от других преступлений, сопряженных с умышленным или неосторожным лишением жизни другого человека (например, по ст.103, 105, 263, 277, 287 и др.).

Объективная сторона убийства может быть выполнена как путем действия, так и бездействия. Оно может быть совершено путем физических действий или явиться результатом психического воздействия.

По конструкции объективной стороны все виды убийства – материальные составы, убийство признается оконченным с момента лишения жизни потерпевшего. Не имеет значения, когда наступила смерть: немедленно или спустя какое-то время.

Субъект убийства. Уголовная ответственность за простой и квалифицированные виды умышленного убийства наступает с 14-ти лет, а за привилегированные виды и убийство по неосторожности – с 16-ти лет. В случае убийства, совершенного должностным лицом при превышении им своих служебных обязанностей, деяние квалифицируется по совокупности ст.120 и ст.309 (превышение должностных полномочий) УК.

Субъективная сторона составов убийств (кроме ст.124) характеризуется как прямым, так и косвенным умыслом. Покушение на убийство возможно только с прямым умыслом.

Квалифицированные и привилегированные виды убийства характеризуются особенностями объективных и субъективных признаков (способы; особые признаки потерпевшего; мотивы, цели преступления, психоэмоциональное состояние виновного и пр.).

Согласно правилам конкуренции норм, при наличии в действиях лица, совершившего умышленное убийство, как отягчающих, так и законодательно указанных смягчающих обстоятельств, следует квалифицировать деяние как привилегированный вид убийства.

В ст.120.1 УК устанавливается ответственность за основной (простой) вид убийства. Наиболее типичными для данного вида являются убийства, совершенные в ссоре или в драке без хулиганских побуждений, убийства по мотивам мести, зависти, неприязни, ненависти, возникшими на почве личных взаимоотношений. К убийствам в драке или ссоре относятся многие категории так называемых «семейных убийств»: лишение жизни в результате межличностных конфликтов между сожителями, родственниками, близкими знакомыми.

Обстоятельства, отягчающие умышленное убийство, перечислены в 12 пунктах ст.120.2 УК и их перечень носит исчерпывающий характер. Для квалификации деяния по ст.120.2 достаточно, чтобы действия виновного попадали хотя бы под один из перечисленных признаков. Если в действиях виновного имеются два или несколько квалифицирующих признаков, то все они должны быть указаны в предъявленном обвинении и приговоре. Однако они не образуют совокупности преступлений, и наказание назначается за единое деяние по санкции ст.120.2 УК, наличие двух или нескольких квалифицирующих признаков учитывается при назначении наказания.

Для правильной квалификации умышленного убийства, в частности, для решения наиболее спорных вопросов квалификации умышленного убийства (определение особой жестокости или общеопасного способа совершения убийства; повторности; вопросы ответственности исполнителя и заказчика при убийстве по найму; убийство двух или более лиц; убийство женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, убийства из хулиганских побуждений и др.) особо важное значение имеет Постановление Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики по обобщению судебной практики по делам об умышленном убийстве от 12 декабря 2002 года.

Система привилегированных видов убийств включает: убийство материю своего новорожденного ребенка (ст.121); убийство, совершенное в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения (ст.122); убийство, совершенное при превышении пределов необходимой обороны (ст.123.1); убийство при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление (ст.123.2); эвтаназия (ст.135). Основной критерий разграничения привилегированных видов убийств заключается в специфических признаках непосредственного объекта и субъекта преступ-

ления. Например, в умышленном убийстве, совершенном при превышении мер, необходимых для задержания лица, совершившего преступление (ст.123.2), субъект – это лицо, которое в силу служебных или иных обязанностей преследует и задерживает лицо, совершившее тяжкое или особо тяжкое преступление, жизнь последнего выступает в качестве непосредственного объекта; в умышленном убийстве в состоянии аффекта (ст.122) – это лицо, находящееся в состоянии внезапно возникшего сильного душевного волнения в результате противоправных или аморальных действий потерпевшего.

Несмотря на то, что непосредственный объект у всех видов убийств один и тот же – жизнь другого человека, вместе с тем в привилегированных видах убийств потерпевший обладает и характерными особенностями. Например, в умышленном убийстве матерью своего новорожденного ребенка (ст.121) – потерпевшим является новорожденный; в эвтаназии (ст.135) – неизлечимо больной человек.

Простой и квалифицированные виды убийства являются особо тяжкими преступлениями, все привилегированные виды умышленного убийства и убийство по неосторожности отнесены к категории менее тяжких преступлений.

18. Умышленное причинение тяжкого вреда здоровью

Уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью предусмотрена в ст.126, которая входит в главу 18 раздела VIII (Преступления против личности) УК 1999г. Это наиболее опасное преступление из числа преступлений против здоровья и законом оно отнесено к категории тяжких преступлений.

Последствия в виде причинения тяжкого вреда здоровью указаны как необходимый признак состава преступления и в некоторых других видах преступлений, ответственность за которые предусмотрена в различных главах и разделах (ст. 149.2.4, 181.3.3, 182.3.3 и др.) УК.

Непосредственный объект преступления – общественные отношения, обеспечивающие защиту здоровья другого человека. Здоровье человека – определенное физиологическое состояние человеческого организма, при котором он в целом и все его органы в соответствии с возрастом способны полноценно выполнять свои функции.

Объективная сторона преступления выражается в следующих обязательных признаках:

- 1) действие или бездействие, которые могут выражаться в механическом, физическом, химическом либо в психическом воздействии на потерпевшего;
- 2) причинение тяжкого вреда здоровью;
- 3) причинно-следственная связь между указанным действием (бездействием) и причинением тяжкого вреда здоровью потерпевшего.

Причинение вреда здоровью путем бездействия имеет место, если виновный не совершает определенных действий, которые обязан был и имел реальную возможность совершить в отношении другого человека.

Понятие тяжкого вреда здоровью частично дается в диспозиции ст.126.1 как:

- 1) вред, опасный для жизни;
- 2) вред не опасный для жизни, но тяжкий по своим последствиям.

В ст.1 Постановления Кабинета Министров Азербайджанской Республики «О перечне тяжкого, менее тяжкого и легкого вреда здоровью» от 1 августа 2014 года приводится перечень опасных для жизни повреждений (проникающие ранения черепа, позвоночника, перелом лобной кости и свода черепа, проникающие ранения брюшной полости и грудной клетки и др.). К опасным для жизни относятся также повреждения, если они повлекли угрожающие жизни состояние: шок тяжелой степени различной этиологии; кому различной этиологии; острую сердечную или сосудистую недостаточность и т.д.

Предотвращение смертельного исхода в результате оказания медицинской помощи не изменяет оценку вреда здоровью как опасного для жизни, т.к. они представляют опасность для жизни с момента причинения.

Признаки вреда, не опасного для жизни в момент его причинения, но по тяжести последствий определяемого как «тяжкий вред», частично указаны в диспозиции ст.126 УК: потеря зрения, слуха, речи или какого-либо органа; утрата органом его функций; психическое расстройство; иное расстройство здоровья, длительная утрата трудоспособности не менее чем на одну треть; заведомо для виновного полная утрата профессиональной трудоспособности; прерывание беременности; заболевание наркоманией или токсикоманией; неизгладимое обезображивание лица.

Медицинское содержание каждого из конкретно указанных в ст.126.1 видов тяжкого вреда здоровью, определяемых по тяжести последствий, раскрывается в ст.1 списка указанного Постановления 2014г.

Факт причинения тяжкого вреда здоровью основывается на судебно-медицинском освидетельствовании потерпевшего.

По конструкции объективной стороны – материальный состав. Преступление считается оконченным с момента причинения тяжкого вреда здоровью.

Субъектом преступления может быть любое вменяемое физическое лицо, достигшее 14-ти лет.

Субъективная сторона преступления характеризуется как прямым, так и косвенным умыслом.

В ст.126.2 определены квалифицирующие признаки умышленного причинения тяжкого вреда, совершенного: в отношении двух или более лиц, а также повторно или группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой или преступным сообществом (преступной организацией) (ст.126.2.1); в отношении лица или его близких родственников в связи с осуществлением данным лицом служебной деятельности или выполнением общественного долга (ст.126.2.2); с особой жестокостью, в том числе с тяжкими мучениями для потерпевшего, или по найму, а равно в отношении лица, заведомо для виновного находящегося в беспомощном состоянии (ст.126.2.3); общеопасным способом, из хулиганских побуждений (ст.126.2.4); с целью использования органов или тканей потерпевшего (ст.126.2.5).

В ст.126.3 УК определена уголовная ответственность за умышленное причинение тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего (особо квалифицированный состав). Субъективная сторона особо квалифицированного состава в ст.126.3 сформулирована двумя формами вины: умыслом по отношению к причинению тяжкого вреда здоровью и неосторожностью по отношению к последствию – смерти, которое не охватывалось умыслом виновного.

На практике представляют трудности отграничение умышленного убийства, совершенного с косвенным умыслом, от умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего, а также умышленного причинения тяжкого вреда здоровью от покушения на убийство. Решая вопрос о направленности умысла виновного, нужно исходить из совокупности всех обстоятельств совершенного преступления и учитывать, в частности, способ и орудия преступления, количество, характер и локализацию телесных повреждений (например, ранения жизненно важных органов человека), а также предшествующее преступлению и последующее поведение виновного и потерпевшего, их взаимоотношения.

19. Похищение человека

Законодатель Азербайджанской Республики впервые предусмотрел ответственность за похищение человека в полном объеме в действующем УК 1999г. Все три предыдущих уголовных законодательства советского периода (1922, 1927 и 1960гг.) предусматривали ответственность за похищение человека только в отношении узкого круга потерпевших: ребенка или женщины.

Непосредственный объект – общественные отношения, обеспечивающие личную физическую свободу человека, т.е. гарантированную ему законом возможность свободно перемещаться в пространстве и выбирать местоположение по своему усмотрению. Факультативным объектом могут выступать безопасность жизни и здоровья потерпевшего, его достоинство, отношения собственности и др.

Потерпевшим может быть любое лицо, независимо от гражданства, возраста, пола, социального происхождения и т.д. Беременность потерпевшей или несовершеннолетний возраст являются квалифицирующими признаками, и в этих случаях деяние квалифицируется по ст.144.2 или 144.3 УК.

Согласие потерпевшего на свое похищение (т.е. инсценировка похищения для окружающих и близких) исключает ответственность по ст.144 УК.

Диспозиция ст.144 УК является простой, поэтому признаки объективной стороны похищения человека определяются исходя из теории и практики уголовного права. Так, объективная сторона похищения человека характеризуется наличием трех последовательно обязательных действий:

- 1) завладение (захват),
- 2) перемещение в пространстве,
- 3) удержание потерпевшего помимо его воли.

Способы захвата не ограничены законом, они могут быть самыми разными, тайными или открытыми. Завладение человеком может осуществляться в любой форме: посредством физического или психического насилия, посредством каких-то обманных действий (особенно в отношении детей), путем злоупотребления доверием, использования беспомощного состояния человека и пр. В некоторых случаях факт похищения потерпевший может осознать позднее. Применяемое при захвате человека насилие должно быть не опасным для жизни или здоровья (побои, связывание, накидывание мешка на голову и т.п.). В случае применения насилия, опасного для жизни или здоровья, деяние квалифицируется по ст.144.2.4 УК.

Перемещение в пространстве из одного места в другое может быть осуществлено как при посредстве каких-либо транспортных средств, так и

путем самостоятельного вынужденного передвижения. Удержание потерпевшего помимо его воли означает незаконное лишение свободы человека в месте его тайного содержания.

Все три действия объективной стороны обязательны. При отсутствии одного из них деяние не может быть квалифицировано как похищение человека, а может образовать состав другого преступления.

По конструкции объективной стороны – формальный состав, преступление считается оконченным после совершения последнего действия (удержания помимо воли). Пресечение деяния по независящим от виновного обстоятельствам в процессе захвата или перемещения похищенного лица, должно квалифицироваться как покушение на похищение человека.

Субъект преступления – вменяемое физическое лицо, достигшее 14-ти лет. Родители (в том числе разведенный или усыновитель), бабушка, дедушка, или другой какой-то близкий родственник, которые действуют, как им кажется, исходя из интересов ребенка (в том числе и ложно понятых), не могут выступать в качестве субъекта его похищения. Субъектом уголовной ответственности за похищение человека может выступать и юридическое лицо (ст.99-4.5 УК).

Субъективная сторона похищения человека характеризуется прямым умыслом. Цели и мотивы преступления могут быть разными (ненависть, месть, любовь, ревность и т.п.) и на квалификацию деяния не влияют, за исключением корыстного мотива, являющегося квалифицирующим признаком в ст.144.2.6 УК.

В ст.144.2 УК указаны квалифицирующие признаки похищения человека, совершенного: в отношении двух или более лиц (ст.144.2.1); в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности (ст.144.2.2); группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой или преступным сообществом (преступной организацией) (ст.144.2.3); с применением насилия, опасного для жизни или здоровья потерпевшего (ст.144.2.4); с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия (ст.144.2.5); с корыстной целью или по найму (ст.144.2.6). Указанные квалифицирующие признаки похищения человека совпадают по содержанию с аналогичными в преступлениях против жизни или здоровья.

В ст.144.3 указаны два особо квалифицирующих признака. Один из них – похищение несовершеннолетнего, т.е. лица, не достигшего 18-ти лет. Заведомость знания виновным возраста потерпевшего не является обязательным условием. Причинение по неосторожности смерти или иных тяжких последствий охватывается содержанием ст.144.3 и дополнительной ква-

лификации по ст.124 или ст.131 не влечет, при этом субъективная сторона деяния по ст.144.3 характеризуется двумя формами вины. Под иными тяжкими последствиями понимаются: самоубийство как потерпевшего, так и его близких, тяжелое психическое расстройство их, причинение тяжкого вреда здоровью, причинение крупного имущественного ущерба и т.п.

Если похищение человека сопровождается совершением других тяжких умышленных преступных действий: изнасилованием, причинением тяжкого вреда здоровью,¹ убийством, вымогательством, то возникает совокупность с указанными преступлениями. Похищение человека может быть также одним из способов завладения им при торговле людьми. В этом случае деяние должно быть квалифицировано по ст.144-1 УК.

В примечании к ст.144 предусмотрены специальные условия освобождения от уголовной ответственности. Это два обязательных условия:

- 1) добровольное освобождение похищенного человека,
- 2) отсутствие в действиях виновного иного состава преступления.

Под добровольным понимается такое освобождение, при котором виновное лицо осознает, что имеет все возможности и дальше удерживать похищенное лицо, однако освобождает его, передает родственникам, органам власти. Освобождение похищенного вследствие уплаты выкупа за него не соответствует понятию добровольного освобождения.

20. клевета и оскорбление

Уголовная ответственность за клевету предусмотрена в ст.147, за оскорбление – в ст.148 УК. В 2016 году УК Азербайджанской Республики также дополнился новой ст.148-1, предусматривающей ответственность за клевету или оскорбление, совершенные в информационном ресурсе Интернета с использованием поддельных имен пользователя, профилей или учетных записей.

Непосредственный объект, круг потерпевших, конструкция объективной стороны, обязательные способы совершения деяния, а также субъект и субъективная сторона клеветы и оскорбления совпадают.

¹ *К вниманию студентов:*

Утверждение авторов Комментария УК Азербайджанской Республики, что умышленное причинение тяжкого вреда здоровью охватывается ст.144.2.4 и дополнительной квалификации по совокупности со ст.126 не требуется, считаем ошибочным (Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası. Bakı, 2018, I hissə, s.492). Иначе получается логическая неувязка: причинение по неосторожности тяжкого вреда здоровью квалифицируется по ст.144.3, а по умыслу – по ст.144.2 УК.

Непосредственный объект указанных преступлений – общественные отношения, обеспечивающие право на честь, достоинство и репутацию человека. Честь и достоинство являются единственными благами, находящимися под уголовно-правовой охраной и после смерти человека.

Потерпевшим может быть любое лицо, в том числе несовершеннолетний, недееспособный, а также умерший, если распространяемые позорящие сведения о нем задевают честь живых наследников и близких людей.

Объективная сторона клеветы состоит в публичном распространении заведомо ложных сведений, порочащих честь и достоинство другого лица или подрывающих его репутацию.

Предмет преступления – заведомо ложные сведения. Ложные сведения – информация, которая не соответствует действительности, является вымышленной, надуманной и при этом порочит честь, достоинство и репутацию человека. Заведомая ложность сведений означает, что виновный знает об их явном несоответствии действительности.

Порочащими, в частности, являются сведения, содержащие утверждения о нарушении гражданином или юридическим лицом действующего законодательства, совершении нечестного поступка, неправильном, неэтичном поведении в личной, общественной или политической жизни, недобросовестности при осуществлении производственно-хозяйственной и предпринимательской деятельности, нарушении деловой этики или обычаев делового оборота, которые умаляют честь и достоинство гражданина или репутацию гражданина либо юридического лица.

Клевета (как и оскорбление) должны касаться конкретного человека, а не обобщенных групп (народ, молодежь, весь женский род и т.п.).

Когда лицо распространяет хотя и позорящие сведения, но соответствующие действительности (диффамация), или добросовестно заблуждается относительно подлинности сведений, полагая их правдивыми, а также тогда, когда ложные сведения не являются порочащими, ответственность за клевету исключается.

В ст.147.2 предусмотрена ответственность за клевету, соединенную с обвинением потерпевшего в совершении тяжкого или особо тяжкого преступления (квалифицированный вид).

Объективная сторона оскорбления состоит из публичных действий, направленных на унижение чести и достоинства другого лица и выраженных в неприличной форме.

Под «неприличной формой» понимается откровенно циничная, глубоко противоречащая принятым в человеческом обществе нормам нравственности и морали, элементарным правилам поведения между людьми,

унизительное обращение с человеком, в частности, нецензурные выражения, непристойные телодвижения, жесты. Они могут быть устными, письменными или выражены телесными действиями (пощечина, мимики, плевков в лицо и т.п.).

Обязательными признаками объективной стороны клеветы и оскорбления является признак публичности, который выражается в одном из следующих альтернативных способов совершения преступления: в публичном выступлении, публично демонстрирующемся произведении, в средствах массовой информации, при массовых распространениях в информационных ресурсах Интернета.

Спорным является определение такого способа распространения клеветы и оскорбления как публичное выступление. По мнению Ш.Самедовой, клевета признается распространенной в публичном выступлении тогда, когда распространение порочащих сведений совершается в общественном месте, среди широкого круга посторонних лиц, например, на митинге, собрании с открытым доступом слушателей. Авторы Комментария УК Азербайджанской Республики под публичным выступлением понимают распространение заведомо ложных сведений, которые «увидели, услышали и осознали два и более лица». К сожалению, официального толкования по этому поводу не имеется, что не способствует созданию единой судебной практики в масштабах всей страны.

Под публично демонстрирующимися произведениями понимаются видеоролики, киноленты, фотографии, плакаты, листовки, афиши и т.п., распространяемые повсеместно и доступные для ознакомления широким кругом посторонних лиц.

Под средствами массовой информации понимаются газеты, журналы, альманахи, бюллетени, другие издания, постоянно (т.е. периодически) выходящие в свет, радио, телевидение, видео и аудиокассеты, тиражи которых предназначены для неограниченного круга лиц.

Клевета или оскорбление при массовом распространении в информационном ресурсе Интернета, является одним из альтернативных публичных способов совершения клеветы и оскорбления соответственно в ст.147 и 148, и обязательным способом – в ст.148-1 УК. Понятие информационных ресурсов дается в ст.2 Закона Азербайджанской Республики «Об информации, информатизации и защите информации» от 3 апреля 1998 года. Отличительным критерием деяний при этом будет выступать следующее. При клевете (ст.147) или оскорблении (ст.148), совершенных при массовом распространении в информационном ресурсе Интернета, используются подлинные имена, профили, учетные записи, позволяющие легко идентифицировать

личность клеветника или оскорбителя. Использование же при клевете или оскорблении поддельных данных при их распространении в информационном ресурсе Интернета существенно затрудняет поиск виновного и влечет ответственность по ст.148-1 УК.

Понятие поддельных имен пользователя, профилей или учетных записей раскрывается в примечании к ст.148-1 как недостоверных сообщений в информационных ресурсах Интернета, в том числе и в социальных сетях. Там же указаны способы, затрудняющие идентификацию личности виновного: недостоверное сообщение, имени, отчества и фамилии, сокрытие этих сведений, создание имени пользователя, профиля или учетной записи с использованием сведений, принадлежащих другому лицу, без его разрешения.

Объективная сторона клеветы и оскорбления сформулирована как формальный состав. Преступление считается оконченным с момента распространения клеветы или оскорбления одним из указанных публичных способов.

Субъектом рассматриваемых преступлений может быть вменяемое физическое лицо, достигшее 16-ти лет.

Субъективная сторона клеветы и оскорбления характеризуется прямым умыслом. Мотив преступления значения для квалификации не имеет и может быть любым: месть, зависть, корысть, ненависть и т.п.

Почти при полном совпадении большинства признаков состава преступления, на практике сложно отличить оскорбление от клеветы. В отличие от клеветы, где виновный распространяет заведомо ложные сведения о потерпевшем, при оскорблении информация о потерпевшем может быть и правдивая, но форма ее высказывания (демонстрации) – неприличная. Клеветник распространяет заведомо ложные, позорящие другое лицо сведения о конкретных фактах, касающихся потерпевшего. А оскорбление представляет собой выраженную в неприличной форме отрицательную оценку личности потерпевшего, имеющую обобщенный характер и унижающую его честь, и достоинство.

21. Изнасилование

Уголовная ответственность за изнасилование предусмотрена в ст.149 УК Азербайджанской Республики.

Непосредственный объект изнасилования – общественные отношения, обеспечивающие защиту половой неприкосновенности и половой свободы женщины.

Под половой свободой следует понимать право выбора полового партнера и формы сексуальных отношений.

Половая неприкосновенность предполагает запрет на совершение любых сексуальных действий в отношении лица без его согласия и вопреки его воле. Половая неприкосновенность личности находится под уголовной защитой с момента рождения и до наступления смерти, половая свобода – с 16-ти лет и до наступления смерти.

В ст.149.1 изнасилование посягает на половую свободу и половую неприкосновенность женщины, т.к. потерпевшей по ст.149.1 может быть только совершеннолетняя женщина. В ст.149.2 изнасилование посягает на половую свободу и половую неприкосновенность в случае, если потерпевшей является лицо, достигшее 16-ти лет, и только на половую неприкосновенность – если потерпевшая находится в возрасте от 14 до 16-ти лет. В ст.149.3 изнасилование посягает только на половую неприкосновенность потерпевшей в возрасте менее 14-ти лет.

Дополнительным непосредственным объектом изнасилования выступают общественные отношения, направленные на защиту здоровья, чести и достоинства потерпевшей, в ст.149.2 и 149.3 – физического и психического развития несовершеннолетней, в ст.149.3 – также и жизни потерпевшей.

Объективная сторона изнасилования является сложной и помимо полового акта вопреки воле потерпевшей включает в себя в альтернативном порядке следующие действия:

- 1) физическое насилие, применяемое к потерпевшей или к другим лицам;
- 2) психическое насилие, применяемое к потерпевшей или к другим лицам;
- 3) использование беспомощного состояния потерпевшей.

Под половым актом понимается физиологически естественное совокупление лиц противоположного пола.

Физическое или психическое насилие применяется для подавления сопротивления и воли потерпевшей. Физическое насилие может быть применено как к потерпевшей, так и к близким ей лицам с целью сломить сопротивление потерпевшей или же к другим лицам, препятствующим совершению этого деяния. Физическое насилие может состоять в удержании, связывании, удушении, причинении побоев, легкого или менее тяжкого вреда здоровью как потерпевшей, так и другим присутствующим людям. Причинение тяжкого вреда здоровью при изнасиловании влечет совокупность преступлений по ст.126 и ст.149 УК Азербайджанской Республики.

Под угрозой применения насилия в ст.149.1 понимается действие виновного, содержанием которого является намерение немедленно причинить физическую боль, легкий или менее тяжкий вред здоровью как потерпев-

шей, так и другим присутствующим близким людям. Угроза причинения тяжкого вреда здоровью или угроза убийством влечет ответственность по ст.149.2.4 УК.

Беспомощность может быть физической – неспособность оказывать сопротивление ввиду своего физического состояния, и психической – неспособность понимать происходящее в силу невменяемости, психического заболевания, возраста, сильного алкогольного или наркотического опьянения, каких-то других обстоятельств, и т.п.

Виновный, совершая изнасилование, должен сознавать, что потерпевшая находится в беспомощном состоянии. Под беспомощным состоянием следует понимать и случаи вступления в половое сношение без применения физического или психического насилия с малолетней девочкой, связь с которой, по словам виновного, носит «добровольный» характер.

По конструкции объективной стороны изнасилование – формальный состав. При этом преступление считается оконченным с момента начала полового акта.

Субъект – специальный, им может быть вменяемое лицо мужского пола, достигшее 14-ти лет. Женщина может выступать в качестве соисполнителя изнасилования, а также в роли подстрекателя, организатора или пособника.

Субъективная сторона изнасилования характеризуется только прямым умыслом.

Содержания квалифицирующих (ст.149.2) и особо квалифицирующих (ст.149.3) признаков, с учетом особенностей рассматриваемого преступления, в основном совпадают с аналогичными в преступлениях против жизни или здоровья.

Учитывая, что объективная сторона изнасилования представляет сложный характер, изнасилованием, совершенным в группе признаются не только случаи, когда каждый из участников группы участвует в половом акте, но и те случаи, когда члены группы принимают участие только в применении насилия или угрозы применения насилия. При этом если насилие или угроза насилием применяются к потерпевшей для подавления ее сопротивления, то члены группы несут ответственность как соисполнители, если же – к близким и посторонним, то как пособники преступления. При изнасиловании, совершенном организованной группой, заранее объединившейся для совершения одного или нескольких преступлений, все участники будут нести ответственность как соисполнители независимо от выполняемой преступной роли (ст.149.2.1).

Изнасилование, повлекшее заражение потерпевшей венерическим заболеванием, квалифицируется по ст.149.2.2, повлекшее заражение вирусом

иммунодефицита человека – по ст.149.3.2. В этих случаях наступление последствий в виде указанных болезней является обязательным признаком преступления, также для квалификации деяния по указанным статьям требуется заведомость знания виновным о своей болезни. При этом дополнительной квалификации по ст.139 (распространение венерических болезней) или 140 (заражение вирусом иммунодефицита человека) не требуется.

Для квалификации деяния по ст.149.2.3 и 149.3.3 также требуется заведомость знания виновным несовершеннолетнего (от 14 до 18 лет) или малолетнего возраста (до 14-ти лет) потерпевшей. Заведомость в данном случае выражается достоверностью (родственница, соседка, семейная знакомая) знания о возрасте потерпевшей или же ее внешним видом, который явно свидетельствует о ее возрасте.

Угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью, выраженная как способ преодоления сопротивления потерпевшей при изнасиловании (ст.149.2.4), дополнительной квалификации по ст.134 (угроза убийством или причинением тяжкого вреда здоровью) УК не влечет.

Под изнасилованием, совершенным с особой жестокостью (ст.149.2.4), будет пониматься причинение особых физических страданий в процессе насильственного полового акта, нравственных страданий, а также совершение преступления в присутствии родственников и близких потерпевшей.

При квалификации изнасилования как совершенного повторно (ст.149.2.5) следует учесть, что в тех случаях, когда виновный с небольшими промежутками во времени совершил несколько половых актов в отношении одной и той же потерпевшей, содеянное не образует повторность, а квалифицируется как единое продолжаемое преступление.

Субъективная сторона в ст.149.3.1 и 149.3.2 УК характеризуется двумя формами вины в случае изнасилования, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшей, заражение вирусом иммунодефицита человека или иные тяжкие последствия. Под иными тяжкими последствиями в этих случаях понимается причинение по неосторожности тяжкого вреда здоровью потерпевшей, самоубийство потерпевшей или ее близких лиц, прерывание беременности и т.д. Дополнительной квалификации по ст.124, 131 УК или не требуется.

В случае умышленного причинения смерти или тяжкого вреда здоровью при изнасиловании, необходима квалификация по совокупности изнасилования и убийства (ст.149 и ст.120.2.6) или изнасилования и умышленного тяжкого вреда здоровью (ст.149 и ст.126).

22. Кража

Общественная опасность кражи выражается в том, что это самое распространенное преступление в структуре преступности Азербайджанской Республики. Важное значения для квалификации кражи имеют Постановление Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики по обобщению судебной практики по делам о краже, грабеже и разбое от 3 марта 2005 года, а также четыре Постановлений Пленумов Конституционного Суда Азербайджанской Республики (2011, 2013, 2015, 2018гг.).

Непосредственный объект – отношения собственности.

Предмет – чужое движимое имущество, обладающее общими физическими, правовыми и экономическими признаками предмета хищения.

Объективная сторона кражи характеризуется тайным хищением чужого имущества. Хищение выражается в изъятии и обращении чужого имущества в пользу виновного или других лиц. Тайным хищение имущества признается при наличии двух критериев – объективного и субъективного.

Объективный критерий состоит в том, что изъятие чужого имущества осуществляется в одной из следующих ситуаций: 1) при полном отсутствии каких-либо лиц; 2) в присутствии каких-либо лиц, но незаметно для них; 3) на глазах окружающих, не осознающих противоправности изъятия; 4) в присутствии лиц, которые понимают, что происходит хищение, но не обнаруживают в силу различных причин (чаще всего, страха) своего присутствия; 5) в присутствии лиц, которые понимают, что происходит хищение, но ввиду определенных взаимоотношений с виновным (родные, близкие, друзья, знакомые) не противодействуют или, по его мнению, не могут или не должны противодействовать краже.

Субъективный критерий заключается в осознании виновным того, что изъятие он совершает тайно – незаметно для потерпевшего и иных лиц.

Решающее значение для квалификации кражи имеет именно субъективный критерий.

Тайность изъятия отличает кражу от грабежа, характеризующегося открытым изъятием имущества. Способ хищения – тайный или открытый – определяется на момент изъятия имущества. Действия, начатые как кража, но затем обнаруженные потерпевшим или другими лицами и, несмотря на это, продолженные виновным с целью завладения имуществом или удержания его, должны квалифицироваться как грабёж (ст.180), а в случае применения насилия, опасного для жизни и здоровья, либо угрозы применения такого насилия – как разбой (ст.181).

Наряду с тайностью и ненасильственным способом завладения имуществом, для кражи характерно также отсутствие у похитителя правомочий по распоряжению или управлению имуществом, которым завладевает. Тайное изъятие чужого имущества, вверенного виновному или находящегося в его ведении, представляет собой не кражу, а присвоение (ст.179).

По конструкции объективной стороны кража – материальный состав. Кража окончена с момента причинения ущерба собственнику или иному владельцу украденного имущества.

Субъект кражи – общий, им может быть любое вменяемое лицо, достигшее 14-ти лет.

Субъективная сторона кражи, как и любого хищения, характеризуется прямым умыслом и корыстной целью.

Ответственность за простой вид кражи по ст.177.1 УК наступает в случаях причинения собственнику или другому владельцу имущества ущерба в размере свыше 500, но не более 5 тыс. манатов включительно. Кража до 500 манатов включительно, при отсутствии квалифицирующих признаков, влечет не уголовную, а административную ответственность.

В ст.177.2 определены квалифицирующие признаки кражи. Под кражей, совершенной по предварительному сговору группой лиц (ст.177.2.1), следует понимать такое хищение, в котором участвовали двое и более лиц, заранее договорившихся о совместном его совершении. Повторным (ст.177.2.2) признается совершение преступления, предусмотренного ст.177-183 настоящего Кодекса, если ему предшествовало совершение одного или более преступлений, предусмотренных ст.177-183, а также ст.213-3, 217, 227, 232 и 235 УК. Следующим квалифицирующим признаком является совершение кражи с незаконным проникновением в жилище, помещение, на склад либо иное хранилище (ст.177.2.3). Под незаконным проникновением следует понимать противоправное вторжение с целью совершения кражи. Оно может совершаться как с преодолением препятствий (взламыванием замков, подборкой ключей и т.п.), так и без этого, а также с помощью приспособлений, когда виновный извлекает похищаемые предметы без вхождения в соответствующее помещение.

В Постановлении Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики от 9 июня 2011 года указывается, что изъятие денежных купюр, совершенное путем введения в банкомат похищенной чужой карты, не будет квалифицироваться как кража, совершенная с проникновением в иное хранилище по ст.177.2.3 УК. Однако извлечение денежных купюр из банкомата путем взлома его с применением физической силы должно квалифициро-

ваться как кража с незаконным проникновением в иное хранилище по ст. 177.2.3 УК.

Законом Азербайджанской Республики от 30 апреля 2013 года ст.177.2 УК дополнилась двумя новыми квалифицирующимися признаками: кража, совершенная с использованием электронных носителей информации, либо информационных технологий (ст.177.2.3-1); кража, совершенная в отношении нефтепроводов, линий природного газа, связи, электрической, тепловой энергии, воды, канализации, железнодорожных линий государственного или общественного значения (ст.177.2.3-2). Платежная карта, на которой отражаются данные владельца и банковский счет, является электронным носителем информации и поэтому изъятие денег, совершенное с использованием платежной карты, должно быть квалифицировано по ст.177.2.3-1 УК. При краже, совершенной с использованием информационных технологий, возможна совокупность с соответствующими статьями главы 30 (Киберпреступления) УК.

Кража, совершенная с причинением ущерба в размере свыше 5 тыс., но не более 50 тыс. манатов включительно, квалифицируется по ст.177.2.4 как кража в значительном размере.

Перечень квалифицирующих признаков в ст.177.2 УК был дополнен Законом Азербайджанской Республики от 6 мая 2016 года еще одним: кража, совершенная с изъятием с потерпевшего, из карманов его одежды, сумки или из другого ручного багажа (ст.177.2.5). Этот квалифицирующий признак присущ только краже и свидетельствует, главным образом, о дерзости виновного, его криминальной специализации.

В ст.177.3 законодатель определил два особо квалифицирующих признака: совершение деяния организованной группой (ст.177.3.1) и совершение деяния с причинением ущерба в крупном размере (ст.177.3.2). Понятие организованной группы дается в ст.34.3 Общей части УК. Под крупным ущербом признается кража свыше 50 тыс. манатов, но не более 500 тыс. манатов включительно. В дополненной в 2017 году ст.177.4 дифференцирована ответственность за супер квалифицированный вид кражи в особо крупном размере, который определяется свыше 500 тыс. манатов.

При совершении кражи с любым из указанных в ст.177.2 и 177.3 квалифицирующих признаков (кроме ст.177.2.4. и 177.3.2) уголовная ответственность наступает при размере ущерба свыше 100 манатов.

23. Мошенничество

После кражи мошенничество (ст.178 УК) является вторым самым распространенным преступлением в структуре преступности Азербайджанской Республики. Для правильной квалификации мошенничества следует обратиться к Постановлению Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики об обобщении судебной практики по делам о мошенничестве от 11 июня 2015 года.

Непосредственный объект – отношения собственности.

Предмет мошенничества – чужое имущество и право на чужое имущество. В отличие от кражи, грабежа и разбоя, предметом мошенничества может быть как движимое, так и недвижимое имущество.

В соответствии с предметом объективная сторона мошенничества выражается альтернативно в одном из двух действий:

- 1) завладение чужим имуществом путем обмана или злоупотребления доверием;
- 2) приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием.

Приобретение права на имущество является либо приготовлением к последующему завладению имуществом, либо противоправным образом создает видимость законного владения имуществом, уже находящимся в обладании виновного. Завладев правом на имущество, преступник тем самым завладевает и самим имуществом, т.е. совершает его хищение.

В качестве способов завладения чужим имуществом или приобретения права на имущество законодатель указывает на: обман или злоупотребление доверием.

В уголовном праве обманом принято считать как сознательное искажение истины (активный обман), так и умолчание об истине, состоящее в сокрытии фактов или обстоятельств, которые должны быть сообщены (пассивный обман). В обоих случаях потерпевший под влиянием заблуждения сам «добровольно» передает имущество мошеннику.

В теории уголовного права различают несколько разновидностей обмана: обман в личности, обман в предмете, обман в намерениях.

Второй указанный в законе способ мошенничества – злоупотребление доверием предполагает использование доверительных отношений, сложившихся с потерпевшим, для завладения чужим имуществом. Такое отношение может возникнуть в результате правовых (например, доверие к лицу как представителю власти) или фактических взаимоотношений (доверие к знакомому,

сослуживцу и т.д.). Доверие может обуславливаться служебным положением виновного, его личными или родственными связями с потерпевшим.

Если злоупотребление доверием или обман используются для облегчения доступа к чужому имуществу, а не как способ завладения им, то состав мошенничества отсутствует. Так как характерным для мошенничества является «добровольная» передача имущества или права на имущества самим собственником.

По конструкции объективной стороны – материальный состав. Мошенничество считается оконченным преступлением, когда причинен ущерб собственнику или владельцу и чужое имущество обращено в пользу виновного или других лиц. Если мошенничество совершено в форме приобретения права на чужое имущество, преступление считается оконченным с момента возникновения у виновного юридически закрепленной возможности вступить во владение или распорядиться чужим имуществом как своим собственным (например, с момента регистрации права собственности на недвижимость).

Субъект мошенничества – общий, им может быть вменяемое лицо, достигшее 16-ти лет.

С субъективной стороны мошенничество характеризуется прямым умыслом и корыстной направленностью. При этом умысел, направленный на хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество, должен возникнуть у лица еще до получения чужого имущества или права на него.

В соответствии с примечанием к ст.177, криминалообразующим размером причиненного потерпевшему ущерба состава мошенничества (ст.178.1, 178.2, 178.3) считается сумма свыше 500 манатов.

В ст.178.2 определены следующие квалифицирующие признаки совершения мошенничества. Под мошенничеством, совершенным по предварительному сговору группой лиц (ст.178.2.1), следует понимать такое хищение, в котором участвовали двое и более лиц, заранее договорившихся о совместном его совершении. Повторным (ст.178.2.2) признается совершение преступления, предусмотренного ст.177–183 настоящего Кодекса, если ему предшествовало совершение одного или более преступлений, предусмотренных ст.177–183, а также статьями 213-3, 217, 227, 232 и 235 УК. Под лицом, использующим свое служебное положение при совершении мошенничества, следует понимать должностное лицо, признаки которого указаны в примечании к ст.308 УК, а также любое иное лицо, которое благодаря занимаемому служебному положению может легко завоевать доверие потерпевшего. Совершение мошенничества в сумме свыше 5 тыс. манатов, но не более 50 тыс. манатов включительно влечет ответственность по ст.178.2.4 УК.

В ст.178.3 определены два особо квалифицирующих признака совершения мошенничества: совершение деяния организованной группой (ст.178.3.1) и совершение деяния с причинением ущерба в крупном размере (ст.178.3.2). Понятие организованной группы дается в ст.34.3 Общей части УК. Под крупным ущербом признается мошенничество свыше 50 тыс. манатов, но не более 500 тыс. манатов.

В дополненной в 2017 году ст.178.4 УК дифференцирована ответственность за супер квалифицированный вид мошенничества в особо крупном размере, который определяется свыше 500 тыс. манатов.

24. Разбой

Разбой – наиболее опасная насильственная форма хищения. Важное значение для квалификации разбоя имеет Постановление Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики по обобщению судебной практики по делам о краже, грабеже и разбое от 3 марта 2005 года.

Разбой – двуобъектное преступление: основным непосредственным объектом разбоя являются отношения собственности, дополнительным – общественные отношения, направленные на защиту жизни и здоровья личности.

Предмет – чужое движимое имущество, обладающее общими физическими, правовыми и экономическими признаками предмета хищения.

Объективная сторона разбоя состоит не в хищении, а в нападении с целью хищения чужого имущества с применением насилия, опасного для жизни и здоровья, либо с угрозой применения такого насилия.

Нападение при разбое – внезапное применение физического или психического насилия, опасного для жизни или здоровья, к потерпевшему. Нападение, как правило, совершается открыто, но может быть совершено и скрытно от потерпевшего (нападение на спящего, нанесение удара сзади, выстрел из засады и т.д.). Насилием, опасным для жизни или здоровья потерпевшего, следует считать такое насилие, которое повлекло причинение потерпевшему легкого, менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью. Опасным для жизни или здоровья признается и насилие, не причинившее вред здоровью потерпевшего, но создавшее в момент его применения реальную опасность для его жизни или здоровья (сжатие горла потерпевшего, выталкивание его во время движения из вагона поезда, автомобиля и т.п.). В указанном Постановлении Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики 2005г. отмечено, что приведение потерпевшего в беспомощное

состояние путем применения сильнодействующих или ядовитых веществ также считается насилием, опасным для жизни или здоровья.

Насилие при разбойном нападении может быть применено к собственнику или к лицу, в обладании или под охраной которого находится имущество, а также к любому другому лицу, которое, по мнению преступника, может помешать его преступным действиям. Насилие может быть как физическим, так и психическим (угроза применения насилия). Под угрозой применения насилия при разбое в теории и практике уголовного права понимают угрозу истязанием, причинением вреда (любой степени) здоровью потерпевшего, а также убийством.

Угроза должна быть конкретной и реальной. Ее цель при разбое – принуждение потерпевшего к отказу от сопротивления при захвате имущества, к передаче имущества нападающему.

Насилие может применяться до или в процессе изъятия имущества. Состав разбоя отсутствует, если виновный применяет опасное для жизни или здоровья насилие не для изъятия имущества, а с целью избежать задержания.

Учитывая особую опасность разбоя, законодатель сформулировал объективную сторону этой формы хищения, в отличие от всех остальных, как формальный состав. Разбой считается оконченным с момента нападения с применением насилия, опасного для жизни или здоровья, или с момента выражения угрозы применения подобного насилия.

Субъект разбоя – вменяемое лицо, достигшее 14-ти лет.

Субъективная сторона характеризуется прямым умыслом с обязательной целью хищения чужого имущества.

В ст.181.2 определены следующие квалифицирующие признаки. Под разбоем, совершенным по предварительному сговору группой лиц (ст.181.2.1), следует понимать такое хищение, в котором участвовали двое и более лиц, заранее договорившихся о совместном его совершении. Повторным (ст.181.2.2) признается совершение преступления, предусмотренного ст.177–183 настоящего Кодекса, если ему предшествовало совершение одного или более преступлений, предусмотренных ст.177-183, а также ст.213-3, 217, 227, 232 и 235 УК. Под разбоем с незаконным проникновением в жилище, помещение, на склад, либо иное хранилище (ст.181.2.3) следует понимать противоправное вторжение с целью совершения разбоя. Оно может совершаться как с преодолением препятствий (взламыванием замков, подборкой ключей и т.п.), так и без этого.

Разбоем присущ также такой специфический квалифицирующий признак, как разбой, совершенный с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия (ст.181.2.5). Под оружием в собственном

смысле слова понимается изготовленное как заводским, так и кустарным способом огнестрельное, холодное, метательное оружие. Под понятием «предметы, используемые в качестве оружия» понимаются любые предметы, которыми потерпевшему могут быть причинены повреждения, опасные для жизни или здоровья (топор, лом, отвертка, бытовые ножи, бритва, камень и т.д., а также собаки бойцовских пород и иные животные, представляющие опасность для жизни или здоровья человека).

Под применением оружия или иных предметов должно пониматься как фактическое их использование для причинения вреда здоровью и жизни человека, так и их демонстрация с угрозой немедленного использования в процессе нападения.

Использование в ходе нападения заведомо непригодного к целевому применению оружия или макетов оружия не может рассматриваться в качестве признака вооруженности. В этих случаях при отсутствии других квалифицирующих признаков содеянное должно квалифицироваться как простой вид разбоя (ст.181.1), но не вооруженный разбой.

В ст.181.3 указаны особо квалифицирующие признаки. Совершение разбоя организованный группой (ст.181.3.1) следует отличать от бандитизма (ст.217 УК). Основное отличие состоит в том, что обязательным признаком бандитизма является вооруженность группы. Совершение разбойного нападения устойчивой вооруженной группой – одна из форм бандитизма, и в этих случаях деяние квалифицируется по совокупности преступлений по ст.181.3 и ст.217. Причинение тяжкого вреда здоровью охватывается составом особо квалифицированного вида разбоя по ст.181.3.3 УК. Но в случае причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего при разбойном нападении, деяние должно быть квалифицировано по совокупности преступлений по ст.181.3.3 и ст.126.3 УК.

Учитывая, что разбой является формальным составом и считается оконченным преступлением с момента применения насилия, опасного для жизни или здоровья, законодатель сформулировал причинение соответствующего размера ущерба как предполагаемую цель: в ст.181.2.4 – в целях завладения имуществом в значительном размере, т.е. свыше 5 тыс., но не более 50 тыс. манатов включительно; в ст.181.3.2 – в целях завладения имуществом в крупном размере, т.е. свыше 50 тыс., но не более 500 тыс. манатов включительно; в ст.181.4 (супер квалифицированный вид разбоя дополнен в УК в 2017 году) – в целях завладения имуществом в особо крупном размере, т.е. свыше 500 тыс. манатов.

Разбой, сопровождающийся умышленным убийством, должен быть квалифицирован по совокупности преступлений по ст.181 и ст.120.2.11 УК Азербайджанской Республики.

25. Контрабанда

В УК 1999г. ответственность за контрабанду (ст.206) предусмотрена в системе преступлений против экономической деятельности. Во всех трех предыдущих уголовных законодательствах советского периода (1922, 1927, 1960 гг.) контрабанда была включена в систему государственных (контрреволюционных) преступлений, а не хозяйственных.

Следует отметить, что Законом Азербайджанской Республики от 20 мая 2020 года ст.206 УК была дана в новой редакции.

Диспозиция ст.206 является бланкетной, для раскрытия содержания некоторых объективных признаков (таможенная территория, таможенная граница, таможенная декларация и т.д.) следует обратиться за пояснениями к нормам Таможенного Кодекса Азербайджанской Республики. Спорные моменты квалификации контрабанды пояснены в Постановлении Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики об обобщении судебной практики уголовных дел по контрабанде от 2 июня 2016 года.

В ст.206.1 и 206.2 УК предусмотрена ответственность за основные виды контрабанды, которые отличаются только по предмету преступления.

Основной непосредственный объект, действия, составляющие объективную сторону, а также способы совершения преступления, субъект и субъективная сторона составов преступлений в ст.206.1 и 206.2 совпадают.

Непосредственным объектом преступления являются отношения в сфере внешнеэкономической деятельности и таможенного контроля, регулируемые Таможенным Кодексом Азербайджанской Республики.

Ст.206.1 не содержит исчерпывающий перечень предметов преступления. Предметом преступления в ст.206.1 УК являются товары и иные предметы, находящиеся в свободном гражданском обороте, т.е. это – любое движимое имущество, включая деньги, иностранную валюту, ценные бумаги, холодное оружие, транспортные средства, ювелирные изделия, сырье и материалы, не являющиеся стратегическими, домашние и дикие животные и т.д. Обязательным признаком предмета в ст.206.1 является его значительный размер, который в соответствии с Законом Азербайджанской Республики от 1 мая 2020 года определен в сумме свыше 50 тыс. манатов, но не более 200 тыс. манатов. Этим же Законом дифференцирована ответственность за кон-

трабанду товаров и иных предметов, находящихся в свободном гражданском обороте (ст.206.1): в ст.206.1-1 установлена ответственность за контрабанду указанных предметов в крупном размере (свыше 200 тыс. манатов, но не более 500 тыс. манатов включительно), а в ст.206.1-2 – в особо крупном размере (свыше 500 тыс. манатов).

Ст.206.2 УК содержит исчерпывающий перечень специальных предметов контрабанды. Это – наркотические средства и психотропные вещества, а также их прекурсоры, сильнодействующие, ядовитые, отравляющие, радиоактивные, взрывчатые вещества и взрывные устройства, военное оружие и техника и др. указанные в диспозиции ст.206.2. При этом размер и количество указанных предметов значения для квалификации по ст.206.2 не представляют ввиду особой опасности или особой ценности этих предметов.

Предмет преступления в ст.206.2 также предопределяет дополнительные непосредственные объекты контрабанды: общественную безопасность, здоровье населения (при ввозе наркотиков, оружия) и экономическую безопасность государства (при вывозе стратегического сырья). Контрабанда указанных в ст.206.2 предметов является преступлением международного характера.

Объективная сторона контрабанды (ст.206.1 и 206.2) характеризуется действиями, выражающимися в незаконном перемещении (ввозе или вывозе) через таможенную границу товаров и предметов (данное понятие раскрывается в ст.17 Таможенного Кодекса Азербайджанской Республики). В диспозиции ст.206.1 и 206.2 законодательно определены в альтернативном порядке обязательные способы незаконного перемещения:

- 1) помимо таможенного контроля;
- 2) с сокрытием от таможенного контроля;
- 3) с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации;
- 4) сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием.

Под перемещением товаров через таможенную границу помимо таможенного контроля понимается их перемещение, осуществляемое вне определенных таможенными органами Азербайджанской Республики мест или вне установленного времени производства таможенного оформления. Перемещение товаров с сокрытием от таможенного контроля означает использование тайников либо других способов, затрудняющих обнаружение товаров, или придание одним товарам вида других. Перемещение товаров, совершенное с обманным использованием документов или средств таможенной идентификации, – это представление таможенному органу Азербайджанской Республики в качестве документов, необходимых для таможенных целей,

документов поддельных, недействительных, полученных незаконным путем, содержащих недостоверные сведения, либо документов, относящихся к другим товарам, а также использование поддельного средства идентификации либо подлинного средства идентификации, относящегося к другим товарам. Перемещение товаров, сопряженное с недекларированием или недостоверным декларированием, означает незаявление по установленной письменной, устной или иной форме достоверных сведений либо заявление недостоверных сведений о товарах, их таможенном режиме и других сведений, необходимых для таможенных целей.

По конструкции объективной стороны контрабанда – это формальный состав. Момент окончания преступления зависит от направления перемещения (ввоз или вывоз) товаров или предметов контрабанды. При ввозе товаров и иных предметов преступление считается оконченным при фактическом перемещении предметов через таможенную границу. В этом случае понятия таможенная граница и государственная граница совпадают. При вывозе – с подачи таможенной декларации или с совершения иных действий, непосредственно направленных на реализацию намерения соответственно вывезти предметы контрабанды с территории Азербайджанской Республики.

Субъект преступления в ст.206.1 и 206.2 – общий, им может быть вменяемое лицо, достигшее 16-ти лет.

Субъективная сторона преступления в ст.206.1 и 206.2 характеризуется прямым умыслом. Цели и мотивы могут быть различными и не влияют на квалификацию.

В ст.206.3 закон в качестве общих квалифицирующих признаков указывает на совершение деяния: повторно (ст.206.3.1); группой лиц по предварительному сговору (ст.206.3.2); должностным лицом с использованием своего служебного положения (ст.206.3.3); с применением насилия к лицу, осуществляющему таможенный контроль (ст.206.3.4).

Первые два признака соответствуют положениям ст.16 и 34.2, понятие должностного лица дается в примечании к ст.308 УК. Под должностным лицом с использованием своего служебного положения следует понимать работников таможенного комитета или лиц, освобожденных от некоторых форм таможенного контроля. Совершение преступления с применением насилия к лицу, осуществляющему таможенный контроль, выражается в применении побоев, причинении легкого или менее тяжкого вреда здоровью или угрозе применения насилия любого характера.

Ст.206.4 содержит всего один общий особо квалифицирующий признак – совершение контрабанды организованной группой, понятие которой дается в ст.34.3 УК.

26. Терроризм

Уголовная ответственность за терроризм предусмотрена в ст.214 УК Азербайджанской Республики. Терроризм является преступлением международного характера. В современное время международно-правовыми основаниями борьбы с терроризмом являются многочисленные универсальные и региональные международные договора (Конвенция о маркировке пластических взрывчатых веществ 1991 г., Конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом 1997 г.; Шанхайская Конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом 2001 г.; Конвенция о финансировании терроризма 1999г.; Конвенция Совета Европы о борьбе с терроризмом 1977 г.; Конвенция Совета Европы о предупреждении терроризма 2005 г. и др.), участницей большинства которых является и Азербайджанская Республика.

Правовые и организационные основы борьбы с терроризмом в Азербайджане определяются не только международными договорами, но также и Законом Азербайджанской Республики «О борьбе с терроризмом» от 18 июня 1999 года. Впервые же уголовная ответственность за терроризм в Азербайджанской Республике была установлена в 1994 году дополнением в УК 1960 г. ст.212-3.

Непосредственный объект терроризма – совокупность общественных отношений, регламентирующих основы обеспечения безопасных условий существования общества. Дополнительный – общественные отношения по защите жизни, здоровья, имущества, нормальной деятельности учреждений, транспорта.

Объективная сторона терроризма состоит только из активных действий и альтернативно имеет одну из двух форм:

- 1) совершение взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, нанесение вреда их здоровью, причинения значительного имущественного ущерба или наступления иных общественно опасных последствий;
- 2) угроза совершения подобных действий.

В ст.214.1 конкретно называются только два действия: совершение взрыва или поджога. Под «иными действиями» следует понимать устройство аварий, катастроф и крушений на транспорте, затопление сооружений или больших территорий, распространение эпидемий, обвал в горах, радиоактивное, химическое, бактериологическое и иное заражение местности и т.п.

Таким образом, фактически любые общеопасные действия, создающие опасность наступления последствий, указанных в норме закона, составляют

объективную сторону терроризма. Закон перечисляет эти возможные последствия:

- 1) опасность гибели людей;
- 2) опасность причинения вреда здоровью;
- 3) опасность причинения значительного имущественного ущерба;
- 4) опасность наступления иных тяжких последствий.

Создание опасности гибели даже одного человека при наличии других признаков деяния следует квалифицировать как терроризм. Под опасностью причинения вреда здоровью следует понимать опасность причинения вреда любой степени – легкого, менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью. Под опасностью наступления иных тяжких последствий понимают опасность длительного нарушения деятельности предприятий и организаций, органов государственной власти, нарушения деятельности транспортных средств и коммуникаций, распространения эпидемий, ухудшения экологической обстановки в регионе и т.п.

По конструкции объективной стороны – формальный состав. Наступление указанных последствий не является обязательным признаком состава преступления, т.е. терроризм будет считаться оконченным преступлением с момента совершения действий, образующих опасность наступления указанных последствий («состав опасности»).

Фактическое лишение жизни, причинение вреда здоровью, имущественного ущерба и т.д. при терроризме выходит за пределы основного состава преступления (ст.214.1). При совершении в результате терроризма умышленного убийства (как с прямым, так и косвенным умыслом) содеянное представляет собой совокупность преступлений: терроризма и умышленного убийства (ст.214 и ст.120.2.11).

Вторая форма объективной стороны терроризма выражается в психическом насилии – угрозе совершения взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность наступлений последствий, указанных в диспозиции ст.214.1 УК. Способ доведения угрозы значения для квалификации не имеет (устно, письменно, через других лиц, в средствах массовой информации, интернете и т.п.). Угроза при терроризме должна быть реальной и конкретной, т.е. не вызывающей сомнения в ее немедленной реализации. Преступление будет считаться оконченным с момента выражения угрозы.

Субъект терроризма – вменяемое лицо, достигшее 14-ти лет. Субъектом уголовной ответственности за терроризм может выступать и юридическое лицо (ст.99-4.5).

Субъективная сторона преступления характеризуется только прямым умыслом. Обязательным признаком субъективной стороны терроризма яв-

ляется цель преступления. Законодатель называет в альтернативном порядке три цели: 1) цель нарушения общественной безопасности;

2) цель устрашения населения;

3) цель оказания воздействия на принятие решений органами государственной власти и международными организациями.

Мотивы совершенного преступления не имеют значения для квалификации содеянного, их многообразие обуславливает классификацию терроризма на различные виды – политический, религиозный, национальный терроризм и т.д.

В ст.214.2 определены квалифицирующие признаки совершения терроризма: группой лиц по предварительному сговору, организованной группой или преступным сообществом (преступной организацией) (ст.214.2.1); повторно (ст.214.2.2); с применением огнестрельного оружия или предметов, используемых в качестве оружия (ст.214.2.3); по неосторожности приведшее к гибели людей или другим тяжким последствиям (ст.214.2.4); во время проведения международного мероприятия или в месте проведения массового мероприятия (ст.214.2.5); на почве религиозной вражды, религиозного радикализма или религиозного фанатизма (ст.214.2.6).

Понятия указанных форм соучастия и повторности при терроризме определяются соответственно в ст.34 и 16 УК. Понятие огнестрельного оружия дается в Законе Азербайджанской Республики «О служебном и гражданском оружии» от 30 декабря 1997 года. Под предметами, используемыми в качестве оружия, для терроризма характерно использование взрывчатых веществ или взрывных устройств.

Несмотря на формулировку во множественном лице, совершение терроризма, по неосторожности приведшее к гибели хотя бы одного человека, также квалифицируется по ст.214.2.4 УК. Под другими тяжкими последствиями могут пониматься различные серьезные нарушения деятельности государственных органов или международных организаций, транспортные коллапсы и т.п.

Объективная сторона квалифицированного вида терроризма в ст.214.2.4 сконструирована как материальный состав, субъективная сторона деяния при этом характеризуется двумя формами вины. Причинение смерти или иных тяжких последствий не охватывается умыслом потерпевшего, а выражается в форме неосторожной вины.

В ст.214.2.5 время и место проведения акта терроризма выступают в качестве критериев дифференциации ответственности. Международные мероприятия могут быть различного уровня и различного вида. Под массовыми мероприятиями могут пониматься митинги, уличные шествия, кон-

церты, съезды политических партий и т.п. В зависимости от уровня и вида, время проведения международных мероприятий и массовых мероприятий может колебаться от нескольких часов до нескольких дней.

Понятия религиозной вражды, религиозного радикализма или религиозного фанатизма раскрываются в нормах Закона Азербайджанской Республики «О борьбе с религиозным экстремизмом» от 4 декабря 2015 года.

В Примечании к ст.214 УК указаны два специальных условия освобождения от ответственности за терроризм лица, участвовавшего в подготовке террористического деяния:

- 1) если оно своевременным предупреждением органов власти или иным способом способствовало предотвращению осуществления акта терроризма,
- 2) если в действиях этого лица не содержится иного состава преступления.

Оба условия являются обязательными и представляют собой фактически добровольный отказ от совершения преступления на стадии приготовления к нему.

27. Массовые беспорядки

Уголовная ответственность за массовые беспорядки предусмотрена в ст.220 УК. Массовые беспорядки в предыдущих УК Азербайджанской Республики советского периода (1922, 1927, 1960гг.) были включены в систему государственных (контрреволюционных) преступлений, в действующем УК 1999 г. – в систему преступлений против общественной безопасности и общественного порядка.

Основной непосредственный объект – общественные отношения, обеспечивающие общественный порядок, дополнительный – общественные отношения, направленные на защиту жизни и здоровья людей, права собственности, нормального функционирования органов государственной власти и управления.

В ст.220 УК 1999г. устанавливается ответственность за два основных вида (ст.220.1 и 220.2) преступлений.

Объективная сторона преступления в ст.220.1 является сложносоставной и состоит из следующих альтернативных действий:

- 1) организация массовых беспорядков,
- 2) участие в массовых беспорядках.

Кроме того, законодатель в диспозиции ст.220.1 указывает также в альтернативном порядке на действия, которыми должны сопровождаться массо-

вые беспорядки. Их можно рассматривать и в качестве способов совершения данного преступления. Так, под уголовную ответственность попадает организация или участие в массовых беспорядках, которые сопровождаются:

- 1) насилием,
- 2) погромами,
- 3) поджогами,
- 4) уничтожением имущества,
- 5) применением огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств,
- б) оказанием вооруженного сопротивления представителю власти.

Организация массовых беспорядков – деятельность лица или нескольких лиц, выражающаяся в планировании и подготовке массовых беспорядков или руководство действиями толпы по совершению деяний, перечисленных в диспозиции ст.220.1 УК. Организатор массовых беспорядков является центральной фигурой данного преступления.

Участие в массовых беспорядках означает непосредственное совершение лицом любого из действий, составляющих содержание объективной стороны массовых беспорядков, предусмотренных ст.220.1 УК, кроме действий по организации ими. Этими действиями являются: насилие, погромы, поджоги, уничтожение имущества, применение огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств, оказание вооруженного сопротивления представителю власти.

В ст.220.1 УК не определен характер насилия, которым сопровождаются массовые беспорядки. Поэтому это может быть как насилие, опасное для жизни и здоровья, так и не опасное. Исходя из характера рассматриваемого преступления и буквального толкования диспозиции ст.220.1, речь в ней идет лишь о примененном физическом насилии. Причинение тяжкого вреда здоровью при квалифицирующих признаках в ходе массовых беспорядков, а также убийство, изнасилование будут образовывать совокупность преступлений по ст.220.1 и соответственно ст.126.2 или 126.3, 120, 124, 149 УК.

Под погромами имеются в виду сопровождаемое разрушениями, повреждениями жилых, служебных помещений, транспортных средств, средств коммуникаций, их разорение или разграбление. Поджог – действия, приведшие к воспламенению или пожарам зданий или иных сооружений, автомашин, иных средств транспорта. Уничтожение имущества – приведение его в полную негодность.

Под применением огнестрельного оружия, взрывчатых веществ или взрывных устройств понимается использование их для причинения вреда здоровью человека, уничтожения имущества, а также открытая демонстра-

ция указанных предметов как угроза использования их. В этих случаях деяние наряду со ст.220.1 следует дополнительно квалифицировать и по ст.228.

Под оказанием вооруженного сопротивления представителю власти понимается непосредственное применение огнестрельного, холодного или холодного метательного оружия или угроза его применения к представителю власти в целях воспрепятствования восстановлению порядка, пресечению бесчинств толпы. Применение насилия в отношении представителя власти является самостоятельным видом преступления (ст.315 УК), но в данном случае выступает в качестве одного из способов массовых беспорядков и поэтому совокупности преступлений не образует. Лишение жизни или причинение тяжкого вреда здоровью представителя власти в связи с осуществлением им своей служебной деятельности по охране общественного порядка будет образовывать совокупность преступлений по ст.220.1 и ст.120.2.3 или 126.2.2 УК.

Объективная сторона преступления в ст.220.2 состоит из следующих альтернативных активных действий:

- 1) призывы к активному неподчинению законным требованиям представителей власти,
- 2) призывы к массовым беспорядкам,
- 3) призывы к насилию над гражданами.

Призывы – это публичные обращения, возбуждающие агрессивное поведение толпы, мобилизующее их на совершение коллективных противоправных действий, указанных в диспозиции ст.220.1 УК. Обращения могут быть в любой форме: устно, письменно, с использованием технических средств, радио, телевидения.

Массовые беспорядки в целом (ст.220.1 и 220.2) сформулированы как формальный состав. Преступление окончено с момента осуществления организационной деятельности и не зависит от последующего наступления (или не наступления) вредных последствий. Участие в массовых беспорядках окончено с момента совершения какого-либо насильственного действия, сопровождавшего массовые беспорядки. Преступление в форме призывов к массовым беспорядкам окончено с момента подобного обращения.

Субъект массовых беспорядков (ст.220.1 и 220.2) – вменяемое лицо, достигшее 16-ти лет. Лица моложе 16-ти лет, виновные в совершении насильственных действий, перечисленных в ст.220.1, несут ответственность лишь за конкретные действия, за которые установлена ответственность с 14-ти лет. Субъектом уголовной ответственности за массовые беспорядки может выступать и юридическое лицо (ст.99-4.5).

Субъективная сторона массовых беспорядков характеризуется прямым умыслом действий организатора, и лица, осуществляющего призывы, а также как прямым, так и косвенным умыслом участника массовых беспорядков.

Если массовые беспорядки инспирированы бандой, то деяния виновных квалифицируются по совокупности преступлений, предусмотренных ст.217 и ст.220 УК. Изъятие имущества в процессе массовых беспорядков, совершенное с корыстной целью и причинившее собственнику материальный ущерб, влечет квалификацию по совокупности с преступлениями против собственности.

28. Хулиганство

Уголовная ответственность за хулиганство предусмотрена в ст.221 УК. Хулиганство – одно из распространенных преступлений в структуре преступности Азербайджана. Важное значение для квалификации имеют Постановление Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики по обобщению судебной практики по делам о хулиганстве от 23 марта 2004 года и Постановление Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики о толковании ст.221.3 УК от 20 мая 2011 года.

Основной непосредственный объект – общественные отношения, направленные на обеспечение общественного порядка, дополнительный – общественные отношения, направленные на защиту здоровья, чести и достоинства личности, чужого имущества.

Объективная сторона хулиганства является сложносоставной и состоит из сочетания двух различных по содержанию активных действий.

Первое из них представляет собой грубое нарушение общественного порядка, выражающее явное неуважение к обществу.

Второе состоит из альтернативных действий: 1) применение насилия к гражданам, 2) угроза применения насилия, 3) уничтожение или повреждение чужого имущества.

Такое сочетание конкретных действий для квалификации деяния как хулиганства является обязательным в действующем УК 1999г. Отсутствие второй группы действий влечет административную, а не уголовную ответственность.

Грубым нарушением общественного порядка следует считать действия, причинившие значительный существенный вред общественному порядку, выразившийся в злостном нарушении правил общежития.

Явное неуважение к обществу представляет собой значительную степень неуважения, выражающуюся в действиях, которые затрагивают интересы мно-

гих людей или хотя бы одного, но любого члена общества, оказавшегося в том месте, где хулиганил виновный, и потому ставшего потерпевшим.

Насилие как необходимый признак уголовно наказуемого хулиганства выражается в нанесении ударов, побоев, причинении боли или причинении легкого вреда здоровью. Причинение менее тяжкого или тяжкого вреда здоровью образует совокупность преступлений по ст.221 и ст.127.2.3 или 126.2.4 УК 1999 г. Угроза применения насилия может выражаться в запугивании убийством либо причинением вреда здоровью, нанесением побоев, ограничением свободы.

При хулиганстве с причинением имущественного ущерба в значительном размере возникает совокупность преступлений по ст.221 и ст.186.1, при хулиганстве с уничтожением чужого имущества путем поджога, взрыва или иным общеопасным способом либо с причинением ущерба в крупном размере – по ст.221 и ст.186.2, при хулиганстве с причинением ущерба в особо крупном размере – по ст.221 и ст.186.3 УК.

По конструкции объективной стороны хулиганство является формально-материальным составом. Оконченным хулиганство считается с момента применения физического или психического насилия (формальный состав) либо уничтожения или повреждения имущества (материальный состав).

Субъект по ст.221.1 – физическое вменяемое лицо, достигшее 16-ти лет, по ст.221.2 и 221.3 – 14-ти лет.

С субъективной стороны хулиганство всегда характеризуется умышленной формой вины. При этом умысел может быть как прямым (при применении насилия или его угрозы), так и косвенным (по отношению к причинению имущественного ущерба). Обязательный признак субъективной стороны хулиганства – хулиганский мотив, выраженное демонстративным пренебрежением нормами поведения в обществе.

В ст.221.2.1 в качестве квалифицирующих признаков указаны совершение хулиганства группой лиц или повторно. Отличительным квалифицирующим признаком хулиганства является совершение деяния с сопротивлением представителю власти либо иному лицу, исполняющему обязанности по охране общественного порядка или пресекающему нарушение общественного порядка (ст.221.2.2).

Под сопротивлением представителю власти или иному лицу, исполняющему обязанности по охране общественного порядка, понимается активное противодействие осуществлению ими служебного или общественного долга. Сопротивление может быть выражено в насилии или угрозе его применения. Сопротивление, оказанное после прекращения хулиганских действий, в зависимости от характера примененного насилия и статуса потер-

певшего, должно быть квалифицировано или как преступление против порядка управления (ст.315) или как преступление против здоровья (ст.126, 127 или 128 УК).

Признак вооруженности, т.е. хулиганство, совершенное с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия, если они сопровождалось применением насилия к людям, либо уничтожением или повреждением чужого имущества, – особо квалифицирующий признак по ст.221.3 УК.

Под применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия, следует понимать умышленные действия, направленные на реальное использование лицом указанных предметов как для физического, так и для психического воздействия (т.е. для запугивания) на потерпевшего.

В Постановлении Пленума Конституционного Суда Азербайджанской Республики о толковании ст.221.3 УК от 20 мая 2011 года указывается, что просто демонстрация оружия при хулиганстве (т.е. визуальное наличие у хулигана оружия или предметов, используемых в качестве оружия без намерения его применения) не попадает под признак вооруженности и не может быть квалифицировано по ст.221.3 УК.

Под оружием понимается любое оружие: огнестрельное, холодное или метательное. Применение в ходе совершения хулиганства незаряженного, неисправного, непригодного оружия либо декоративного, сувенирного оружия ответственности по ст.221.3 не влечет. Однако применение газового пистолета при хулиганстве попадает под признак вооруженности по ст.221.3 УК. Предметы, используемые в качестве оружия, – это любые предметы, которыми можно причинить вред здоровью (железный лом, бита, предметы хозяйственно-бытового назначения, подобранные на месте преступления камень, палка и т.п.), а также использование животных, представляющих опасность для жизни и здоровья человека (например, собак бойцовских пород).

29. Нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств

Уголовная ответственность за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств предусмотрена в ст.263 УК Азербайджанской Республики. Это одно из распространенных преступлений в структуре преступности Азербайджана. Важное значение для квалификации имеет Постановление Пленума Верховного Суда Азербайджанской Республики по обобщению судебной практики по уголовным делам, связанным с

нарушением правил безопасности движения и эксплуатации транспортных средств, от 15 ноября 2013 года.

Основной непосредственный объект – общественные отношения, обеспечивающие безопасность дорожного движения и эксплуатации транспортных средств. Дополнительный – общественные отношения, обеспечивающие здоровье (ст.263.1 и 263.1-1) и жизнь человека (ст.263.2 и 263.3 УК).

Предмет преступления указан частично как в диспозиции ст.263.1, так и в примечании к ней. К нему отнесены механические транспортные средства: автомобили любого назначения, специальные; мотоциклы, а также самоходные машины и механизмы, предназначенные для выполнения различных работ. К предмету преступлений также могут быть отнесены любые механические транспортные средства с объемом двигателя не менее 50 куб. см и способные развивать скорость не менее 50 км/ч. Нарушение правил движения при управлении: мопедом, велосипедом или гужевым транспортом, повлекшее соответствующее последствие, влечет ответственность или по ст.267, или по ст.124, 131 УК; транспортным средством общего пользования – по ст. 263-1.2 (дополнена в УК в 2015 году); боевыми, специальными или военными транспортными машинами – по ст.351 УК.

Объективная сторона состава преступления в ст.263.1 состоит из следующих обязательных признаков:

- 1) деяние (как действие, так и бездействие) в виде нарушения правил безопасности дорожного движения и эксплуатации транспортных средств;
- 2) причинение менее тяжкого вреда здоровью человека;
- 3) причинно-следственная связь между нарушением правил дорожного движения и указанным последствием.

Деяние (действие или бездействие) выражается в нарушении правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств, указанных в Законе Азербайджанской Республики «О дорожном движении» от 3 июля 1998 года.

Наступившее в результате дорожно-транспортного происшествия последствие обязательно должно находиться в причинной связи с допущенным нарушением. Если не было нарушения правил дорожного движения, то последствие деяния не может быть вменено водителю. Особую сложность при квалификации представляет выявление причинной связи между бездействием и наступившими последствиями. Ответственность водителя в последнем случае возникает только в случаях, когда он имел техническую возможность предотвратить дорожно-транспортное происшествие, но бездействовал. Наступление в результате дорожно-транспортного происшествия последствий, не указанных в ст.263 УК, влечет административную или гражданско-правовую ответственность.

По конструкции объективной стороны – материальный состав. Преступление окончено с момента причинения менее тяжкого вреда здоровью (ст.263.1 УК).

Субъект преступления – специальный, это вменяемое лицо, имеющее право на управление транспортным средством. После дополнения УК новой ст.263-1 (нарушение правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств лицом, находящимся в состоянии опьянения или не имеющим права на управление транспортными средствами), субъектом преступления в ст.263 признается только лицо, достигшее 18-ти летнего возраста, т.к. право на управление транспортным средством наступает с 18-ти лет.

Субъективная сторона рассматриваемого преступления характеризуется неосторожной формой вины в виде преступной самонадеянности или небрежности.

Законом Азербайджанской Республики от 31 мая 2011 года уровень дифференциации уголовной ответственности был повышен и ответственность за нарушение правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств, причинившее тяжкий вред здоровью, предусматривается во вновь дополненной ст.263.1-1 УК.

Соответственно в ст.263.2 и 263.3 устанавливается ответственность за особо квалифицированный и супер квалифицированный виды рассматриваемого преступления. При этом критерием дифференциации ответственности выступает тяжесть наступившего последствия: смерть потерпевшего (ст.263.2), смерть двух или более лиц (ст.263.3).

Законом Азербайджанской Республики от 17 октября 2017 года Примечание к ст.263 УК было дополнено новым п.2, в котором предусмотрены два специальных условия освобождения от уголовной ответственности лиц, виновных в совершении деяния по ст.263.1 или 263-1.1 УК:

- 1) примирение виновного с потерпевшим;
- 2) полное возмещение причиненного ущерба.

Оба условия являются обязательными. Освобождение от уголовной ответственности не исключает административную ответственность.

30. Измена государству

Уголовная ответственность за измену государству предусмотрена в ст.274 УК 1999 г.

Непосредственный объект преступления – общественные отношения, направленные на обеспечение внешней безопасности Азербайджанской Рес-

публики, под которой следует понимать состояние защищенности жизненно важных интересов государства от внешних угроз. Законодатель подробно указывает в диспозиции ст.274 УК на составляющие части объекта посягательства: суверенитет, территориальная целостность, государственная безопасность и обороноспособность Азербайджанской Республики.

Объективная сторона преступления в ст.274 УК выражена как деяние, совершенное в ущерб суверенитету, территориальной целостности, государственной безопасности или обороноспособности Азербайджанской Республики.

При этом измена государству может быть совершена в четырех формах:

- 1) переход на сторону врага;
- 2) шпионаж;
- 3) выдача государственной тайны;
- 4) оказание помощи иностранному государству, иностранной организации или их представителям в проведении враждебной деятельности в ущерб внешней безопасности Азербайджанской Республики.

Все четыре формы измены государству были предусмотрены и в УК Азербайджанской Республики 1960г. Кроме них, в ст.57 УК 1960г. как измена Родине рассматривались также еще две:

- 1) бегство за границу,
- 2) отказ вернуться из-за границы в Азербайджан (СССР).

Эти две формы измены государству в полном соответствии с международными стандартами в области защиты прав и свобод человека в действующем УК 1999г. были декриминализованы.

В измене государству в форме «переход на сторону врага» под врагом понимается любое иностранное государство, с которым Азербайджанской Республики находится в состоянии войны. Следует отметить, что несмотря на освобождение в 2020 году оккупированных Арменией территорий, договор о мире еще не подписан, поэтому совершение измены государству во всех остальных формах, если это деяние совершается в пользу интересов Армении, а именно выдача государственной тайны, шпионаж, а также оказание помощи Армении в проведении враждебной деятельности, следует рассматривать как переход на сторону врага.

Шпионаж, как одна из форм измены государству в ст.274 и как самостоятельный вид преступления в ст.276 УК, отличаются только по субъекту преступления. Шпионаж, совершенный гражданином Азербайджанской Республики, квалифицируется как измена государству по ст.274, шпионаж, совершенный иностранцем или лицом без гражданства, квалифицируется по ст.276 УК.

Понятие шпионажа дается в ст.276, в которой под шпионажем понимается передача, а равно похищение, собирание или хранение в целях передачи иностранному государству, иностранной организации или их представителям сведений, составляющих государственную тайну, а также передача, похищение с целью передачи или собирание по заданию органов спецслужб иностранных государств иных сведений для использования их в ущерб внешней безопасности Азербайджанской Республики.

Под выдачей государственной тайны понимается устное или письменное, а также сделанное иными средствами и способами (например, передача чертежа, фотографии, образца, модели) сообщение иностранному государству сведений, составляющих государственную тайну. Законодатель Азербайджана в ст.274 в качестве адресата выдачи государственной тайны называет только иностранное государство. Понятие государственной тайны дается в Законе Азербайджанской Республики «О государственной тайне» от 7 сентября 2004 года: «защищаемые государством сведения в области его военной, внешнеполитической, экономической, разведывательной, контрразведывательной и оперативно-розыскной деятельности, распространение которых может нанести ущерб безопасности Азербайджанской Республики».

Отличие выдачи государственной тайны от шпионажа состоит в том, что при шпионаже передаваемые иностранному государству или иностранной организации сведения предварительно собираются или похищаются для передачи им, а при выдаче государственной тайны они находятся у виновного или становятся ему известными в силу занимаемого служебного положения.

Иное оказание помощи иностранному государству, иностранной организации или их представителям в процессе проведения враждебной деятельности против Азербайджана заключается в таких действиях, которые не являются ни шпионажем, ни выдачей государственной тайны. Это может быть оказание финансовой, материально-технической, консультационной или иной помощи.

По конструкции объективной стороны – формальный состав, деяние будет считаться оконченным с момента совершения действий, направленных на причинение ущерба указанным в ст.274 УК составляющим элементам внешней безопасности государства. При этом причинение реального ущерба не охватывается объективной стороной состава рассматриваемого преступления. Достаточно, чтобы совершенное виновным деяние было объективно направлено на причинение такого ущерба. Преступление, заключающееся в выдаче сведений, составляющих государственную тайну, считается оконченным с момента фактического сообщения государственной тайны иностранному государству.

Субъект преступления – специальный. Им может быть только гражданин Азербайджанской Республики, достигший 16-ти лет. Иностранцы граждане могут выступать в качестве подстрекателей или пособников данного преступления. Субъектом ответственности по ст.274 УК может быть признано и юридическое лицо (ст.99-4.5 УК).

Субъективная сторона измены государству характеризуется прямым умыслом. Мотивы данного преступления могут быть различными и не влияют на квалификацию содеянного.

В Примечании к ст.274 УК сформулированы специальные условия освобождения от уголовной ответственности. Лицо освобождается от уголовной ответственности, если:

- 1) во исполнение полученного преступного задания никаких действий не совершило;
- 2) добровольным и своевременным сообщением органам власти или иным образом способствовало предотвращению ущерба интересам Азербайджанской Республики;
- 3) в его действиях не содержится иного состава преступления.

Все три условия являются обязательными, при их совокупном наличии освобождение от уголовной ответственности носит императивный характер.

Измена государству относится к категории особо тяжких преступлений, санкция ст.274 УК в альтернативном порядке предусматривает возможность назначения самого строгого вида наказания – пожизненного лишения свободы.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2021, 91 s.
- 2) Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2021, 767 s.
- 3) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Məhkəməsinin (Plenumunun) Qərarları. URL: www.constcourt.gov.az
- 4) Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarlar məcmuəsi (1991-2016). Bakı: MSV NƏŞR, 2017, 479 s.
- 5) Azərbaycan Respublikası CM-nin Kommentariyası: iki hissədə / F.Y. Səməndarovun ümumi red. ilə. Bakı, Hüquq Yayın Evi, 2021, hissə 1 - 712 s., hissə 2 - 808 s.
- 6) Aghayev I.B. Criminal law. The General part. Leypsiq Universitetinin nəşriyyatı, 2015, 360 s.
- 7) Ağayev İ.B. Azərbaycan Respublikasının Cinayət hüququ. Xüsusi hissə. Dərslik. Bakı: Nurlar, 2018, 488 s.
- 8) Ağayev İ.B. Cinayət tərkibi. Dərs vəsaiti. Bakı: Təhsil, 2005, 496 s.
- 9) Aslanov O.R. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər. Dərslik. Bakı: “Mütərcim” nəşriyyatı, 2021, 344 s.
- 10) Aslanov O.R. Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan cinayət qanunvericiliyində mülkiyyət əleyhinə edilən cinayətlərə görə müəyyən edilən sanksiyaların təkmilləşdirilməsi problemləri. Bakı: “Mütərcim” nəşriyyatı, 2018, 272 s.
- 11) Cəfərov A.Ə. Əlavə cəzalar. Nəzəri və təcrübi problemləri. Bakı, 2009, 312 s.
- 12) Cinayət qanunları külliyyatı: 1920-2000. Almanax / B.C.Kərimov, F.Y.Xəlilov, S.O.Əliyevin redak. ilə. Bakı: Hüquq Yayın Evi, 2014, 1184 s.
- 13) Əfəndiyev E.M. Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər. Oğurluq (şərhi, tövsifi və mövzu ilə əlaqədar kazuslar). Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2012, 156 s.
- 14) Əliyev A.A. Kütləvi iğtişaş əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi və kriminoloji problemləri.: Bakı: Adiloğlu, 2012, 184 s.
- 15) Əliyev Ə.İ. Azərbaycan beynəlxalq cinayətlərin hədəfində: hüquqi təhlil. Bakı: Nurlar, 2018, 200 s.
- 16) Hüquqi şəxsin cinayət-hüquqi statusu. Dərs vəsaiti / M.S.Qəfərov, R.İ.Rüstəmov, H.Q.Eyvazov, E.İ.Muradov, İ.F.Şahbazov. Bakı: Ecoprint, 2019, 496 s.
- 17) İldırımzadə Y. Azərbaycan Respublikası cinayət hüququnun funksiyaları. Bakı, 1995, 132 s.
- 18) Məhərrəmzadə Ə.S. Xocalı soyqırımı: ermənilərin Azərbaycanlılara qarşı apardığı soyqırım siyasətinin xronologiyası Bakı: Adiloğlu, 2011, 167 s.
- 19) Məmmədov F.F. Dövlətin konstitusiya quruluşu əleyhinə olan cinayətlər. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları, 2007, 96 s.
- 20) Muradov E.İ. Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində cəzani yüngülləşdirən hallar. Qanun, nəzəriyyə və praktika. Dərs vəsaiti. Bakı: Adiloğlu. 2010, 328 s.

- 21) Mustafayev B.M. Qaçaqmalçılıq cinayətləri üzrə ibtidai araşdırma. Bakı: Adiloğlu, 2006, 140 s.
- 22) Mustafayev Ç.F. Terrorçuluq: (anlayışı, yaranma səbəbləri, xəbərdarlığı və proqnozlaşdırılması). Bakı: ÇİNAR, 2005, 191 s.
- 23) Paşayeva Q.Ə., Məmmədova H. Xocalı soyqırımı (26 fevral 1992) Bakı: Elm və təhsil, 2011, 285 s.
- 24) Qarayev T.E., Şəmsizadə R.Ə. Cinayətin tövsifinin nəzəri əsasları. Bakı: Azərbaycan Universitetinin nəşriyyatı, 1989, 78 s.
- 25) Qasimov A.E. Dəstə tərəfindən törədilən ictimai təhlükəli əməllərlə cinayət-hüquqi mübarizə. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2002, 160 s.
- 26) Qəniyev Ç.A. Mütəşəkkil cinayətkarlığın bəzi məsələləri. Bakı: Qanun, 1997, 56 s.
- 27) Quliyev C.M. Şərti məhkum etmənin hüquqi nəticələri. AMEA, Elmi məqalələr məcmuəsi.11-ci buraxılış. Bakı: Adiloğlu, 2005, s.351-355.
- 28) Quliyev V. Cinayət hüquq norması və cinayət hüququnun mühafizəedici, tənзимedicі funksiyaları. Bakı, 2014, 336 s.
- 29) Qurbanov H.S. Əməlin cinayət olmasını istisna edən hallar. Bakı: Təhsil, 2014, 176 s.
- 30) Qurbanov H.S. Mənim səmə və ya israf etmə əməlləri ilə mübarizənin cinayət-hüquqi xüsusiyyətləri. Bakı: Təhsil, 2020, 184 s.
- 31) Rəhimov İ.M. Cinayətkarlıq və cəza. Bakı: Şərq-Qərb, 2015, 320 s.
- 32) Rzayeva S.N. Azərbaycan Respublikasının cinayət hüququnda amnistiya və əfv etmə məsələləri. Bakı: Digesta, 2011, 336 s.
- 33) Sadıxov R. Xuliqanlıq əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə. Bakı: Nurlar, 2013, 167 s.
- 34) Səmədova Ş.T. Cinayətlərin kateqoriyaları. Dərs vəsaiti. Adiloğlu. Bakı, 2007. 314 s.
- 35) Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ. Ümumi hissə. Bakı: Hüquq yayın evi, 2018, 724 s.
- 36) Səməndərov F.Y. Cinayətin subyektiv cəhəti. Bakı, 1989, 104 s.
- 37) Soyqırım cinayəti: beynəlxalq aktlar, normativ sənədlər, müraciətlər və şərtlər toplusu / Burax. məs. N.Abdullayev; red. H.İsgəndərov. Bakı, 2010, 87 s.
- 38) Rüstəmov R., Mustafayev N. Hərəkət təhlükəsizliyi və naqliyyat vasitələrinin istismarı qaydaları əleyhinə olan cinayətlər. Dərs vəsaiti. Bakı: Elm və Təhsil, 2009, 108 s.
- 39) Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququnda cəza və cəza təyin etmə. Bakı: Elm, 2004, 408 s.
- 40) Xudiyev N.N. Təkrar adam öldürmə cinayətləri. Bakı: Elm, 2004, 204 s.
- 41) Агаев И.Б. Состав преступления: понятие, элементы, значение. Учебное пособие. М.: Юристь, 2008.
- 42) Велиев И.А. Уголовно-правовая оценка объекта посягательства при квалификации преступлений. Баку, 1992, 58 с.
- 43) Джафаров Г.Р. Проблемные вопросы причинной связи в уголовном праве. Учебное пособие Bakı: Nurlar nəşriyyat evi, 2019, 158 s.

- 44) Назарова К.О. Преступления против собственности. Учебное пособие. Баку: Элм и Тахсил, 2009, 168 с.
- 45) Назарова К.О. Специальный субъект преступления. Монография. Баку: Adiloğlu, 2007, 152 с.
- 46) Назарова К.О. Уголовное право Азербайджанской Республики. Учебник. Баку: Elm və Təhsil, 2020, 1024 с.
- 47) Преступления армянских террористических и бандитских формирований против человечества (XIX-XXI вв.). Краткая хронологическая энциклопедия / Составители: А.Мустафаева, Р.Севдималиев, А.Алиев, Р.Йылмаз. Институт по правам человека Национальной Академии Наук Азербайджана. Баку: ЭЛМ, 2002, 396 с.
- 48) Рагимов И.М. О нравственности наказания. СПб.: Юрид. центр. 2016, 224 с.
- 49) Салимов К.Н. Современные проблемы терроризма. М.: Щит, 2000, 365 с.
- 50) Самедова Ш.Т. Дифференциация уголовной ответственности за международные преступления и преступления международного характера. Монография. Баку: Ганун, 2013, 264 с.
- 51) Самедова Ш.Т. Дифференциация уголовной ответственности за похищение человека и захват заложника. Монография. Баку: Адильоглы, 2006, 172 с.
- 52) Самедова Ш.Т. Проблемы уголовного права: классификация преступлений, дифференциация уголовной ответственности и построение санкций. Монография. Баку: Eсoprint, 2017, 746 с.
- 53) Самедова Ш.Т. Уголовное право Азербайджанской Республики. Особенная часть: в двух томах. Учебник. Баку: Адильоглы, 2020, том 1- 824 с.; том 2 - 864 с.
- 54) УК Азербайджанской Республики / Перевод Самедовой Ш.Т., Назаровой К.О. Баку: Адильоглы, 2020, 312 с.

*Kitab «Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzində
səhifələnmiş və çap olunmuşdur.*

Çapa imzalanıb: 05.05.2017.
Format: 70x100 1/16. Qarnitur: Times.
Həcmi: 11ç.v. Tiraj: 200. Sifariş № xx.

**TƏRCÜMƏ
VƏ NƏŞRİYYAT-POLİQRAFİYA MƏRKƏZİ**

Az 1014, Bakı, Rəsul Rza küç., 125/139b
Tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru
www.mutercim.az